

ВАСИЛЬ СТУС ✠ ДОРОГА ВОДОЮ

ВАСИЛЬ СТУС

1 крб. 10 к.

Ваше
Замѣчаніе
Ваше

Василь Стус — поет трагічної долі.
Років двадцять тому я писав видавничу рецензію
на його рукопис «Зимові дерева»;
вірші були цікаві, рукопис я схвалив,
але книжка не вийшла. На прем'єрі фільму
«Тіні забутих предків»
у київському кінотеатрі «Україна»
Василь Стус запропонував
присутнім у залі встати
і цим вставанням протестувати проти арештів,
які почалися тоді
в середовищі київської інтелігенції.
Зал встав, а Василь невдовзі... сів.
...Сьогодні до нас прийшли
і приходять його вірші.
Його згорьована доля
надає їм сили невідпорної і непереможної.
Потужність його віршів
помножена на скорботу його долі.
І даремні потуги тих,
хто намагається перепинити їм дорогу.
Опір надає віршам трагічного поета
неймовірної всепробивності.
Серед його тюремних творів
для мене найдорожчі його інтимні поезії,
його відчайдушне вміння
знаходити для душі місце всюди —
в найкарколомніших знущаннях,
у найбезпросвітнішому мороці сучасності.
В далекі дні його молодості (я пам'ятаю це!)
він мав неймовірно гострий профіль,
який згодиться і для карбівень нашого часу.
А такі профілі мають великий вплив на добу,
хоч вона не завжди про це підозрює.

ІВАН ДРАЧ

ВАСИЛЬ
СМИСЛОВ

Книга
«Годовый
письменный»
1990

*Тож дай мені — дійти і не зотліти,
дійти — і не зотліти — дай мені!
Дозволь мені, 'мій вечоровий світе,
упасти зерням в рідній борозні.*

Василь Стус

ВАСИЛЬ
ЕЩЕ
МОЖЕ

ББК84Ук7
С88

Протягом
довгого часу вилучена
з літературного життя,
сьогодні поезія
Василя Стуса (1938 – 1985 рр.)
повертається до читачів,
її публікують газети й журнали,
народжуються пісні на вірші поета,
його твори входять
до сценічних вистав...
Книгу «Дорога болю»
складено з уцілілих рукописів
і списків поезій В. Стуса,
які збереглися в рідних
та друзів поета.

Упорядник М. Х. Коцюбинська
Редактор В. Р. Коломієць

Художник
В. Я. Чебанник

С $\frac{4702640202-122}{M223(04)-90}$ БЗ.36.28.89

ISBN 5-333-00864-7

© Стус Д. В., 1990
© Коцюбинська М. Х.,
упорядкування, 1990

Двоє слів читачеві

Перші уроки поезії — мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати. Пісень було стільки, як у баби Зуїхи, нашої землячки. І таких самих. Найбільший слід на душі — од маминої колискової «Ой люлі-люлі, моя дитино». Шевченко над колискою — це не забувається. А співане тужно «Іди ти, сину, на Україну, нас кленучи» — хвилює й досі. Щось схоже до тужного надгробного голосіння із «Заповіту»: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте». Перші знаки нашої духовної аномалії, журба — як перше почуття немовляти в білому світі. Ще були — враження від дитинства.

Гарного дитинства.

Шкільне навчання — вадило. Одне — чужомовне, а друге — дурне. Чим швидше забудеш школу, тим краще. В четвертому класі щось заримував про собаку. По-російському. Жартівливе. Скоро минуло. Відродилося в старших класах, коли прийшла любов. Інститутські роки — трудні. Перша публіцистика віршована — поези з історією. Захоплення Рильським і Верхарном. Ще чогось прагнув безтілесний дух. І знову ж — любов. Стужилий за справжньою (не донецькою) Україною, поїхав учителювати на Кіровоградщину, поблизу Гайворона. Там витеплів душею, звільнився од студентського схимництва. Армія — прискорила. Почувся чоловічиною. Вірші, звичайно, майже не писалися, оскільки на плечах — погони. Але там прийшов до мене Бажан. Тоді ж — перші друковані вірші — 1959 рік.

Післяармійський час уже був часом поезії. Це була епоха Пастернака і — неочачно велика любов до нього. Звільнився — тільки десь 1965—6 рр. Нині найбільше люблю Гете, Свідзинського, Рільке. Славні італійці (те, що знаю). Особливо — Унгаретті, Квазімодо. Ще люблю «густу» прозу — Толстого, Хемінгуей, Стефаника, Пруста, Камю. Вабить — і дуже — Фолкнер.

З молодих сучасників найбільше ціную В. Голубородька. Потім — Вінграновського. І, звичайно, Л. Кисельова. Ненавиджу слово «поезія». Поетом себе не вважаю. Маю себе за людину, що пише вірші. Деякі з них — як на мене — путящі.

І думка така: поет повинен бути людиною. Такою, що повна любові, долає природне почуття зненависті, звільнюється од неї, як од скверни. Поет — це людина. Насамперед. А людина — це насамперед добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а — робив би коло землі. Ще зневажаю політиків. Ще — ціную здатність чесно померти. Це більше за версифікаційні вправи!

Один з найкращих друзів — Сковорода.

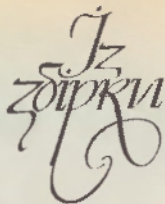
Київ, 1969.

ВАСИЛ
ВАСИЛ
ВАСИЛ

ЗІМОВИ
ПЕРІОДА

(1958—1969)

«Зимові дерева»

* * * * *

Не одлюби свою тривогу ранню,
— той край, де обрію хвиляста каламуть,
де в надвечір'ї вітровії тчуть
єдвабну сизь, не віддані ваганню.
Ходім. Нам є де йти — дороги неозорі,
ще сизуваті в прохолодній млі.
Нам є де йти — на хвилі, на землі —
шляхи — мов обрії — далекі і прозорі.
Шумуйте, весни — дні, ярійте, вечори,
поранки, шліть нам усмішки лукаві!
Вперед, керманичу! Хай юність догорить --
ми віддані життю, і нам віддасться в славі!

1958

* * * * *

З надвечір'я визирає ніч.
Виповнився, визрів ярий обрій.
Не колишеться.
Не мріє.
Не струмить...

— Добрий вечір!
— Доброго здоров'я!

1959

* * * * *

О. Комафу

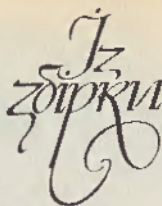
Коли я один-однісінький
серед зелених снігів Приуралля,
коли в казармі порожньо
серед ліжок і пірамід,
коли я стовбичу на цьому
днювальному місточку
самотній — на обидві земні півкулі,
як холодна колодочка караульного ножа,

коли ти така далека-далека,
така миттєва, потойбічна майже,
як спалах, вихоплений з ракетниці,
швидко згасаєш на спиртовому полум'ї
синюватого, майже непомітного
уральського морозу,

заклинаю, немов клинок!
Віддалена від мене на сімсот тридцять чотири
дні,
на сімсот тридцять чотири «здрастуй»,
скажи, що ти мене любиш.

Тільки скажи «люблю».
Одне-єдине, кругле, вологе, со-
ковите, як плід біля вишневої кісточки,
червоне слово.

І я почую тебе,
і я радісно усміхнуся тобі,
нехай навіть засіпається моє підборіддя,
враз розм'якле,
як губи доброго притомленого коня.

«Зимові дерева»

Не одлюби свою тривогу ранню,
— той край, де обрію хвиляста каламуть,
де в надвечір'ї вітровії тчуть
єдвабну сизь, не віддані ваганню.
Ходім. Нам є де йти — дороги неозорі,
ще сизуваті в прохолодній млі.
Нам є де йти — на хвилі, на землі —
шляхи — мов обрії — далекі і прозорі.
Шумуйте, весни — дні, ярійте, вечори,
поранки, шліть нам усмішки лукаві!
Вперед, керманичу! Хай юність догорить --
ми віддані життю, і нам віддасться в славі!

1958

З надвечір'я визирав ніч.
Виповнився, визрів ярий обрій.
Не колишеться.
Не мріє.
Не струмить...

— Добрий вечір!
— Доброго здоров'я!

1959

* * * * *

О. Комару

Коли я один-однісінький
серед зелених снігів Приуралля,
коли в казармі порожньо
серед ліжок і пірамід,
коли я стовбичу на цьому
днювальному місточку
самотній — на обидві земні півкулі,
як холодна колодочка караульного ножа,

коли ти така далеко-далека,
така миттєва, потойбічна майже,
як спалах, вихоплений з ракетниці,
швидко згасаєш на спиртовому полум'ї
синюватого, майже непомітного
уральського морозу,

заклинаю, немов клинок!
Віддалена від мене на сімсот тридцять чотири
дні,
на сімсот тридцять чотири «здрастуй»,
скажи, що ти мене любиш.

Тільки скажи «люблю».
Одне-єдине, кругле, вологе, со-
ковите, як плід біля вишневої кісточки,
червоне слово.

І я почую тебе,
і я радісно усміхнуся тобі,
нехай навіть засіпається моє підборіддя,
враз розм'якне,
як губи доброго притомленого коня.

Скажи — тільки одне слово!
Я нікому його не показуватиму.
Коли ж до казарми повернуть друзі —
я заховав це слово аж під борлаком
і, нахиливши голову,
розглядатиму
набряклу колодочку
караульного ножа.

1959 — 1961

* * * * *

Ліс випустив мене з своїх обіймів,
степа́м віддавши лагідно. Пішов
глибоким снігом. Ні доріг, ні стежки —
все оновила, сплутавши, зима.

І як тут зможеш вибитись на шлях,
коли ти сам, мов дерево, котрому
верхів'я зрізане. Коли тобі
якийсь неспокій душу облягає,
ще й примітає віхола сліди!

Іти б і йти — до паморочі. Доки
десь не впадеш, простерши уперед
отерпілі руки. Я тебе шукав,
посестро-зраднице, ворожко Зимо!

31.12.1961

* * * * *

Я знаю —
ми будем іще не раз бродити з тобою,
слухати ліс притихлий,
старих і мудрих сорок,
вирізняти гудки азотнотукового заводу,
чути постріли на мовчазному полігоні,
і, лячна, наслухатиме нас земля.

Розгублена між роботою і дозвіллям —
вечірньою школою, чергами, перукарнею,
дошовою погодою і театром,
комсомольськими зборами, подругами
з гуртожитку,
ти прийдеш до мене, самотня, настрашена і чужа,
розграбована на всі свої сто шістдесят сантиметрів
зросту.

І разом з тобою ми заходимося визбирувати
роздаровані уста, очі, пам'яті,
погляди, губи, плечі,
розшукаємо все — до найменшого панігтя,
щоб, затиснена в себе як в кулачок,
ти ставала цільною і неушкодженою,
реставрована для мого охриплого
горлового шепоту щастя.

Поки ж тебе немає,
ти виповнюєшся на мене самого.
Чекання, вибираючи мене,
обростає гудками, пострілами, криками,
заким не стане тобою,
лишивши мені велике нащулене вухо —
відчути визубрені
твої підбори самотні.

Х.1962

* * * * *

Навкруг Землі мої кружляли мрії,
і в серце хлюпав хвилями Дніпро.
Планета вся — один Чумацький Шлях
зорить у ніч тривожними очима.
А корабель пливе в безмежжя синє,
достиглі зорі крабами вп'ялись
у чорний креп скуйовдженого неба:
його земні вигойдують вітри.
Мій краю! Ти спливаєш піді мною
мелодією пісні, що з дитинства
з грудей моїх до неба проростала,
тужавіла і пружилась, мов колос,
манила мрійно в голубі світи.
І рідний край, затиснений в півкулі
географічних карт, розправив плечі,
загравши смарагдовими садами
і шахівницею злотавих піль.
Зігнувся день, мов золота підкова,
і дужий хтось копитами ударив —
аж іскри в ніч! Земля ж, неначе мати,
всі очі видивить за ним услід.

1962

* * * * *

Гусне вечір сурою корана,
і в яру струмка гортанний звук.
Скільки правди в горлі, скільки мук —
не переповісти і до рання.

*

Тоскний тріск у порожнім лісі,
і пташиний колючий свист.
Падолист.
Де ж метелику сісти?

1963

* * * * *

Мені здається — я живу завжди.
Неначе в сні було моє дитинство.
Неначе в казці я пройшов цей вік,
і мій вінок, де квітло двадцять весен,
уже пожовк, осипався, опав.

Прозора незглибимість пойняла,
оплівши плеском лоскотним проміння,
дитинне сонце, і забутим ранком,
човном безвесельним замрівся світ.
Вода застигла. Сонце відтремтіло.
Дитинство загубилось серед дня.

Той день — марудний день! Заботожіли,
завирували, пролились шляхи,
і рідна хата попливла за плотом,
і попливла із горла гіркота.

Весна! весна! — від поночі до рання.
Весна — в вікно, на дах, на капелюх,
весна — в колючі воронові гнізда,
весна — на кригу і від берегів —
на течію, на вир, на чорторії,
весна правує серцем, як веслом,
весна збігає, і збігають роки,
вже й вечори попереду біжать.

Розвидніло на білому папері.
На цілий аркуш видовжився день.
І дні подовжені замиготіли
в моєму відривнім календарі.

IV.1963

* * * * *

Сто років як сконала Січ.
Сибір. І соловецькі келії,
і глупа облягає ніч
пекельний край і крик пекельний.

Сто років мучених надій,
і сподівань, і вір, і крові
синів, що за любов тавровані,
сто терць, як сто палахкотінь.

Та виростають з личаків,
із шаровар, з курної хати
раби зростають до синів
своєї України-матері.

Ти вже не згинеш, ти двожилава,
земля, рабована віками,

і не скарать тебе душителям
сибірами і соловками.

Ти ще виболюєшся боєм,
ти ще роздerta на шматки,
та вже, крута і непокірна,
ти випросталася для волі,

ти гнівом виросла. Тепер
не матимеш од нього спокою,
йому ж рости й рости, допоки
не упадуть тюремні двері.

І радісним буремним громом
спадують з неба блискавиці,
Тарасові провісні птиці —
слова шугають над Дніпром.

VI.1963

*Біля гірського
вогнища*

Як запалить тебе, багаття,
у чорний день? У чорну ніч?
Як тишу притулить до віч
і ждати, ждати, ждати й кланятись,
клонитись ранкові, що йде
під божеволіючим сонцем,
і кликати день, котрий бреде
у клекоті й клятьбі?

І потім —
як бути паленим крильми
багаття біло-голубого,
не в силі вибухнуть грудьми,

не в силі бути з вічним боргом
перед очима і чолом,
перед світанням, днем і вечором?
Чом я не випростаюсь? Чом
свої не випростаю плечі,
не випростаю рук своїх,
не випростаю дум? Їроми б
накликати на душу гріх
і блиском перетнуть дамаскним
свої жалі, як ковилі,
жаління довгі, ніби жала!
Чи я діжду коли поліття
для зголоднілого бажання?
Як вибухнути, щоб горіть?
Як прохопитись чорнокрильм
під сонцем божевільно-білим?
Як бути? Як знебуť? Як жити?

XI.1963

*Безсонної
ночі*

Думи визбирую, мов зерня,
ніби стернями колоски.
Колють сльози. Колючі сльози.
Остюками в очах.

Ніч протовпиться, як п'яниця,
по кімнатах, по стінах шастає.
І мовчить, і мовчить. Домовий
так ходив би. Мовчав би.

За вікном гуркотять літаки,
ніби відьми — на шабаш.

Понад дахами,
понад затихлими,
понад притихлим Києвом — гуркотять.

Емігрантом. Їй-богу. Ліжко.
І на ковдрі — од вікон грати.
І подушка моя скуйовджена,
і скуйовджена голова.

Що ви ловите, телевізорні
збожеволілі антени-погорільці?
Що ви ловите — запалим ротом —
комини почорнілі?

Вам повітря забракло? Диму?
Розум спертий, як спирт, горить?
Другу ніч уже, другу — не спиться.
Жовкнуть у вікні ліхтарі.

XI.1964

* * * * *

Звіром вити, горілку пити —
і не чаркою, поставцем,
і добі підставляти спите вірнопідданого лице,
і не рюмсати на поріддя,
коли твій гайдамацький рід
ріжуть линвами на обіддя
кілька сот божевільних літ,
і не бештати, пане-брате, а триматися на землі!
Нею б до печінок пропахнути, в ґрунт
вгрузаючи по коліна,
А щоб звикнути —
остудити, закропити у крик, у кров,

заперіщить вишневим віттям
віком викрадену любов.
І з ордою під дикі галаси
прорешечуватись гробами,
раз жене нас ненатля сказу по роках,
по віках, по горбах!

IV. 1964

*Останній лист
Довженка*

Прозаїки, поети, патріоти!
Давно опазурились солов'ї,
одзьобились на нашій Україні.
А як не чути їх? Немає сил.
Столичний гамір заважкий мені.
І хочу вже на затишок, і, може,
на спокій хочеться на придеснянський,
і хочеться на мій селянський край.
Пустіть мене до себе. Поможіть
мені востаннє розтроюдить рану,
побачити Дніпро, води востаннє
у пригірш із криниці зачерпнуть.
Нехай гризуть дніпрові гострі кручі
моє зболіле серце. Хай гудуть
чернігівські просмолені ліси.
Пустіть мене в просмолене дитинство.
Бо кожную ніч порипують бори,
і ладаном мені живиця пахне,
і дерева, як тіні предковічні,
мене до себе кличуть і зовуть.
Пустіть мене у молодість мою.
Пустіть поглянути. Пустіть хоч краєм,
хоч крихіткою ока ухопить

прогірклу землю. Звіхолили сні
мій день, і ніч мою, й життя прожите.
Пустіть мене до мене. Поможіть
ввібрати в голодні очі край полинний
і заховати на смерть. Пустіть мене —
прозаїки, поети, патріоти.

VI.1964

* * * * *

Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?
Не можеш вибачити? Клянеш?
Не можеш вивіритись розлуці?
Серцю — довіритися?
Мовчиш, як покинута вагітна?
Мовчиш, як бомба? Мовчиш?
Думаєш — од чекання розтрісну?
Думаєш — збожеволю?
Надаремно, любов моя.
Надаремно, тюрмо моя.
Надаремно все, зненавидо.
Надаремно, кохана.
Я тебе не сльозою — ждатиму.
Я тебе кулаками — ждатиму.
Кулаками — у глупу поніч,
кулаками — в подушку.
Не пиши. Не відповідай.
Проклинаю. Цілую. Мовчки.
Задушився чеканням — мовчки.
Кулаками — в подушку.

IV.1964

* * * * *

Минає час моїх дитячих вір.
| я себе з тим часом проминаю.
І вже не віднайдуся. І вже не знаю,
а чи впізнав би на човні новім

свій давній берег. Ні, напевно, ні,
бо сам собі, відринутий від болю,
пливу за днем, за часом, за собою
в новому необжитому човні.

Ні небожителі, ні жебоніння трав,
ні перехлюпи хвиль — ніщо не скаже
тобі про повертання. Не розв'яже
твого питання: годі чи пора.

Ти сам пливеш, відринутий від себе.
| лиш за гребнем прозираєш гребінь.

1964

* * * * *

Скільки в небі шамотіння снігопаду!
Снігопаду шамотіння скільки в небі!
В високості необлі-
таній кружляє проміж ві-
ттями єдине шамоті-
ння безбережне.
Скільки в небі голубого снігопаду!
Олив'яного!
Оглухлого!

Тепер
тільки сніг і сніг
і небо
геть до чортиків прочорнене.
Ні витерпу немає,
ні розради.
Снігопаду!
Шамотіння!
Безтілесних слів!
Нічного шепотіння
зір!
Задивився в вись — і падаєш.
І не допався — падаєш.
Ледь-ледь зіп'явся — падаєш.
В небі зеленню і всте-
лено, і зимно!

II.1965

*Під диким
сонцем*

Поприсідали верби у воді,
стоїть у березі дівчаток зграйка
і, видививши лози, миють ноги,
високо підіткавши спідниці.

Вода, нагріта сонцем вересневим,
вже не відстрашує. Несуться бистроною
розгонисті слов'янські байдаки,
і не докинути вінка — прибіється
одраз до берега. Хоч кинь, хоч ні.

А байдаки солоні, як тарані,
пропечені смолою і вогнем

підступних греків, замордують хвилю
своїм жалким таранним кістяком.

Підвівся зашмарований козак,
дівчатам крикнув щось — та змила хвиля,
і понесла луна козацьке слово
та річка швидко човен понесла.

Ім навздогін, як молоді берізки,
сподобані духмяним днем червневим
в Ярилів день, у сотню довгих ніг
біжать дівчата. І мигтіють ноги,
і весла миготять. І круглі луни
мигтять над річкою. І миготить,
як ошелешене, більмисте око дня.

Лиш теплий, як зерно ячменю в тісті,
ледь-ледь відчутний у дівочім тілі
солодкий хміль ярилового меду
і дух терпкий нічної свидини.

Як відпливуть мужі — круглясті чари
благатимуть з простертими руками
Перуна — окропити грішну землю,
прибивши порох по стежках кохань,

щоб переможцями вертали вої
і знов куниць в глухії ловили сільця,
щоб у бою не гнувся меч щербатий
і не ламався гострожалий спис,

щоб раювали тонкоспіві верві
із полювань із золотого жита
і добрим пивом, і солодким медом,
і черевом дозрілих рожаниць.

VII.1965

Молодий
Гете

Мишастий морок виповзав з кімнати
двадцятилітнім хлюпотом. Чорнів
важкий ослін. У вікнах всесвіт сліп.
Гойдався в склянці шпатовий мускатель.
І стіл прямів. І штори край вікна
шамріли з вітром. Об ботфорти терлись,
І мерва душ, ночами перетерта,
нестерпно ліловіла, ніби кнастер *.
Мольберт молився. Спрагле полотно
стікало тінню по рудій долівці.
І розпливались кола, очі сліпли
над гусячим пером.

Уже вино
не покріпляє. Зкужмлена душа,
мов мотовило, обростає згадками,
в шезлонгу западає на лопатки
і по кімнаті — безтілесо шастає.
Легкою плямою світліє день,
вже клавесин шаріє перламутром.
І контрабандою світання йде,
мов перламутр, холодне й каламутне.
Зійшла під трави ніч. І на стіні
гранчаста заряхтіла порцеляна,
і хлюпнуло вино у кристалі,
папір, і лікті, і шлафрок — заплямлені.
Ніч недописана і недопита,
але неспитий ранок майорить.
Він вирвався, мов кінь несамовитий,
віщуючи сухокопиту хіть
до макового степу — на вітрах
і — на вітрах — лісів, що ходять ходором...

* Рід тютюну (нім.).

Де на вітрах — дівочий переляк
од поцілунку і терпкого глоду.
Іди ж — любись, кохайся, шаленій,
впивайся голубим, зеленим, зельним
і уклонися Матері доземно
за чорні ночі і червоні дні.
Провільглий ранок іволгу збудив,
і солов'ї проміння проволожили.
Іди — мужній і сам себе помножуй
у ранній радості і радісній біді.
Іди — щоб серце висвітлить з ночей
у майовому полі на безмежжі.
І не барись — ти завше вічний дервіш
з сомнамбулічним спалахом очей.
Тож проривайся — в поле, до води,
до гір, до зір, до молодого сміху.
Тож проривайся — крізь людську зловтіху,
пересуди, і осуди, й суди.
Нехай тобі замає більший світ
і більша ніч замає над світами,
та, випроставши руки, у нестямі
ти проривайся:

— Привіт тобі, привіт,
о зельна Земле!

III.1965

*Накликання
дощу*

Трипільських сонць шалена коловерть
волого лється у трипалі руки
богів поганських. Спопелілі круки
розлітані круг ватрища пожертв.
Волів і коней на кострі димлять

патрошені гніді і круглі туші
і лопаються лунко, як гладушики,
обезголосені тіла закланні.
В гінких руках мовчазних рожаниць
високі чари, димом прокіптявілі.
І рветься зойк, високий до нестями,
тугими борлаками кобилиць.
Кружляє ватрище в рухливім колі чар,
простерті чари вкручуються в простір,
мов пасма дощові, долоні гострі
жіночою колишуться печаллю.
Сколінені мужі і ниці пахолки,
німотні руки перед себе рвуть.
І неба молять і дощу зовуть,
окляклі круг багаття, ніби пакілля.
Чотири сонця відгорять вгорі,
чотирикрилий день відмайоріє.
Загрузнуть в ніч яличницькі бори.
Самі тіла жалобні бовваніють.

IV. 1965

* * * * *

Утекти б од себе геть світ за очі,
у небачене, нечуте, у немовлене,
де нема ані осмут, ні радощів,
де ніщо не збавлене, не здолане.
Жив би там — безоко і безсердо,
жив би так, як опадають вниз,
поріднившись із землею твердю,
до якої намертво приріс
поглядом, і серцем, і думками
(хто тебе такого віднайде?).
Нерухомий і крихкий, як камінь,

нерухомий і крихкий, як день,
що зотлів і вижарів і знов
котиться з мультявого поранку.
Ти — Адам. Журба — твоя коханка,
а земне тяжіння — то любов.

XI.1965

* * * * *

Не можу я без посмішки Івана *
оцю сльотаву зиму пережить.
В проваллях ночі, коли Київ спить,
а друга десь оббріхують старанно,
склепить очей не можу ні на мить,
він як зоря проміниться з туману,
але мовчить, мовчить, мовчить, мовчить.

Ні словом не озветься. Ані пари
із уст. Вусате сонечко моє!
Несуть тобі три царіє со дари
скапарене озлоблення своє.

Іваночку! Ти чуєш, доброокий?
Йй-бо, не знаю, що я зле зробив.
Чого ж бо й досі твій поріг високий
ані відчув, ані переступив.

Прости мені недільний мій Хрещатик,
що, сівши сидьма, ці котли топлю
в оглухлій кочегарці. Що терплю,
коли вже ні терпіти, ні мовчати

* Йдеться про критика і поета Івана Світличного,
якого було арештовано у вересні 1965 р. (Примітка
упорядника).

не можу, що, читаючи, люблю
твоїх Орхана, Незвала і Данте,
в дев'яте коло прагнути стремлю.

Моє ж досє, велике, як майбутнє,
напевне, пропустив котрийсь із трутів.

Із тих, що білий світ мені окрали,
окравши край, окрали спокій мій,
лишивши гнів ропавий і кривавий
і право — надриватися в ярмі.

Сидять по шпарах всі мужі хоробрі,
всі правдолюби, чорт би вас побрав!
Чи людська добрість — тільки доти добрість,
поки без сил, без мужності, без прав
запомогти, зарадити, вступитись,
стражденного в нещасті прихистить

і зважитись боротися, щоб жити,
і зважитись померти, аби жить?..

5—6.12.1965

* * * * *

Даруйте радощі мої
і клопоти мої —
нещастя й радощі мої —
весняні ручаї.
Просвітле небо аж кипить,
просвітле — аж кипить,
Блажен, хто не навчився жить,
блажен, хто зна — любить.
О кара земле, окрай гри
бери мене, бери,

спасибі, що вгорі кипить
сонце — угорі!
Спасибі, що росте трава,
і що душа жива,
і що біліє голова
і кільчиться трава.
Спасибі, коли ти є ти,
що ти — це ти і ти,
що досить руку простягти —
і край, і грай, і ти.
І золота твоя габа —
на руті, на піску,
і на руках, і на губах,
і на моїм віку.
Пробудь же завжди молодим,
пробудь же молодим,
в святому літеплі води
ти сам стаєш святим.
І хай-но очі як вода,
хай — як жива вода, —
але ж бо й горе — не біда,
горе не біда.

IV.1969

Із циклу
«Костомаров у Саратові»

Але що ж робити
живій душі у цій державі смерті?

В. Мисик

I

За роком рік росте твоя тюрма,
за роком рік підмур'я в землю грузне,
і за твоїм жалінням заскорузлим
за безголів'ям — просвітку нема.

Живеш — і жди. Народжуйся — і жди.
Жди — перед сконом. Жди — у домовині.
Не назирай — літа збігають згінні
без цятки неба й кухлика води.

Ти весь — на бережечку самоти,
присмоктаний до туги, ніби равлик,
від вибухлої злості занепалий,
не можеш межі болю осягти,

А світ весь витих, витух, відпалав,
не вгамувавши вікової спраги.
Він висмоктав із тебе всю одвагу,
лишив напризволяще і прокляв.

.....

VI

Не побиваюсь за минулим,
побитим шашіллю зневір.
Високі думи промайнули,
у потаймиру — водовир
страждених літ. Нехай. Не плачу.
Не побиваюсь. Задарма.
Усе, чим жив, сьогодні трачу,
все рвуть руками обома.
Але ж чи все? Не все. Їй-богу.
І гріх казати: все чисто рвуть!
Навічним радості облогом,
обніжком щастя, там, де ймуть
малої віри на безвір'ї,
малої ласки серед зла,
квадрат — чотири на чотири —
і окрай чорного стола.

Якраз навпроти, на ослоні,
сидить нужденна удова,
і на змозолених долонях —
солоні сльози, як жорства.
І так провадить: зглянься, Сину,
руками горе розведи,
бо як не стане України,
тоді не стане і біди.
І в щастя нелюдів пощербне
її державний меч і гнів.
І горе зітреться на мерву.
І відбіжить її синів
невірних потовч-погороччя.
За першим громом — відбіжить.
Хто ж їй води подать захоче?
Закриє очі хто — скажи.

Єси ти сам — з собою врівень,
один на сотні поколінь
високим гнівом богорівен,
хай, може, не ріка, а рінь,
важка занадто. Крик стоустий,
молінь столобих ти рука.
Ступай — майбутньому назустріч,
і хай хода твоя летка
легкою буде. І не треба
жалких жалінь. І — задарма.

Тюрма не доросте до неба:
ще землю істиме тюрма.

VII

Незграбно ворон кружеля.
Незграбно кружеляють сосни.
І кружеляє безголоса
осіння крижана земля.

Галактик зірна круговерть
спіраллю простаного болю
значить одвічну людську долю,
снігами виповнену вщерть.

Саме кружляння вікове!

.....

...папір, перо і філіжанка.
А свічка тріпотить поранком,
котрий наш правнук днем назве.

1965—1967

* * * * *

Добрий день, мій рядок кароокий,
побратиме моїх безсонь!
Зупини її, мить високу,
для моїх молитовних долонь.

Сивий голубе, біль мій зичений,
вечоровий і пелехатий,
більше чутий, аніж помічений,
більше мічений, ніж крилатий.

Слово, слово, — достиглий смут мій!
Набираючи висоту,
порятуй од важкої скрути
і од радості порятуй,

поки, круглі, цвітуть долоні,
поки з серця ростуть пелюстки,
поки думи, як дзвони, довгі,
і як дзвони, круглі такі,

ти любов'ю мене, наче амфору,
доливай, довіряй добру.
За розквітлу купальську папороть
я пером і горбом віддаю.

IV. 1966

* * * * *

Жовтий місяць, а ще вище — крик твій,
а ще вище — Той,
хто крізь зорі всі твої молитви
пересіяв, мов на решето,

і, німуючи, відкрився в тверді,
ніжністю спотворив і заляв,
і тобі, потвори, спересердя
добру мову й розум одібрав.

А підвівши добрі дві долоні,
а зітерши подуми з лиця,
Він промовив: радісні комоні,
випущені з стаєнь правітця,
радісну стежу вам прокопитять,
і заграє обраділий степ...

А світання золоте обіддя
котиться, округле і пусте.

ІХ. 1967

* * * * *

Присмеркові сутінки опали,
сонну землю й душу оплели.
Самоти згорьовані хорали
геть мені дорогу замели.
І куди не йду, куди не прагну —
смерк сосновий мерзне угорі.
Виглядаю долю довгождану,
а не діжду — вибуду із гри.
Аж і гра: літають головешки,
зуби клацають під ідіотський сміх.

Регочу на кутні — буде легше
(а як буде важче — теж не гріх).
Що тебе клясти, моя недоле?
Не клену. Не кляв. Не проклену.
Хай життя — одне стернисте поле,
але перейти — не помину.
Дотягну до краю. Хай руками,
хай на ліктях, поповзом — дарма,
душу хай обшмугляю об камінь —
все одно милішої нема
за оцю утрачену й ледачу,
за байдужу, осоружну, за
землю цю, якою тільки й значу
і якою барвиться сльоза.

Х.1968

* * * * *

Отак живу: як мавпа серед мавп,
Чолом прогрішним із тавром зажури
все б'юся об тверді камінні мури,
як їхній раб, як раб, як нищий раб.
Повз мене ходять мавпи чередою,
у них хода поважна, нешвидка.
Сказитись легше, аніж бути собою,
бо ж ні зубила, ані молотка.
О Боже праведний, важка докука —
сліпорожденним розумом збагнуть:
ти в цьому світі — лиш кавалок муки,
отерплий і розріджений, мов ртуть.

Х.1968

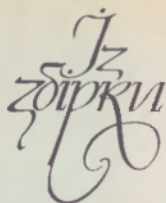
ВАСИЛЬ

СВЯТЫЙ

РАДОН

Весели
Цвирлар (1970)

«Веселий цвинтар»

Над осіннім
озером

Цей став повісплений, осінній чорний став,
як антрацит видінь і кремінь крику,
виблискує Люципера очима.

П'янке бездоння лащить до ніг.

Криваво рветься з нього вороння
майбутнього. Летить крилатолезо
на віття виголїле. Рине впрост
на утлу синь, високогорлі сосни
і на пропащу голову мою.

Охриплі очі збіглися водне —
повторення оцього чорноставу,
насилу вбгане в череп.

Неприхищений,
а чуєш, чуєш, протяг у душі!?

* * * * *

Мені здається, що живу не я,
а інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі. Ні очей, ні вух,
ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі. І, кавалок болю,
і, самозамкнений, у тьму щій тьмі завис.
Ти, народившись, виголів лишень,
а не приріс до тіла. Не дійшов
своєї плоти. Тільки перехожий
межисвітів, ворушишся на споді
чужого існування. Сто ночей
попереду і сто ночей позаду,
а межі ними — лялечка німа:
розпечена, аж біла з самобою,
як цятка пекла, лаконічний крик
усесвіту, маленький шротик сонця,
зчужілий і заблуканий у тілі.
Ти ждеш іще народження для себе,
а смерть ввійшла у тебе вже давно.

* * * * *

Порідшала земна тужава твердь,
міський мурашник поточив планету.
Міліційонери, фізики, поети
вигадливо майструють власну смерть.
Протрухлий український материк
росте, як гриб. Вже навіть немовлятко
й те обіцяє стати нашим катом
і порубати віковий поріг,
дідівським вимшілий патріотизмом,
де зрідка тільки човгання чобіт

нагадує: ще існує світ
справіку заборонений, як схизма.
Ця твердь земна трухлявіє щодня,
а ми все визначаємось. До суті
доходимо. І, господом забуті,
вітчизни просимо, як подання.

* * * * *

Тато молиться богу,
тужить мама. Сестра
уникає порогу,
хоч вернутись пора.
Уникає — радіє,
повертає — мовчить.
Повечір'я ще тліє,
іще хвіртка рипить.
Іще видно дорогу,
іще гусне жура.
Тато молиться богу,
і ридає сестра.

* * * * *

Посадити деревце —
залишити про себе найкращу пам'ять.
І вони стали насаджувати вздовж колючого дроту
квіти, кущі, дерева.
Дикий виноград обснував гострі шпичаки,
розвісив лапате листя
і навіть попускав синюваті грона,
повився повій,
трублячи в поблідлі сурми ніжності.

* * * * *

Відлюбилося.
Відвірилося.
Відпраглося.
День врівноважений,
 як вичовганий валун.
Поступово перетворюєшся
на власний архів,
дорогий,
мов померлий родич.
Нічний ставок попід соснами,
книги, самота —
більше не зворохоблюють.
Світ — міріадом досяжних мет.
Забаганки — здійсненні.
Простягни руку попереду —
схололими пальцями
відчуєш самого себе.
Спокій
вчинений.

* * * * *

Ось вам сонце,
 сказав чоловік з кокардою на кашкеті
І витягнув п'ятака, схожого на сонечко.
А це вам дорога, —
 він зробив кілька ступнів праворуч,
носаком позначивши її межу.
Щоб вам було радісно —
 вмикайте магнітофони, транзистори,
беріть до рук іграшкові калатала,
бемкайте, хоч би й по голові.

Щоб не хотілося їсти й пити —
слухайте лекції, дивіться популярні кінофільми,
як ви житимете щасливо,
коли доправитесь небесного царства.
А щоб не капав за шию дощ,
пам'ятайте,
що будь-яка злива
колись-то кінчається,
навіть потоп.
Буде холодно — співайте оцих пісень,
при цьому він подав жмутик
проштемпельованих текстів
(дозволено цензурою
для колективного співу
двом, трьом і більше співакам).
Коли вам хочеться відпочити —
розучуйте цікаву гру про війну,
уявіть, що опали вас вороги
і хочуть позбавити щасливого існування.
Словом, стріляйте, кидайтесь на амбразури,
падайте під танки,
тільки не розбігайтесь, докинув він.
— Благодійнику наш,
кому хочеться тікати з раю,—
загукали ми в одне горло,
вдивляючись в очі під кокардою,
схожі на дві крапельки ртуті.

* * * * *

Пам'яті А. Г. *

Ярій, душе. Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай — червону тіль каліни
на чорних водах — тіль її шукай,
де жменька нас. Малесенька шопта
лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання,
бо калинова кров — така ж крута,
вона така ж терпка, як в наших жилах.
У сивій завірюсі голосінь
ці грона болю, що падуть в глибінь,
безсмертною бідою окошились.

* * * * *

Попереду нарешті порожнеча —
і довгождана. Вічність пізнаю,
даровану годиною лихою.
А білий світ — без кольору і звуку, —
ні форми, ні ваги, ані смаку,
розлився безберегою водою.
Цей бенкет смерті в образі життя
щасливого відстрашує і врочить:
устромиш ногу в воду — і помреш.

* Вірш пам'яті художниці Алли Горської, по-звірячому вбитої за загадкових обставин 1970 р. (*Примітка упорядника*).

* * * * *

Вони сидять за столом,
поклавши перед себе жилаві руки.
Ось сухі і нервові — мамині,
ось татові — важкі, наче гирі,
сидить сестра — таємнича усмішка
сновигає її непевним обличчям,
усміхаючись, вона думає про своє.
Маленька племінничка шестилітня
навдивовижу відкритим поглядом,
пласким, як медуза,
по черзі приліплюється до брата,
матері, тітки,
сидить твій син,
вибавляючись наостанок
увагою присутніх,
купаючись у ній,
як у розкошах.
— Час,— каже тато
і помалу підводиться з-за стільця,
мамине обличчя тьмянішає,
нікому зачепитись
нізащо.
В кишені я маю телеграму,
що через чотири години
літак прилетить до Жулян
і я почую
найрадісніше і найздивованіше
«таточку!»
щасливий крик дитинчати,
не призвичлого до життєвих перепадів,
вогню й морозу,
ночі й дня,
радощів і горя
(скільки-то йому треба ще

обірвати натужних жил,
аби збагнути різницю).
В кишені я маю телеграму
і, вправний режисер,
примушую рухатись
своїх рідних далеких дорогих
так, як мені заманеться.
Я торжествую, маленький бог,
окрім телеграми
в кишені у мене літак,
дружина з усіма дорожніми бебехами
і син припишло-грайливий,
як довірчиве зайча.
Я насолоджуюсь надутою певністю,
адже протягом трьох годин чекання
я можу бути певним,
що світ ще не збожеволів.

* * * * *

Сповнений почуття вдячності,
він захотів переповісти мені
всю свою історію,
але виявилось,
що історії нема,
і він мусив був обмежитись
самими словами вдячності.

* * * * *

Я знав майже напевно,
що він обікрав моїх друзів,
зробив нещасною мою матір,
а дружину призвів до сухот.
І, сповнений рішучості,
я подався до нього на розплату.

— Де ти, мій кате? —

гукнув я на весь знелюднілий зал,
в якому кат проживає.

У відповідь чотири реви,
одбиті од стін,
вдарилися об стелю

і, мертві, впали до моїх ніг.

— Де ти, мій кате? —

гукав я удруге і втретє,
чотири реви воскресали із мертвих,
підводились догори і падали об землю.
Невже він здох? — вирішив я зраділо.
Але, повертаючись додому,
побачив, що біля моїх дверей
зупинилися дві ноги, дві руки й тулуб
(голови не було).

— Ти що тут робиш? — я застукав його зненацька,
і з переляку дві руки, дві ноги й тулуб
збіглися в тіло без голови.

Вхопивши тіло без голови,
я гукнув у порожню рурку шиї:

— Скажи мені, де мій кат.

— Не бий мене, — попросила рурка, —
йди до того будинку, де був,
у першій кімнаті сидітимуть люди без голови,
в другій — ще й без ніг,
у третій — ще й без рук,
у четвертій побачиш самі тулуби,

а в п'ятій нічого не побачиш —
там є твій кат.
Але повторюй і повторюй до без кінця
все, що хочеш йому сказати.
Тільки не вір своїм очам:
він там, де його немає.

* * * * *

Вмирає пізно чоловік,
а родиться дочасно,
тому й на світі жити звик,
як раб і рабовласник.
Він като-жертва, жертво-кат,
страждає і богує,
іде вперед, немов назад,
як душу гнів руйнує.
О світе — світе — світе мій,
йй-бо, ніяк не звикну:
невже твій син — то тільки злий,
а добрий — то каліка?
А все немудре. Доживу
віка, докалічію.
Допоки жили не зірву
чи не зламаю шиї.

* * * * *

У тридцять літ ти тільки народився,
аби збагнути: мертвий ти єси
у мертвім світі. І нема нікого
окоуж. Ти тільки сам. І — мрець єси.
Хіба що так: недозволенний простір
живого духу кличе самосмерть
подобою життя. Це — на початку.
А далі вже — й убійництвом. Проте
природа розправляєється простіше.
Бо плоть твоя сплюндрована до тебе
і дух тобі спотворили давно.
Поневажаю індивідуальність —
справіковий набуток лихоліть.
Отож — бреди назад. І скільки сили
простуй назад. Бо тільки там життя —
ще до народження. Із світу імітацій —
вповзи у кожну з вимінених шкур.
Простуй назад — в народження вертайся,
де щастя глупства, смороду і тьми,
і там витворюй рай. Там так і треба:
людина має спати — отже, й спить,
белькочучи якісь слова спросоння.
Земля укрилась панциром, немов
стара, давно оглухла черепаха,
а ти на ній, мов кузочка мала,
що творить сталий світ на збіглій хвилі.
Нівроку, відмолоджується смерть.

Вертання

Перерізане світлом вікно
вулиці — біле по білому,
аж до болю.

Насип.

Далеке шосе.

Машини.

І небо вологе — над.

Шлях у себе:

вабить (уже закритий),
відкривається (на розлуці).

Темінь. Шукай.

Що там? Сніг,

бором — кукурудзиння.

Досвітні таємниці.

Терикон.

Смердюча ріка

глибом випахла.

Нехитрі подорожі

ставком.

Дитяча зверхність,
невимовлене зріднення
з кригою, з вітром.

Душе, шалій.

Скільки не повертайся
(черга даремних спроб) —

ось воно, зачудоване:

перерізане світлом вікно
вулиці — біле по білому.

Аж до болю.

Насип.

Далеке шосе.

Машини. І небо вологе — над.

* * * * *

Як страшно відкриватися добру.
Як страшно зізнаватись, що людина
іще не вмерла в нас. Як страшно ждати,
коли вона, захована, помре
у темряві, щоб нишком відвезти
на цвинтар душ і щастя запопасти,
якого вже до ран не прикладеш.
Як вабить зло. Як вабить гріх — піти
світ за очі, повіятися з вітром
і власної подоби утекти,
мов чорта лисого. Кульгавий день
увійде в темінь, гляне по криївках
і заважається. Бо шкода праці:
сидить при ватрі плем'я самоїдів,
щасливо позіхає. На вогні
печеться м'ясо. В казані окріп
переливається. Сьорбають юшку
і, повні філософських резигнацій,
мізкують, з кого б смажити печеню,
щоб стало на сніданок і обід.
Кульгавий день відходить, бо печерний
ікластий лютий смерк не западе,
допоки аж останній самоїд
не з'їсть себе самого і помре
із філософським виразом. Мовляв,
життя коротке, а — забракло м'яса.

* * * * *

Напередодні свята,
коли люди метнулися по крамницях,
виносячи звідти шпроти, смажену рибу,
шинку і горілку з перцем,
якийсь дивак, озутий в модні черевики
(такі тиждень тому були викинули
в універмазі «Україна» — двадцять два
п'ятдесят з навантаженням — дитячі штанці
вісімнадцятого розміру), облився чортівнею
і підпалив себе.

О, він горів, як поросся, смалене примусом, —
налетів на людей, що культурно собі стояли
в черзі за цитринами.

Порозбігалися усі, як один:
від нього так несло смаленим —
носа було повернути ніяк.

На щастя, узялося кілька міліціонерів,
одразу вкинули його в машину
і помчали в бік Лук'янівки.

А черги ми таки достоялись. Аякже:
що то за святковий стіл без цитрин?

* * * * *

Утрачено останні сподівання,
нарешті — вільний, вільний, вільний ти.
Тож приспішишь, йдучи в самовигнання:
безжально спалюй дорогі листи
і вірші спалюй, душу спалюй, спалюй
свій найчистіший горній біль, — пали.
Тепер, упертий, безвісти одчалюй,
бездомного озувши постолі.

Що буде завтра? Дасть біг день і хліба.
А що, коли не буде того дня?
Тоді вже гибій. Отоді вже — гибій,
простуючи до смерті навмання.

* * * * *

Цей корабель виготовили з людських тіл.
Геть усе: палуба, трюм, щогли
і навіть машинне відділення.
Морока була з обшивкою —
особливо погано держали воду місця,
де попадалися людські голови.
Коли утворювалася потужна водотеча,
діру затикали кимось з екіпажу,
в той час як решта
шукала щасливої пристані
у відкритому морі.

* * * * *

Чоловік підійшов до меморіуму
і прочитав на ньому власне ім'я:
вічна слава героям,
що полягли за незалежність Вітчизни.
Йому приємно й боляче.
Під одною сорочкою Коліма і Ташкент.
Та мешканці міста зігнорували його:
хто повірить цій байці?
Якщо ти й живий — тим гірше для тебе:
вшановуєм тільки мертвих.
Весь клопіт скінчився, коли видали довідку:
«Пред'явника вважати за мерця».

* * * * *

Спочатку вони вбивали людину,
потім вбитого оживляли.
Реанімацією займалися
в косметичних кабінетах
(малярі — замість лікарів).
Справі оживлення віддавали життя
цілі династії майстрів пензля.
Зате й відрізнити живого від мертвого
було неможливо.

* * * * *

У Прохорівці — сни, мов ріки
напровесні: об груди б'ють,
як об пороги. Думи йдуть,
неначе дзвони. І великі
тумани в головах ростуть.
У Прохорівці сни, мов ріки.
Так увижається не раз:
заснеш — не чути й третіх півнів,
і сновигають тіні дивні —
то Максимович і Тарас
бредуть Михайловим узвозом
угору й гору — аж до хмар,
де виткався Волосожар,
де марення чумацьким возом
пускаються у Крим по сіль.
А потім враз оступить біль
натужну душу — й не дихнути.
Ідеш у визорену ніч,
поки заблукаєш межі рути,
віддавшись довгій маячній.
У Прохорівці сни, мов ріки.

* * * * *

Сидимо біля погаслого вогнища,
перетрушуємо в долонях попіл,
розтираємо витухлі геть вуглини:
а що як зажевріє раптом жар?
Тут темно, і темно там, і ще далі темно,
але жар ніби жевріє.
Ось він! — задумано каже друг,
очі його туманіють страхом.
Бачу, — відказую скорбно другові,
придивляючись до нічних світлячків.
Сидимо біля погаслого вогнища —
століття, друге, третє,
жар не стухає, не гасне.
Так що друг, коли невіра його нестерпна,
називає купину вічним вогнем
і просить сірника,
щоб запалити цигарку.

* * * * *

Вечірній сон. І спогади. І дощ
колише світ розпуклого ямину.
Бездомний вітер. Спи, маленький сину,
спи, сину мій маленький, коли хоч.
Немає мами нашої давно —
вертала, поспішала, забарилась.
Надворі дощ і ллє як із барила.
Заснеш — і чуєш: торготить вікно.
Здається, хтось підійде до дверей,
проситиме негоду переждати.
Ти ж, синку, спи і не питай про матір,

і більше не загадуй наперед,
бо не стоїть хвилина на хвилині,
хвилина на хвилині не стоїть.
Нехай тобі бодай у сновидінні
появиться очікувана мить.

* * * * *

Цей біль — як алкоголь агоній,
як вимерзлий до хрусту жаль.
Передрукуйте прокльони
і переписуйте печаль.
Давно забуто, що є жити,
і що є світ, і що є ти.
У власне тіло увійти
дано лише несамовитим.
А ти ще довго сатаній,
ще довго сатаній, допоки
помреш, відчувши власні кроки
на сивій голові своїй.

* * * * *

В мені уже народжується Бог,
і напівпам'ятний, напівзабутий,
немов і не в мені, а скраю смерти,
куди живому зась — мій внук і прадід, —
пережидає, заки я помру.
Я з ним удвох живу. Удвох існую,
коли нікого. І гримить біда,
мов канонада. Він опорятунок,
я ж білоусто мовлю: порятуй,

мій господи. Опорятуй на мить,
а далі я, оговтаний, врятую
себе самого сам. Самого — сам.
Він хоче поза мене вийти. Прагне,
рятуючи, донищити мене,
аби на протязі, на буряних вітрах
я вийшов сам із себе, наче шабля
виходить з піхов. Хоче вийти геть,
щоб згасла свічка болю. Щоби тьма
впокорення мене порятувала
інобуттям. Іножиттям. Найменням
уже невласним: ось він, той загал,
яким кермує той шалений бог,
котрий в мені воліє народитись
(а я ще тую свічку просвічу,
аби мені не смеркло передчасно,
просвітлої дороги свічка чорна —
неначе перемога крадькома).

* * * * *

У цьому полі, синьому, як льон,
де тільки ти і ні душі навколо,
узднів і скляк: блукало в тому полі
сто тіней. В полі, синьому, як льон.
А в цьому полі синьому, як льон,
судилося тобі самому бути,
аби спізнати долі, як покути,
у цьому полі синьому, як льон.
Сто чорних тіней довжаться, ростуть
і вже, як ліс соснової малечі,
устріч рушають. Вдатися до втечі?
Стежину власну, ніби дріт, згорнуть?

Ні. Вистояти. Вистояти. Ні —
стояти. Тільки тут. У цьому полі,
що наче льон. І власної неволі
спізнати тут, на рідній чужині.
У цьому полі, синьому, як льон,
супроти тебе — сто тебе супроти.
І кожен супротивник — у скорботі,
і кожен супротивник, заборон
не знаючи, вергатиме прокльон,
твоею самотою обгорілий.
Здичавів дух і не впізнає тіла
у цьому полі синьому, як льон.

* * * * *

Чого ти ждеш? Скажи — чого ти ждеш?
Кого ти виглядаєш з-перед світу?
Кого ти сподіваєшся зустріти,
а най і стрінеш — віри не доймеш?
Тамтого світу закуток глухий,
а в ньому жінка, здумана зигзиця,
шепоче спрагло: боже, най святиться,
о, най святиться край проклятий мій.
Ще видиться: чужий далекий край,
і серед степу, де горить калина, —
могила. Там ридає Україна
над головою сина: прощавай.
І плачуть там, видушуючи з себе
сльозу навмисну, двоє ворогів,
радіючи, що син той не любив
ні України, ні землі, ні неба.
І всує хилиться висока тінь
чужого болю. Пустинь України

безмежнішає в цьому голосінні,
аж перемерзла луниться глибінь
опівнічна.

Кого ж ти, демон зла,
кленеш, кленеш, кленеш і проклинаєш?
Кого з самого себе викликаєш?
Свою недолю? Грудочку тепла
під попелом століть? Кого ж ти ждеш?
Невже сподієшся колись дожити,
Щоб мовити чеканню: все. Ми квити.
Ти забираєш, буцімто даєш.

* * * * *

День величався і пишався.
Ми ж, двоє піших пішаниць,
упали в небо горілиць,
а світ, немов горіх, розпався.
І вже ні неба, ні землі —
лиш ти одна, моя надіє,
і та не жевріє — чорніє
в опротивітій імли.
Та дякувати богу — вдвох.
Наш день попереду — мов зараз.
Ще й солов'їв любовна пара
співає «тьох» та «перетьох».

* * * * *

— Досить крові,— продекламував кат,
коли ще ніж, загнаний мені попід ребра,
стримів у спині.
А я подумав, весь скривившись од болю:
що, як він заходиться
ще й лікувати мене?

* * * * *

Сто дзеркал спрямовано на мене,
в самоту мою і німоту.
Справді — тут? Ти справді — тут? Напевне,
ти таки не тут. Таки не тут.
Де ж ти є? А де ж ти є? А де ж ти?
Урвище? Залом? А чи зигзаг?
Ось він, довгожданий дощ. Як з решета.
Заливає душу, всю в сльозах.
Сто твоїх конань. Твоїх народжень.
Страх як тяжко висохлим очам.
Хто єси? Живий чи мрець? Чи, може,
і живий, і мрець? І сам на сам?

* * * * *

Націлений у небо обеліск,
вода, як вічність, літепло струмує,
старий ямин — оцвіттям весь німує,
а віддалі — німує чорний ліс,
а навпіл зламаний іржавий кріс

в граніт угрузлий — ніби розкошує.
І тільки мати сина вже не чує,
вже біль її старечий спопеливсь.
Вона сама. Вона сліпа — свічадом
осіннього промерзлого ставка.
І висхла вижовкла її рука
ще образи обмацує нерадо.
Бо де там син? Де бог? Нема обох.
І смерть обсіла пустку, наче льох.

* * * * *

Я блукав містом своєї юності,
марно відшукуючи в нових кварталах
вчорашні споруди, сквери, стежки,
знайому ліпку на фронтонах будинків, —
географія втрачена.
Місто покращало й виросло,
з'явилися нові бульвари, готелі, вулиці,
пам'ятники, стадіони, дерева,
тільки жодного знайомого обличчя в натовпі,
жодного обличчя,
котре б нагадало тобі
згублену молодість.
Сподівався зустріти бодай себе
отут, де струменіє фонтан,
лямований штучним мармуром.
Марно.
Нема.
Пропалий безвісти.
Знялися в небо легкі висотні будинки,
а ти біля них — маленький-маленький.
Не розгледіти самому,
не те що зустрічним.

Зупинивши таксі,
якийсь шофер підійшов до фонтана,
що оприскував незнайому гінку топольку,
вимив руки,
потім, витягши носовичка,
старанно витер долоні,
сів за стерно й помчав,
знявши легеньку куряву.
Дивлячись йому вслід,
я вперше збагнув: життя — не вдалося.

* * * * *

Зазираю в завтра — тьма і тьмуца
тьма. І тьмуца тьма. І тьмуца тьма.
Тільки чорна водь. І чорна пуща.
А твого Святошина — нема.
Ні сестри, ні матері, ні батька.
Ні дружини. Синку, озовись.
Понімили друзі. Чорна гатка
в темені. Пітьмою — хоч залийсь.
Лиш тремтить, як віра в спроневірі,
копійчана свічка на столі
та шугають люто по квартирі,
ніби кажани, твої жалі.
Шурхоти, і шепоти, і щеми —
то твого спогадування дні,
хлюпотять під веслами триреми,
що горить в антоновім огні.
Все життя — неначе озирання
у минулий вік. Через плече.
Ні страху, ні болю, ні вагання
перед смертю. А господь рече:

відшукай навпомац давню кладку,
походи і виспокійся в нім,
у забутім віці. Тепла згадка
ще придасться на суді страшнім.

* * * * *

Вдасться чи ні
сього разу повернутись додому?
Вдасться чи ні?
Старий терикон шахти 10-біс,
де ти в дитинстві збирав вугілля,
обріс чотирма новими.
І де з них твій давній — не збагнеш.
Вулицею здивають тебе
незнайомі люди.
Двоє старих,
чий син десять літ тому
загинув в авіаційній катастрофі,
колишуть немовля.
Давні стежки переорано,
дороги дитинства
засаджені кукурудзою.
І навіть мама
з недовірою позирає на тебе —
це ти чи ні?
Йде середина літа.
Якраз над нашим городом,
над яблунями, обприсканими хлорофосом,
над карликовим вишником,
висадженим пару літ тому,
над твоєю осамотілою головою.
Йде середина літа.

Зрідка дощить високе серпневе небо,
гавкають собаки по дворищах,
і крайня зоря над самим небосхилом
надсадно продирається крізь віття дерев.
Йде середина літа.

І видиться тобі потемнілий став,
степ, охололий від птаства
і збирачів овочу,
видиться вечір,
заволочений хмарами,
видиться хатка — без вікон і без дверей.

Йде середина літа.

* * * * *

Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік.
І я солдат, що після всіх скорочень
попав сюди — докантувати строку,
одержав за зразкове воєнробство
(були солдатські жарти — воєнраб)
увільнення.

Напевне, цілий рік
проживши між боліт, ялин, казарм,
до міста не показуючи носа,
я звикнув пити був (замість горілки —
трійний одеколон). Онучі прати
хоч раз на місяць. Згадують дівчат,
що буцімто в житті одним і снили,
аби мені віддати свій вінок.
Пускати в діло свій солдатський пасок,
розповідать солоні анекдоти.
Навчився сачкувати так майстерно,
немов солдат, що добуває строк.
Отож — Тагіл. Не пам'ятаю — парк

чи сквер міський зібрав великий натовп
щасливих гаволовів: школярі,
студенти, металурги, кагебісти,
наш брат солдат, старі пенсіонери —
дивилися на виставку собак.

І то було видовище, скажу вам:
орденоносні пси — могутні груди,
обвішані медалями, а морди —
пихаті, як в заслужених митців
чи лавреюваних міліціонерів, —
подзенькуючи бляшками, проходять,
зневагою вшановуючи натовп,
а біля них, тримаючи побожно
ланцюг, — щасливі власники собак.

О мить блаженства — і людей і псів!
Одні — щасливі ницістю своєю
приналежністю чотириногим,
так низько хиляться благочестиво
перед Нічим, що зветься зокіл.
А другі — на хребтах своїх довгастих
несуть такий тягар своєї слави,
аж закипає від образи кров
в собачім серці: ось воно, мовляв,
мистецтво для безрогих. Гніт тяжкий
зумисних демократій. П е р е д к и м
демонструватимем ясновельможність
своїх заслуг і подвигів? К о г о
вщасливлювати власною явою?

К о м у показувати псову міць,
державну гордовитість і незламність?
Я був у натовпі. Я був н і к и м.
Я сором відчував за власну ницість,
за воєнрабство. І безмірний жаль
виповнював мою голодну душу,
що я не пес. Орденоносний пес.

* * * * *

То все не так. Бо ти не ти,
і не живий. А тільки згадка
минулих літ. Через мости
віків блага маленька кладка.
А небо корчиться в тобі
своїм надсадним загасанням,
яке ти тільки звеш стражданням.
Ці роки, збавлені в ганьбі,—
то так судилося...

Вертеп

На першому поверсі двоє людей,
на другому їхні тіні.
Вправний оператор так освітлює кадр,
що навіть не добереш, де люди, а де лиш тіні.
Внизу проказують: нам з тобою жити в любові
й радості,
вгорі повторюють: мав би ніж —
зарізав би, як собаку.
Потім на кін виходить хтось третій
і починає агітувати за рай,
що росте все вище й вище.
Сніп світла зноситься в порожню небесну твердь,
де чути янгольські співи:
одним кипіти в маслі, а другим у смолі.
Нарешті починаються танці,
на авансцену вискакує чорт
і починає обертатися —
раз він стає на ноги, вдруге — на руки.

Доти перевертається, доки руки не приростають
до землі,
а ноги зависають у повітрі, і тоді стає помітно,
що обертається, власне, тільки тулуб.

* * * * *

Громадяни, дотримуйтесь тиші, —
вимагають чотири щити довкола високої
вежі,

де великими літерами зазначено:
Всесоюзний науково-дослідний центр
по акліматизації картоплі на Марсі.

— Колись вона була дешевша за сірники, —
патетично вигукує високий дідусь,
гладячи рукою кота,
що визирає з-під пальта,
яке бувало в бувальцях.

— Ви бачили, в них ніколи не гасне світло, —
підносить догори пальця
облісаний інтелігент у пенсне
(тільки тепер він відривається од фоліанту).

— Да-а, — докидає літній чоловік
у пожмаканім костюмі,
і важко второпати, про що він думає.

— Робо-та, — компетентно протягує
людина в штатському.

При цьому він владно обдивляє
численний гурт, що зібрався перед брамою і жде,
коли ж нарешті можна буде пекти картоплю
на вулицях.

— Ось де повчитися,
як треба служити народові, —
мрійливо проказує білява дівчина,
для якої любов до народу нагадує радощі плоті.

З виразами облич, як на сповіді, люди побожно
прислухаються до врочистого гамору за муром.
Раптом звідти долинає хтивий дівочий вереск.
Високий дідусь витягає суху шию,
вуха його нашорошені, як у зайця.
Інтелігент, втупившись у читання,
мало не носом водить по сторінках,
літній чоловік у пожмаканім костюмі
починає старанно пригладжувати руками
пасмуги на лацканах.
Людина в штатському відходить у тінь
і там, ніби свічі, запалює очі:
спочатку починає жевріти одне,
потім друге.
Білява дівчина стає схожою на весталку.
Натовпом ходить організований кашель,
настільки страшний, що обличчя
деяких скидаються на сині баклажани.
Дівочі верески не вщухають.
Вони ростуть і ростуть,
починається дика оргія,
мури ніби заходяться сміхом.
Люди нишкнуть, похиляючи голови:
ні пари з уст. Тим часом на мур видирається
гарна гейша і показує натовпові язика.

* * * * *

Один лиш час і має совість:
тече й тече, немов Дніпро.
Не знаю, зло це чи добро —
та загадкова невідомість
вже й закінчитися спішить.
І те — померти а чи жить —
однаковісінько, їй-богу ж,
однаково. Чи ти, чи ні,
а помremo на чужині,
шукавши отчого порогу.

* * * * *

Людям,
рокованим на смерть,
видали рушниці
(вволили їхнє останнє бажання).
І вони стали розстрілювати
інших рокованих на смерть,
аби примиритися
із власною загибеллю.

4.1.71.

* * * * *

Дівчина,
довгошия, мов сарна,
несла яйця
у червоному фартушку.
І, заворожені
збентеженою
цнотливістю,
світліли
похмурі
люди,
даючи їй
дорогу.

18.2.

* * * * *

Три скелети сидять за кавою
і провадять про філософію Ніцше,
до них присідає рудава бестія
і починає з одного кптити,
що той недоладно грає
справжню людину.

25.2.

* * * * *

З білої ночі потойбічності
виринуло чорне сонце

25.2.

* * * * *

Вміння бути циніком
дається і без зусиль.
Бути людиною —
дертися по вертикальній стіні.
Сізіфова робота,
звичайне глупство.
Кому то вдавалося —
дертися по вертикальній стіні?!

25.2.

*Еволюція
поета*

Геніальний поет
роздвоївся (на себе і страх!).
Півпоета роздвоїлося
(на чвертьпоета і страх!).
Чвертьпоета роздвоїлося
(на осьмуху і страх).
Осьмуха поета роздвоїлася
(на понюху і страх).
Тепер, коли він проходив вулицею,
над головою його
висів білий димок,
а перелякані зустрічні
шанобливо поступалися йому дорогою.

25.2.

Виховання

Подолай себе, грішнику, —
правили вихователі,
шмагаючи йому спину
канчуками.
І бідолашний не витримав,
добре натужився
і посунувся з себе,
поминаючи грішну плоть.
Відбігши на кількадесят метрів,
іще чуючи ляскання батогів,
він украй розгубився:
куди йому бігти —
уперед чи назад?

Повертатися йому зовсім не кортіло,
але залишатися
без шкіри — не вабило теж.

Можеш бігати навколо своєї шкіри,
як дикун коло забитого ведме-
дя і справляти ритуальний танок
своєї подоланості.

Нещасний був у захваті:
йому таки дозволили існувати в собі —
хоч і на відстані.

Перевиховання

Панотця
обернули
на войовничого атеїста.
Спочатку він опирався:
як це пройти
до самого краю свого тіла,
аби увійти в антисебе?
Все одно що бути
розстріляним.
Та з часом таки при звичаївся.
Замість звичайного хреста
тепер він носив хрест
із впаяними по краях
гривениками
найостаннішої чеканки.

Перевихований,
чувся щасливим,
він легко мирився
з єдиним клопотом:
найостанніше
було нескінченним.

25.2.71.

ВАСИЛЬ

СВЯТЫЙ

ВАСИЛЬ

П.
Л.
М.
С.
С.
Т.

(1972-1979)

Збірки

«Палімпсести» *

I (1972—1976)

* * * * *

Церква святої Ірини
криком кричить із імлі.
Мабуть, тобі вже, мій сину,
зашпори в душу зайшли.
Скільки набилося туги!
Чим я її розведу?
Жінку лишив на наругу,
маму лишив на біду.
Рідна сестра, як зигзиця,
б'ється об мури грудьми.
Глипає оком в'язниця,
наче сова із пільми.
Київ за ґратами, Київ
весь у квадраті вікна.
Похід почався Батиїв
а чи орда навісна?
Мороком горло огорне —
ані тобі продихнуть.
Здрастуй, бідо моя чорна,
здрастуй, страсна моя путь.

* Палімпсести — пергаменти, на яких стерто первісний текст і по ньому написано новий.

* * * * *

Душа ласкава, наче озеро,
і трохи синім віддає.
Тут, поміж Туровом і Мозирем,
тепер призволення моє.
Горить налитий сонцем оболон,
і день до берега припав,
а біля мене білим сободем
тремтить коханої рукав.
Мені була ти голубинею,
що розкрилила два крила
і мужем, хлопчиком, дитиною
мене до неба вознесла.

* * * * *

Світання, мов яйця пташині,
кволі, спроквола сині,
що випали з гнізд і щебечуть,
і крильцями тріпотять.
Оце голубе молодило
пливе і пливе — не до краю
і не до кінця — щоб нагально
душу втопити сліпу.
А присмерк крутоберегий
просторивсь — аби в улоговину
сяєво сяєва саява
ввігналось, мов пружна стріла.

* * * * *

У порожній кімнаті
біла, немов стіна,
притомившись чекати,
спить самотня жона.
Геть зробилась недужа —
котру ніч, котрий день
ані чутки про мужа,
ані-анітелень.
Лячні довжаться тіні,
дзвонять німби ікон,
і росте голосіння
з-за соснових ослон:
мій соколе обтятий,
в ту гостину, де ти,
ні пройти, ні спитати,
ні дороги знайти.
За тобою, коханий,
очі видивила.
Ніби кінь на аркані,
світ стає дубала.

* * * * *

Схились до мушлі спогадів — і слухай:
усе, чого не зволиш, донесе
насторчене од начування вухо,
що як не ошукає, то спасе
і визводить із німоти і тиші
і від тяжкої — в кулаки — журби.
В глухому замуrowанім узвишші
туркочуть до світ сонця голуби.

Поверне все — ні в чому не відмовить
і обдарує певністю сповна
блакитна мушля та, що луни ловить
і від вслухання стала голосна.

* * * * *

За мною Київ тягнеться у снах.
Зелена глиця і темнава чёрвінь
достиглих черешень. Не зрадьте, нерви:
попереду — твій край, твій крах, твій прах.
Прослалася дорога — вся в снігах,
і простори — горбаті і безкраї —
подвигнуть розпач. О коханий краю,
ти наче посаг мій — у головах.
І сива мати височіє в снах.
Рука її, кістлява, наче гілка
у намерзі. Лунає десь гагілка,
і в сонці стежка. Й тупіт у степах.

* * * * *

Вже цілий місяць обживаю хату,
що, мабуть, і навикнути пора.
Стілець і ліжко, вільних три квадрати,
в віконці грати, а в кутку — пара...
і щохвилини в вічко зазирає
іскрадлива, як кицька, сатана,
мов дірочку під серцем назначає...

Напевне, приписали до майна
тюремного уже й тебе самого —
всі сни твої, всі мрії, всі думки,
завівши до реєстру потайного
і зачинивши на міцні замки.

* * * * *

Як моторошний сон — ці дні і ночі
пригнічують мене і додають
безмежних сил. Хоч силоміць ув очі
засилуй сон! Привиддя постають —
спогадані, згорьовані, урочі,
з моїх артерій кров солону точать
і, як криваві зозулі, кують.
Не кукайте, криваві зозулі,
над бідною моєю головою,
коли віконце обснувало млою,
коли мені так тяжко без землі,
завислому у вертикальній трумні.
О кружні кроки, скрадливі й безшумні!

* * * * *

Довкруг — обрізано жалі,
обтято голосіння.
Десь при вечірньому столі —
батьків моїх тужіння
згорьоване. О цій порі,
аж чорні од розлуки,

ридають наші матері,
заламуючи руки.
Ще наші біди замалі?
Ще наберись терпіння.
Довкруг — обрізано жалі,
обтято голосіння.

* * * * *

Ввесь обшир мій — чотири на чотири.
Куди не глянь — то мур, куток і ріг.
Всю душу з'їв цей шлак лілово-сірий,
це плетиво заламаних доріг.
І дальша смерті — рідна Україна.
Колодязь, тин і два вікна сумні,
що тліють у вечірньому вогні.
І в кожній шибі — ніби дві жарини —
журливі очі вставлено. Це ти,
с пресвята моя зигзице-мати!
До тебе вже шляхів не напитати
і в ніч твою безсонну не зайти.
Та жди мене. Чекай мене. Чекай,
нехай і марне, але жди, блаженна.
І Господові помолись за мене.
А втру — то й з того світу виглядай.

* * * * *

Посоловів од співу сад,
од солов'їв, і од надсад,
і од самотньої свічі,
і од жалких зірок вночі.

У небі місяць горючий
скидається, як пульс живий.
Ущухлим світлом сяють вишні
опонічні. Допіру лив
високий дощ і всі невтішні
мої передуми будив.
Я двері прочинив з веранди,
де кострубатий вертоград,
собі не в силі дати лад,
пильнує перший сон троянди.
Свіча затріпотіла — й світло,
мов голуба, пустила в лет,
і вірш твій вирвався без титла,
і дух твій вирвався з тенет,
бо надто кругле небо краю
і кругла саду ліпота,
бо мати дивиться свята,
я в ній смеркаю і світаю.

* * * * *

На однакові квадрати
поділили білий світ.
Рівне право всім страждати
і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві,
а щасливого нема.
Всім судилося померти
за замками сімома.
Отаке ти, людське горе,
отака ти, чорна хлань,
демократіє покори
і свободу німувань.

А кругом життя веселе,
скільки сонця і тепла.
Ти мене даремно, леле,
в світ неправди привела...

* * * * *

Тільки тобою білий святиться світ,
тільки тобою повняться брості віт,
запарувала духом твоїм рілля,
тільки тобою тішиться немовля,
спів калиновий піниться над водою,—
тільки тобою, тільки тобою!
Тільки тобою серце кричить моє,
тільки тобою сили мені стає
далі брести хугою світовою,
тільки тобою, тільки тобою.

* * * * *

Невідомі закипають грози,
десь божевільні грають весілля,
а начування окрики, погрози
за мною назирають звіддала.
Куди й пощо? Не відаю й не знаю.
Мідяногорла ремствує сурма.
Ідуть етапи без кінця, без краю.
Реве шафар. Світ облягла пітьма.

Ця чорнота — мій шлях
від смерті до життя. Нестримна сила
провадить мною. Збоку стань. І не
натужся. Свідком будь. Питливим
свідком. Усе вбери у себе, все замкни,
обперезавши обручем залізним
свій безберегий розпач. Чорнота —
не збракне нам на всю грудну клітину.

* * * * *

Ти, моя маленька сестро,
попри вікнах сновигаєш,
попри подумах вечірніх,
попри вранішній зорі.
Ти, моя маленька сестро,
як рятунок мій нестерпний,
як журба моя солодка,
синім жаром мерехтиш.
О сестро моя маленька,
ти самотньому бесідник,
підупалому спочинок,
а прагнущому вода.
Як втекти, аби пійматись,
здибати — і проминути,
стрітись на перехресті
змій-розлучниць — трьох доріг?
Як, скрадаючись, раптово
запоймити ув обійми,
в слід ступаючи сосновий
за смертельною сестрою?

* * * * *

Вечірнє сонце дибється при спаді.
Дивлюсь туди, де мій німує край,
де корчиться у віковій надсаді
обпалений громами зелен-гай.
Гойдання лип гуде золотокаре,
соснова жалош, урочистість глиць,
і присмеркові розсипи суниць,
і в погарі спочили крутояри.

* * * * *

Бриніли по обранених ярах
скляні струмки, відтеплювались кручі.
Глухоніма вода, і сонця спях,
і зойк лісів, нагальний, як падуча.
І перша птаха різала крилом
обрус небес, морозний і зелений.
Чаділи верби, і шаліли клени.
О рвись до них — крізь ґрати — напролом!

* * * * *

Збудився врано синій-синій птах,
на мокру гілку всівся — і щосили
виспіває — на весь колючий світ —
що скоро-скоро літо переможе
цю весну забарну і надлетять
шелихвости, і кулики, й зозулі,
і ліс здригнеться співом солов'я,
почавши течію плавкого літа.

Як закликає, як тріпоче він
всім серцем і всіма грудьми вузькими,
виспівує — аж гілка в брость береться
і тим шпачиним співом зацвіта.

* * * * *

Зворохобилися айстри
приосіннім сонцелетом,
проминальною порою,
падолистом деручким.
Бозна-звідки ждати ранку.
Може, зазимок раптовий,
може, дощ, а може, вітер —
стій, немов на чолопку.
Кружеляє понад ними
вечір, крила розкриливши,
впав на горлицю із неба
стонасторчений коршак.
Скоро ходором заходить
щирим золотом кута брама
лісу, пралісу, узлісся —
і розтане благовість.
Але квітам досить миті,
досить долі, досить часу,
досить їм життя і смерті —
всього Бог їм дав сповна.
Тож під листя кругопадом
в урочистості вечірній
мріють сині-сині айстри
без радіння і журби.

* * * * *

Отак би й я: розклав багаття десь,
щоб ні дружини, ні сестри, ні друга —
ані душі довкола. Пітьма — й та
докучила б, напевне.

Нехай горить вогонь. Нехай горить.
Хай почезає час, аби в безчасі
я вдруге міг постати, коли всі
воління вщухли.

Я б при вогні посидів би отак,
віч-на-віч розмовляючи з собою.
Хай лишиться лиш те, що не мігрує,
що, клякнувши, стоїть, немов бовван.
Увочевидь ця смерть, цей біль, цей тлін,
цей дим, цей жар, ці сполохи, ця тиша,
потріскування, ці містичні скрики —
злютують люто, вбгають смерк у смерк.
Із тих затятих здвоєних ночей
на півнебес зажевріло б іржання
чи сиваша, чи привида. Тримайся
за тим іржанням ярим — в смерть...

* * * * *

Гора за горою.
Гора за горою.
Не видно вітчизни.
Світанок — не бризне.
А поніч лопоче,
мов тіні тополі,
і син мій не хоче
ввижатись в неволі.

Защемріло шаро
в глухому розпадку,
прояви, примари
забутого спадку.
День золоторогий
по надрах сколовся,
і зашморг дороги
голубить волосся.

* * * * *

Уже моє життя в інвентарі
розбите і розписане по графах.
Це кондаки твої і тропарі,
це кара, це з отрутою карафа.
Над цей тюремний мур, над цю журу
і над Софіївську дзвіницю зносить
мене мій дух. Нехай-но і помру —
та він за мене відтонкоголосить
три тисячі пропавших вечорів,
три тисячі світанків, що зблудили,
як олелями йшли між чагарів
і мертвого мене не розбудили.

* * * * *

Мені зоря сіяла нині вранці,
устроєнена в вікно. І благодать —
така ясна лягла мені на душу
сумирену, що я збагнув нарешті:
ота зоря — то тільки скалок болю,
що вічністю протятий, мов огнем.

Ота зоря — вістунка твого шляху,
хреста і долі, ніби вічна мати,
вивищена до неба (од землі
на відстань справедливості), прощає
тобі хвилину розпачу, дає
наснагу віри, що далекий всесвіт
почув твій тьмяний клич, але озвався
прихованим бажанням співчуття
та іскрою високої незгоди:
бо жити — то не є долання меж,
а навикання і самособою —
наповнення. Лиш мати — вміє жити,
аби світитися, немов зоря.

* * * * *

Там, за безкраєм, там, за горою —
ти на синім морозі гориш.
Як я тужу за тобою!
Вся ти — неміч.
Уся ти — притуга.
Вся журба і оскарження ти.
Вся — в чаду самоти —
аж здубіла зав'юга.
Сипле, сипле на голову сніг,
сиві блиски чи крові, чи крику.
Безголов'я стоїть без'язике —
світ тебе перемиг.
— Слава, Боже,
за пургу заметільну,
скоро холод руки мої скує.
Я відчула
волю Твою всесильну.
Я вступаю, Боже,
в царство Твоє.

* * * * *

С не дивуй, о не дивуй мені —
моє життя для тебе незбагненне.
Воно й мені чуже — і не про мене
чужіти в чужаниці-чужині,
де я зацвів у потойбічні дні
і щедро попускаю закрайсвіту
свою одляглу душу, часом криту
усесвіту великого на дні.
Коли з'являється в солодкім сні
моя Вітчизна майже призабута —
о, як тоді морозять душу пута!
О вирвись, вирвись, вирвись!
Але ж — ні.

* * * * *

Ти десь за білим забуттям
і навіть далі далі.
Все важиш молодим життям
у молодій печалі.
На бережечку самоти,
на жовтому пісочку
кого лишив — не досягти:
дружину а чи дочку.
Як вимінилося життя!
Все сніння огортає,
і той, хто прагне вороття,—
вже й стежки не вгадає.

* * * * *

Усевитончуваний зойк,
крик крику, крику крик.
Задосить. Спекайся морок,
хоч як до них і звик.
Ці груди болю, біль грудей,
заstraшених страждань —
нема їм жодних панацей,
все поглинає хлань.
Усевитончуваний біль —
із краю і на край,
ступай у паділ божевіль,
до відчаю рушай.
Усевитончуваний світ,
край краю, цятка зла,
ти в лютім леті, як стріла,
запущена в політ.
Усевитончувана мить
сподіянь і зневір.
І тільки серце стугонить
катам наперекір.

* * * * *

Алея — довга і порожня,
старанно вгорнута у ніч.
Каштани. Сотні білих свіч.
А посвітитися — не можна.
І присмерк, притінь торжества,
і годі руку простягнути,
аби за край душі сягнути,
за гостру кригу розставань.

Кохана — ніби куш бузку,
обтяжений з задуми й тиші,
і ще дорожча, ще миліша
кує зигзицею — ку-ку.
Мовчить, ображена, застра-
шена, зноварожденна.
О тричі будь благословенна
лишатися. Мені ж пора.
Куди? Звереснув димний куш.
Куди — суремила алея.
О краще з круч, аніж тебе я
згублю. Із Видубеч. Із круч.
Хаптиве здрастуй і прощай.
Побачення, мов зойк, хаптиве.
Суха пролопотіла злива
ридань. Палає небокрай.
Алея довга і порожня,
дві чорні колії в огні
плафонів. І на серці кожна,
як басамани вогняні.
А там, де вимерлі провулки
погорбли вікнами німими,
ти, ніби випорскнула з муки,
розсипалася вся дрібними
підборами. Бігом, бігом,
з усіх пожеж, без озирання,
прожогом! Пасмуги світання
кололи небо колуном.

* * * * *

Горобчик цвіркнув на бантині,
і плiski білоногий злет,
і сніг останній — синій-синій,
і перегуда-очерет.

Шпаків трикутники любовні
коло шпаківень, до осик
ув'язаних. І очі, повні
од саява сонця. Й лячний скрик
ген з-за обтятої діброви —
людей, дерев а чи води?
І перше мукання корови,
і рання прорість лободи
знов чисте зерня заронило
у ярну душу. Прорости ж,
аби заколосилось тіло,
діждало взятися у спиж.

* * * * *

Тюремних вечорів смертельні алкоголі,
тюремних досвітків сліпа, як близна, ртуть.
А сто мерців, обсівши серце, ждуть
моєї смерті, а своєї волі.
І день при дні глевтяники жують,
аби чим-небудь душу закропити.
Валує дим — то дні несамовиті
вершать а чи розпочинають путь —
по спогадах, що в пам'яті гніздяться,
по втратах, що тебе з усіх спромог
угору поривають, коли Бог
постав, як лютий бич і можновладця.

* * * * *

Невже ти народився, чоловіче,
щоб зазирати в келію мою?
Невже твоє життя тебе не кличе?
Чи ти спізнав життєву путь свою
на цій безрадісній сумній роботі,
де все людською мукою взялось.
Ти все стоїш в моїй тяжкій скорботі,
твоїм нещастям серце пройнялось
моє недуже. Ти ж — за мене вдвоє
нешасніший. Я сам. А ти лиш тїнь.
А є добро. А ти труха і тлїнь.
А спільне в нас, що в'язні ми обоє
дверей обоабоки. Ти — там, я тут.
Нас порізнили мури, як статут.

* * * * *

Нерозпізнання місто дороге
розкрилося колючим скалком щастя.
І враз старі наринали напасті,
здушили горло, кругле і туге.
Дивись, дивись — за муром цим одним,
за другим, п'ятим а чи сотим муром
дрімучий Київ здибився буй-туром,
лукавим косить оком і незлим.
Святошин там — дивися просто в ріг.
Цей сірий шлак що хочеш заховає.
Деся день постав, на підлікті спинає
усе живе, що одволодять зміг.
Ану ж — як сосни рурами гудуть,
жбурнувши в небо крони величезні.
Не пустять мури — надто вже грубезні...
І швидше вб'ють, ніж пустять. Швидше вб'ють.

* * * * *

Колючий посмерк повз, немов їжак,
і пахла над дротами синя глиця,
і місяць, самовбивця і відьмак,
навіяв сніння: вечір цей святиться —
у твоїх пучках, у зажурених долонях,
що там лежать, при чорному столі,
а понад ними обережний сонях
жаріє в ніч, і прискають жалі
з твоїх очей, великих і настрашених,
мов лісові озера в досвіт-дня.
В щокіях округлих, тугою пригашених,
ловлю я тьмяну ямку навмання.
Це ти, це ти, це справді ти, кохана?
Я ще не загубився, не зблудив?
Сон сну шепоче, врочить напівп'яно,
ворожить і триножить гроно див,
котрі перевисають давні роки
мені до губ, у мій колючий сон.
Мовчу. Вслухаюсь. Сновигають кроки.
І чорна звістка. Розпач. І прокльон.
І нарікання. Помолись за мене,
моя любове. Ось мої уста.
Бо я не можу. Хорий. І шалено
клекоче серце. Ти молись. Свята.
Коли колючий посмерк наповзає
в вузьке і тоскне, мов сосна, вікно,
знай, що на молитві твої чекає
той, кому думки вичути дано.
Прости мені, пробач мені, хмарино
щоденних журб моїх, моїх сухих, моїх
ридань колючих. Люба, втри-но
моє чоло ріжечком хустки. Гріх
мені віддати цю твою зажуру
чужим очам. І не страшися. Вдвох

ми ще пробудем вище цього муру,
на рівні снів, де зорі, мов горох,
струмітимуть по лицях лебедині,
що розкрилила пружних два крила
і в беручке багаття України
мене, за руку взявши, повела.

*За літописом
Самовидця*

Украдене сонце зизить схаRAPудженим оком,
мов кінь навіжений, що чує під серцем ножа.
За хмарою хмари. За димом пожарищ — високо
зоріє на пустку усмерть сполотніле божо.
Стенаються в герці скажені сини України,
той з ордами ходить, а той накликає Москву.
Заллялися кров'ю всі очі пророчі. З руїни
вже мати не встане — розкинула руки в рову.
Найшли, налетіли, зом'яли, спалили,
побрали з собою весь тонкоголосий ясир.
Бодай ви пропали, синочки, бодай ви пропали,
бо так не карав нас і лях-бусурмен-бузувір.
І Тясмину тісно од трупу козацького й крові,
і Буг почорнілий загачено тілом людським,
бодай ви пропали, синочки, були б ви здорові,
у пеклі запеклім, у райському раї страшнім.
Паси з вас наріжуть,

натягнуть на гузна вам палі
і крові наточать — упийтесь кривавим вином.
А де ж Україна? Все далі, все далі, все далі.
Наш дуб предковичний убрався сухим порохном.
Украдене сонце зизить схаRAPудженим оком,
мов кінь навіжений, що чує під серцем метал.
Куріє руїна, кривавим збігає потоком,
а сонце татарське стожальне разить наповал.

* * * * *

Зачервоніє горобина,
птахи у вирій відлетять,
і ладо, ластівка, дружина
відчує: дивголосоць тать
на голому гіллі, на вітрі,
на хмарнім небі, на дощі,
і заспокоєння нехитрі
зупинять руку на плечі.
Іще терпи. Ще осінь буде,
ще будуть зими і сніги,
тоді спадуть з очей полуди
під млосні шепоти пурги.

* * * * *

Не зближуйся. На відстані спинись
і нахилийся, скільки в тебе стане
зухвалою бажання. Ні на крок
не зближуйся. Бо відстань — іспит серця
і феєричне марево душі.
Так і стояти нам. Так і стояти.
Аби сусідувала ліпота
і світ притужний. Хай синіє лезо
утрат нестерпних — о порі молінь.
Не зближуйся. За пагорбами втеч
є гони мрії — толока поетів
і прихисток невдах, котрим відрада
спогадувань — єдина з нагород,
що безоглядно їм дала поразка.

* * * * *

Коли б, коли б ви мали, голуби,
хоч трохи серця — ви б його на крила
взяли до себе і перенесли
на Україну, геть за ним стужілу.
До вас він добру руку піднесе
і озоветься — щедро і заклично.
Ходіть до мене — ось вам їсти й питки:
крихти — на стежці, в черепку вода.
Ану, маленький, що на хору ніжку
ізчаста припадаєш, — дай-но я
із лапки вийму скабку, просто з губ
тебе, ще жовтодзьобе, нагодую
і дам злетіти в небо із руки.
Той Бог птахів, і провесни, і хмар,
і молоді зелені шумкої,
помолоділої по ста струмках
небесної води — відтеплів серцем,
поголубів, посивів з голубами
й розтав між них — ледь осени діждав.

* * * * *

Два вогні горять, з вітром гомонять,
а в високім небі два сонця стоять.
А що перше — день, а що друге — ніч,
а між ними синім цвітом вже зацвів тирлич.
Уперед піду — вогню не мину,
а назад піду — загину.
Два вогні горять, з вітром гомонять,
а в високім небі два сонця стоять.

* * * * *

Дерева в маячні, шалене миготіння
дощу об шиби, об ключини губ
і ув сліпе — від мороку — мигтіння
загуб і злетів, злетів і загуб.
Тягучий стогін горбиться таємно,
аж губи об поломінь обпалю.
Скромно, скромно, безсоромно, чемно
гріха червоний дзбанок пригублю.
На покуті спокійно. Дотліває
ясна свіча. Отак і ти згоряй.
Ще маячна долоня сновигає,
та тільки серце звомплене не знає,
що з нас раніше — здрастуй чи прощай.

* * * * *

... У небо, у надвиш, у стужу прелюту,
до сонця, Ікаре, ти, рабе розкриль,
отам і здобудеш останню покуту,
розпалиш, як горно, нагірний свій біль.
О царство півсерць, півнадій, півпричалів,
півзамірів царство, півзмаг і півдуш.
Скрегоче в металі, регоче в металі
дорога тривоги, випроби і скруш.
Ламка і витка всеспадна вседорога.
Дорога до Бога ламка і витка.
Чатує тривога, долає знемога,
а пісня підноситься віща й щемка.

* * * * *

Стелили білі обруси
і сновигали в безгомінні
три хлопці, три душі, три тіні,
усі сподобані краси.
І даленів брунатний світ,
і морок даленів луною,
і радісною походом
благословляв на кров і піт
нас Пан-Господь. А ми були
у затінку такої туги,
з котрою не зазнали вдруге
ні радості, ні кабали.
Мій краю, радосте моя,
мене ти вийми із неволі
або сподоб своєї долі
під багаманню нагая.
Премудра бавиться змія,
світ марне добирає барви,
а смерть свої лаштує мари.
О доле-доленько моя!

* * * * *

І небо стало меншати мені.
Нема безмежжя, довженого щирим
дитячим оком. І нема довіри,
що втрачене явою буде в сні.
Бо й снам забракло хисту. Невідь-вік
і в ньому серце багатьма човнами
пустилось врозтіч. Мрії зійдуть снами,
пригаслими жаринами повік.

Ти десь живеш на призабутім березі
 моїх змілілих пам'ятей. Блукаєш
 пустелею моїх молодощасть,
 як біла тінь суворої скорботи.
 Так часто бог нам зустрічі дарує
 в цій келії. Так часто я тебе
 зову крізь сон, щоб душу натрудити
 повік незбутнім молодим гріхом.
 Припертий до стіни (чотири мури —
 і п'ятого кутка ніяк не знайдеш),
 чи не щодень до сповіді стаю,
 та жодної нема мені покути,
 с кожнім мурі проступає рить
 журби твоєї. Посестри-подоби
 (нічний твій виступ) — в кількоро очей
 зорять на мене поглядом німотним —
 дошукуються давньої душі.
 Ти є в мені. І так пробудеш вічно,
 свічо моя пекельна. У біді
 вже напівмертвий, я в тобі єдиній
 собі вертаю певність, що живий,
 і жив, і житиму, щоб пам'ятати
 нещастя щасть і злигоднів розкоші,
 як молодість утрачену свою,
 жоно моя загублена! Тобою
 я запізнав ті розстані, які
 нам доля не прощає. За тобою
 спинив я часу плин. І кождодня
 вертаюся в витoki. Надто тяжко
 ступаю безворотньою дорогою,
 де втрачено початки і кінці.
 Я здумано живу і не зберуся
 натішитися злагодою ночі
 і забуття. Неначе стовп огненний,

мене ти з себе викликаєш, надиш —
забутим, згубленим, далеким, карим
і золотим. Куди ж мене зовеш,
брунатна бджілко? Дай мені лишитись
у цьому часі страдному. Дозволь
зостатися з бідю наодинці
і — а чи вмерти, чи перемогти.
Дарма. Ти знову в сни мої заходиш,
вельможю мури прочиняєш всі —
і золоті, брунатні, карі очі
йдуть зовсібіч на мене. І беруть
у свій полон.

До молодості зносять,
аби жбурнути — в прірву...

* * * * *

Господи, гніву пречистого
благаю — не май за зло.
Де не стоятиму — вистою.
Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією
довжу його в віки.
Думою тугу розвіюю,
щоб був я завжди такий,
яким мене мати вродила
і благословила в світи.
І добре, що не зуміла
мене від біди вберегти.

* * * * *

Біда так тяжко пише мною.
Так тяжко мною пише біль.
В безодні — ти. А погорою —
веселий бенкет божевіль.
Опроти всесвіту, опроти
небес, і місяця, й зірок.
Лежиш ти, сповнений скорботи,
і стежиш долі дивен крок.
Та, потайна, вона тобою,
мов житній колос, проросла,
і розминувся ти з собою,
і з світом брат, і брат з собою,
і з себе — друзям ність числа.

* * * * *

Осики лист каро-зелений
тремтить на вітрі і тремтить.
Ще досвіток. Господь ще спить.
Зітхає в'язень коло мене
і моторошно так кричить,
окритий сном. В вікні глухому
на день займається зоря..
Недоле, нишком догоряй
і не кажи про те нікому.

* * * * *

Вся сцена полетіла шкереберть,
геть антураж потрощено до біса.
Роздерта декорована завіса,
і гробна тиша, віща, наче смерть.
Ні постаті — на весь великий кін,
хіба що порохи ширяють лячні,
а де шаліли пристрасті обачні,
вже владарює сардонічний сплін.
Король наш голий! Геть же короля,
скінчилася занудна дивовижа,
і Фавста невситиме чорнокнижжя
провадить на відьомські весілля.

* * * * *

Ніч осідала і влягалась падолом,
а я горою брався до світів,
минуле в грудях гупало ковадлом,
ще захід сонця з-за плеча бринів,
ще білі руки сновигали в темені,
ще зболені ламалися вуста.
Уже мені, уже мені, уже мені —
скипілись разом падь і висота.
Тут паверх, паниз, пажиття і паскін,
переступай шипуче лезо меж,
і рідні лиця, мов порожні маски,
тобі здадуться з понагірних веж.

* * * * *

Вся в жувелиці, поросі, вугіллі,
вся сіра, й чорна, і брудна, й кургуза,
збігаючи донизу, там, де балку
перетинає залізничний насип,
мені наснилась вуличка моя.
Вузький ворок — тісно тут мені,
щоб радість розпросторити. Спускаюсь
донизу, проминаю кілька хат —
і ось вона, моя домівка рідна.
Старий колодязь, вичовгана корба,
акація обтята, сохлий клен,
зашторена, зажурена веранда,
котра уже мене не впізнає.
Добридень, рідна хато! Де ви, рідні, —
стрічайте сина блудного. Дарма.
Німотні двері. Аніде ні звуку.
Лише жерделі ветхі у дворі
журливо поколихуються. Входжу
в німе подвір'я. Призьба. Клямка. Стук.
Анітелень. Від мене замуровано
моє минуле, вимокле й німе,
заховане між грубих стін саманних.
Куди ж мені податися тепер?
Не знаю. Не збагну. І довгу думу
досную, схиливши до лави.
Від балки обіззався паровоз.
І захід сонця геть заколихався,
розносячи свій деренчливий дзвін.
Все. Більше пристановиська немає,
немає дому. Світ утратив вісь.

* * * * *

Запахло сонцем, воском і зелом,
в мосянжне колихання переліта
летить бджола, журбою оповита,
мов янгол із надламаним крилом.
На обрії, одразу ж за селом,
де оболоню тишею сповито,
горять кульбаби, тішачи півсвіту
своїм цнотливим молодим теплом.
І, надлетівши, зморена бджола
відчує стебел плавне колихання,
як подихи землі, і як кохання,
і як плавбу до вічності, вона
зазолотіє щедрим соком сонця,
і схочеться їй віщих таємниць
запричаститися, припавши ниць
до вутлого кульбабиного лонця.

* * * * *

Геть спогади — з-перед очей,
із лиць — жалі, із уст —
колючі присмерки ночей
у цей сорокопуст.
Як став — то вплав,
як брід — то вслід,
як мур — то хоч нурця
пройдемо лабіринтом бід
до свого речення,
де щонайвища з нагород
і найчесніша — мста
за наш прихід і наш ісход
під тягарем хреста.

* * * * *

Сосна із ночі випливла, як щогла,
грудей торкнулась, як вода — весла
і уст — слова. І спогади знесла,
мов сонну хвилю. І подушка змокла.
Сосна із ночі випливла, мов щогла,
і просвітилась болем далина.
Кругом — вона, геть доокруж — вона,
та тільки терням поросла дорога.
Сосна росте із ночі. Роєм птиць
благословенна свінула Софія,
і галактичний Київ бронзовіє
у мерехтінні найдорожчих лиць.
Сосна пливе із ночі і росте,
як полохке вітрило всечekanня.
А ти уже — по той бік, ти — за гранню,
де видиво гойдається хистке.
Там — Україна. За межею. Там.
Лівіше сонця. З горя молодого
сосна спливає ніччю, ніби щогла,
а Бог шепоче спрагло: Аз воздам!

* * * * *

М. К.

Там тиша. Тиша там. Суха і чорна.
І пишуть кола сиві голуби.
І як не вдатися до ворожби,
як ніч по горло мороком огорне?

І видається: кажани проворні,
усохлі з туги, мечуть жереби.

В квадратах жертв — чистописом журби —
усепопора майже невідпорна.

Свічадо спить. У ньому спить свіча,
розпластана метеликом, акантом *.
В аканті біль твій — сяє діамантом,

кривавим оком світиться одчай.
Стань! Не стирай з свічада порохи —
то все твої страхи, страхи, страхи.

* * * * *

Упали роси на зелені вруна,
з діброви обіззався соловей,
подобною душі ряхтять лагуни,
безмежно виростаючи з ночей.
Над головою зірка ще тріпоче,
мов пійманий у сильце дрібен птах.
Зайнявся день і хижо палахкоче
по чорних роздоріжжях і вітрах.
Паду в росу — в благословеннім лоні
землі своєї спокій віднайду,
усеблагій віддавшись обороні,
що провіщає всеблагу біду.

* Акант (гр.) — краса у формі стилізованих
листіків і стебел на капітелях античних колон,
а також в орнаментах фризів і карнизів доби
Відродження.

* * * * *

Між співами тюремних горобців
причулося — синичка заспівала
і тонко-тонко прясти почала
синеньку цівку болю, мов з-під снігу
весняний потічок зажебонів.

* * * * *

Вельможний сон мене здолав,
і тут нараз почув я:
Господній голос пролунав:
мій сину! Алілуйя!
Терпи страсну стезю конань,
спізнай смертельні чари
дороги добр і почезань,
свавілля і покари.
Хоч тяжко душу берегти
під небом цим полуднім,
а треба йти, а треба йти
щосвятом і щобуднем.

* * * * *

Із себе виклич лева і збагни
безмежжя мурів у безмежжі люті,
коли воання, кригою окуті,
клепочуть від стіни і до стіни.
Із себе виклич лева і волай,
нехай ричання, деручке і чорне,
цю огорожу світову огорне,

завівши душу в феєричний гай,
де спогади стримлять, як шпичаки,
де літа — ніби вигорілі стерні,
і де жалі, гієни ненажерні,
на себе гострять ікла і клики.
Із себе виклич лева і шалій
між засувами, ґратами, замками,
бо зацвітає всесвіт шпичаками,
колючими дрютами веремій.

* * * * *

Ще видиться: далекий край чужий,
і в ньому жінка, здумана зигзиця,
шепоче спрагло: Боже, хай святиться,
о, най святиться край далекий мій.

* * * * *

Деперсоналізація душі:
один як перст стою себе супроти
(супроти себе сам стою супроти).
Ніч ночі. Темінь темені. Лиш зойк
підноситься над зорі. Перший крок
а чи останній? Ближче до скорботи
чи далі од надії? Не спіши.
Постій. І упокорся. І дивись
душею, вкрай звалашеною, далі —
за всевельможність лютої печалі,
котра прошила груди геть наскрізь,
неначе куля. Сон. І ночі ніч.
І темінь тьми. І голосіння тиші,
І смерть тобі солодша і миліша
за всі надії. Тож її і клич.

* * * * *

Наблизь мене, Боже, і в смерть угорни,
пірну я у тебе, ти — в мене пірни.
Бо вирвався стогін, кудлатий, як дим,
не хочу пробути ні добрим, ні злим.
Жорстока розплата — минуле життя
і кров постигає. Звіряче виття
уже закушпелило погляд німий,
од цих несусвітніх страшних веремій,
не хочу й на очі — ні ночі, ні дня,
простую наосліп — іду навмання,
та кожного кривда мене обпіка
і падає в серце солоно-гірка
сльоза спроневіри: Людина, єси,
твоєї біди це страшні голоси,
бажання добра із передсвіту тьми,
не злодій конає — конаємо ми.
У грудях ропавий бубнявіє щем
за цих баляндрасників, дурнів, нікчем
і гостре бажання зринає, як рик:
ще вистане мужності вибути вік,
ще виживу, вистою, викричу я —
допоки поглине мене течія.
Хай світ збожеволів, та розум ясний
і зісподу входить у витлілі сні.
Ще треба терпіти і марне — клясти.
Лиш ти мене, Господи-Боже, прости!

* * * * *

Розспіваний сніг, розлінований лижами, ранній.
Летять з горобини червоні, як кров, снігурі.
На шибah лисиці, рожево-руді од світання,
а ти притулилась до подушки і сльози гарячі утри.

Ген-ген вже погнало цю щойно прокладену лижву
за чорнії сосни, за синій, як спогади, бір.
Колись ми блукали там, рвали у падолі пижмо,
і довге мовчання було — солодких довір і невір.
Бо що я тобі? Як коршак надлетів і розтанув —
а вже ані чутки, ні гадки. І вже не позвеш,
не вернеш.

На шибah лисиці, рожево-руді од світання,
і, мабуть, задарма ти любиш, задарма чеканням
кленеш.

Із чорної невіді зву я тебе — накликаю,
витаю, мов дух — спроневірений, чорний, жалкий,
а вітер відьомський напругле крило прошиває,
тут шабаш справляють почвари нестерпно гидкі.
Болить мені путь. Розлінований лижами, ранній
розспіваний сніг уривається в вирві німій.
На шибah лисиці — рожево-руді од світання.
Окрий мене сном, безсоромна, непам'яті краєм
окрий.

* * * * *

І джерело напругле і круте
воліє упокоритися. Тихо —
куди не глянь. Ставок. Строката стріха.
Повій — од шляху. Тільки все — не те.
Ще дибиться до пагорба стежа,
іще в криниці блискає цяминня.
А цівка ночі, вигушла, аж синя,
засоловіла полиском ножа.
Прикрий на засув двері. У ванькирі
так сумно пахне. Ніби сад осінній
наріс ці кадуби, мішки і скрині
і проімшанив зчовганий поріг.
І джерело, напругле і круте,
зволіло упокоритися. Темінь.
І тільки забуття, неначе кремінь,
жалкі стругає іскри і мете.

* * * * *

І вимінились небо і земля
дорослому. І стала невпізнання
уся моя батьківщина кохана,
що знаною здавалася здаля.
І ніби я не муж, а немовля,
що, неприхищене в чужому світі,
пізнало глиби, розумові скриті,—
ті безберегі всніжені поля,
котрими смертні поїзди летять.
Мов десяткове полотно, повітря
так лунко пореться. І світ нехитрий,
в якому люди не живуть, а сплять,
пробликує густою чорнотою,
що стала мов закляття над тобою.

* * * * *

Це просто втома. Втома — і смертельна.
Це просто стало сторч на голові
тобі волосся. Пережди — минеться,
от тільки-но цигарку закури
і жди, що в серці буря відвирує
і, може, не доб'є тебе добро,
важуче, як камінний хрест. Сподійся
на людську нездоланність. От і вже
набиті снами ночі, як мішки
призбираного збіжжя у коморі.
Дволикий Янус — кожне людське горе
і сльози серця — тільки лотоки
чи радості, а чи біди — байдуже.
Устань. Тюремне ліжко застели.
І за календарем надію виваж
чи сядь за книгу — довгу і нудну.
На віддалі близькій од тебе Гете,
лиш — недосяжний. Ждати перевчайсь,
бо люди ждатимуть і після нас,
а після люду ждатимуть богове,
чи вимовкла навіки-вік земля.
Отож цигарку першу докури
і другу, третю запали, четверту.
Бо ця біда тобі не дасть і вмерти.
І все ж — життя, не смерть боготвори...

* * * * *

С Боже, тиші дай! О Боже, тиші!
Ця самоокупація душі,
оця облуда людяності, може,
страшніша за злочинство, ця жага
самотерзання в вимерлому світі
напівречей — напівлюдей, цей крик
ізрутаного сонця — то занадто
нестерпно для людини. Тиші дай,
мій Господи! Зніми з душі бажання
нових чинінь. Дай можновладну смерть,
дай успокоєння, аби збагнути
оте, що ми збагненням перейшли
(мов гуси, кинуті на воду, вийшли,
не замочивши тіла). Тиші дай!
Зупину. Або ж — самоповертання
до роздоріж. Значи справжніші межі
між смертю і життям, між днем і ніччю,
між правдою й брехнею. Та найперше —
дай тиші, Господи. Од божевілля
цілющих зіль. А земля занадто
змістилася з орбіти. Надто дивен
оцей розвій смертельний, надто сперта
пружина узвичаєних терпінь.
Страшні занадто ці самотороси
почезлих дум. З височини, на кризі
лежить розпластаний орангутанг,
глузливо язика солопить, кучма
турботливо прочісує в дві лапи
і жде своєї ери. Надто мало
землі для духу. Надто для душі,
звалашеної тісно на планеті,
де жити — горбитись (самовивищень
западини). О Боже, тиші дай!

* * * * *

Як тихо на землі! Як тихо
і як нестерпно — без небес.
Пантрує нас за лихом лихо,
щоб і не вмер і не воскрес.
Ця Богом послана Голгофа
веде у паділ, не до зір.
І тінь блукає потаймир,
щовбами сновигає потай.
Пощо, недоле осоружна,
оця протрація покор?
Ця думка, як стріла, натужна,
оцих волян охриплий хор.
Та мури, мов із мертвих всталі,
похмуро мовили — чекай,
ще обрадіє із печалі
твій обоюдожальний край.

* * * * *

Хтось чорний-чорний бродить довкруги —
із ніг до голови мене обзирить
і, не впізнаючи, уже й не вірить —
що все це я: угнався в береги,
як грудка болю, пам'яттю розмита,
живого срібла озеро нічне.
І зводить подив око ненасите:
адже він мертвого чекав мене!
Душа колотиться, і стогін колобродить,
на тихий шепіт перетерся крик.
Хтось чорний-чорний ніби мною водить,
я ж припроваджуватися не звик.

Мов лялечка, прозорою сльозою,
своєю тінню, власним небуттям
я відчуваю власну смерть живою,
як і загибель — самовороттям.

* * * * *

Дивлюсь на тебе — і не пізнаю:
це ти, скажи, це ти, мій любий сину?
Ти, перед ким я чую безпробинну
свою провину — ту, котру таю
і від самого себе? Жодних слів
для тебе підшукати я не можу
і в маячні кажу: це волю Божу
я був на себе, наче хрест, приймив.
Минуле — наче зірка в сто голок,
котра пече мене в безсонні ночі,
коли на серці стільки поторочі
і смокче душу невситимий смок
(ще в Прохорівці, де струміли сні,
неначе ріки, перші прочування
ятрили душу. Поспіхи і дляння
загубленої здавна вітчизни).
Натертий сіллю грав Чумацький шлях.
Натертий сіллю, наш Чумацький шлях
горить тернами золотих сузір'їв,
і я на спроневірі все ще вірив:
не подолає стрепіхатий страх
правікових натуг. Тороси літ,
громаджені сторчма, подвигнуть разом
тяжкий наш тор. Урветься в'язь образам,
лиш обросить нам чола кров і піт.
Тож до Голгофи губиться узвіз.

Збагни себе у чаді різноволля
і обери, допоки наша доля,
правдивий паділ без'язиких сліз.
Я в серці серця. В серці серця я,
і видно як — на всі чотири боки.
Прорвалися глухонімі потоки,
аж косма гриви сторчить течія.
В цій темені — осліпнути якраз,
оглохнути в такому верещанні.
Бо твориться земля — на смертній грані,
а з'явиться заледве — й гасне враз.
Складний мій шлях. Тобі ж долати вись.
Я зникну, але ти ставай до кола.
Прости мені, що пусто все і голо,
пробач мені, що ми не спромоглись.
На смертній грані твориться наш світ.
Там, де воління всі зійшлися в серці.
Я в серці серця. В серці серця. В серці,
пополотнілий, шлю тобі привіт.

* * * * *

Наснилося, з розлуки наверхлося,
з морозу склякло, з туги — аж лящить.
Над Прип'яттю світання зайнялося —
і син біжить, як горлом кров біжить.
Мов равлики, спинаються намети,
а мушля в безсоромності цноти
ніяк не знайде барви для прикмети
твоїх надсад, твоєї німоти.
І шклитися неба висліпла полуда —
тверда труна живих, як живчик, барв.
Бреде зоря — сновида і прибуда —
одержаний задурно щедрий дар.

А човен побивається об здвиги
повсталих хвиль, твердих, немов стовпці.
...Підтале чорноводдя зелен-криги
займається світанком на щоглі.

* * * * *

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
добро і правдо віку. Через сто
зневір. Моя душа, запрагла неба,
в буремнім леті держить путь на стовп
високого вогню, що осіяний
одним твоїм бажанням. Аж туди,
де не ступали ще людські сліди,
з щовба на щовб, аж поза смертні хлані
людських дерзань, за чорну порожнечу,
де вже нема ні щастя, ні біди
і врочить порив: не спиняйся, йди.
То — шлях правдивий. Ти — його предтеча.

* * * * *

Цей спалах снігу, тьмяно-синя тінь
від частоколу огорожі, кетяг
різьблений намерзу на утлих вікнах
і олімпійське торжество берез,
ця теплота сподіяння і сну,
вспокоєного спогадами, окрай
душі впокореної, де усі
початки і кінці зійшлися разом —
це все відгадка віщих таємниць,
котрі тебе спостигнуть ненароком

і відживлять. Чи ненароком — вб'ють.
І що то все? Життя легка основа
лягла в прозорості земного дня
і світиться. І світ благословенний,
караючи, у душу увійшов
і душу геть обліг.

Душе, світися
і посвітися, ясен болю мій.

* * * * *

І дім наліг на дім,
І вулиць крутія.
У імені твоім —
ганеба — скорб моя.
Тороси вікон, грат,
проспектів, ліхтарів —
за кожним рогом — кат
зі злим острішком брів.
Це він, кивав каштан,
як вишколений шпиг.
Вродився враз паркан:
це я його встеріг!
Це він, це він, це він —
при кожнім вітражі.
Піймався, вражий син,
держи його, держи!
Трамвай тебе затис,
цей мур дорогу втяв.
Куди подіти хист,
що душу запопав?
Прости їм, Боже, встид
і відпусти їм гріх.
Ловці душі в твій слід
біжать з усюд усіх!

* * * * *

Сумні і сині, наче птиці,
уже без неба і без крил,
обсіли край своїх могил —
живої не доб'ють водиці —
на попелищі віковім,
досада щириться з досади,
їм спільної немає ради,
нерадісний їм спільний дім.
Тоді сторіками пливуть,
і жалощами душі студять,
і будять мертвих — не розбудять,
і не докликавшись — кленуть.
Напростувалася їм путь —
спадна, укотиста, увізна,
і настає година грізна,
і сурми доль в сто горл ревуть.

* * * * *

Немов крізь шиби, кроплені дощами,
крізь скрик розлуки, ліхтарів і грат
затрембітав тонкими голосами
гранчастий келих квітів і дівчат.
Там мармуровий вруниться акант,
різьбленими лопоче язиками
поколяду — немов за образами —
доносить співу тужний аромат.
Там буриться похмурий амарант
і айстри у покірній непокорі
останні долітовують прозорі
дні вересня — ясноджерельний кант.

І папороті цвітом процвітає
оцей дивочний опівнічний спів.
О, як би я туди до вас хотів —
хоч краєм ока або серця краєм!
Ридають ув аортах солов'ї
і пролітають в вирій, пролітають.
А ті, що йдуть крізь смерті, поринають
в галай-світи, світища-галаї!
Покірні тузі, образи пливуть,
тремтять, мов струни, кроплені сльозою.
Промов же, Україно, за котрою
із загород відкриється нам путь?
Такі-бо забродили алкоголі,
такі надсади і такі хмелі!
Сурмлять у ріг чотири вітри в полі
і, ніби криця, сталяться жалі.

* * * * *

Сто плах перейди, серцеокий,
сто плах, сто багать, сто голгоф,
а все оступають мороки
і все твій поріг зависокий,
бо світ розмінявся на кроки
причаєних надката троф.
Бо що застарі наші болі
над цей невидимий стобіль?
Всі вітри зійшлися у полі,
і владять тобою поволі,
і грають тобі на басолі
страшний козачок божевіль.
Зростає твій крик кострубатий
кущами знімілих морок,
поділено світ на квадрати,

і в душу вгризаються грати,
і гнів твій, твій біль пелехатий
подимний збирає оброк.
До хащі озвалася хаща,
біда гомонить до біди,
вітчизно, ти вже розпропаща,
куди ж ти проклала і нащо
свої ошалілі сліди?
Заклечано землю дротами,
планету дроти оплели
і долю козачу постами,
неначе козу, провели.
Сто днів душогубцями висять,
таж ось твій кондак і тропар.
Уже божеволіє місяць
між ультрамаринових хмар.
Я поглядом зизим шукаю
в безодні зорю золоту.
Кричу, її зву, накликаю,
а як не знайду — то зблукаю
і власні сліди замету.
З високої тверді явися,
в земному бездонні — ярій.
По людях, бідо, не по лісі —
дорога твоїх веремій.
Ряхтить у вогнях телевежа,
рубінові набризки лих,
за власні заходити межі
ти зможеш, мій любий, як зміг?
Коли розступаються гони —
то ти через прірву ступай.
І де ви поділись, полони,
і де він подівся, той край?

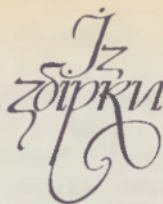
Недоля вже нитку сурову снує,
а згадую знову і знову
в каміння вмуроване серце твоє,
незнаний, незвіданий Львовє.
Здається, від панських полишений учт,
камінний, кремінний, залізний,
мені поставав ти із замкових круч,
захоплень накинувши близни.
Торговище совістей, радощів, душ,
де золотом писані ярма,
ти вився провулками, круглий, як вуж,
од мене ховався недарма.
Бо що мені горда твердиня жаги,
бо що мені пам'ятний цвинтар?
Сплюндрована річко, твої береги
стріляють ув очі, як флінта.
Бо що мені гурма веселих базік,
отих джигунів і батярів,
як падає з неба вогненний потік —
і дощ смертоносний ушпарив.
Бо пусто, і голо, і чорно довкруг,
бо порожньо, чорно і голо
заходить тепер за останній свій круг
вогненне, як грім, покотьоло.
Задосить напастей, весела поро
опровесни, — ти нескінченна,
боюсь, обіп'ється гаряче перо
од праісторичного щему.
Ввижається білий, як смерть, гробовець,
зриваються вгору собори,
і хай би вам грець, і хай би вам грець,
всі завтра, всі нині, всі вчора.

* * * * *

Ти тінь, ти притінь, смерк і довгий гуд,
і зелень бань, і золото горішне,
мертвіше тліну. Ти бажання грішне —
пірнути в темінь вікових огуд.
Із хуторів, із висілків і сіл
ти, безголова дорога потворо,
гориш в віках, немов болід, як Тора.
Горіти-бо — то вічний твій приділ.
Всеспалення. Твоє автодафе —
перепочинок перед пізнім святом,
як ворога назвешся рідним братом
і смерк розсуне лірою Орфей.

* * * * *

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерті з рідним краєм поріднюсь.

«Палімпсести»

II (1976—1979)

* * * * *

Гойдається вечора зламана віть,
мов костур сліпого, що тичеться в простір
осінньої невіді. Жалощів брості
коцюбляться в снінні, а дерево спить.

Гойдається вечора зламана віть,
туга, наче слива, рудою полита.
О ти, всепрощальна, о несамовита,
осмутами вми́та твоя нена́сить.

Гойдається вечора зламана віть
і синню тяжкою в осінній пожежі
мій дух басаманить. Кінчилися стежі.
Нам світ не належить — бовваном стоїть.

Шалена вогненна дорога кипить —
взялась кушпелою. Обвітрені крони
всю душу обрушать у довгі полони,
і згадкою — вечора зламана віть.

І — сонце твоє простопадне кипить.
Тугий небокрай, погорбатілий з люті
гірких дорікань. О, піддайся покуті
самотності (Господи, дай мені жить!).

Удай, що обтято дорогу. Що спить
душа, розколошкана в смертнім аркані
високих наближень. На серця екрані
гойдається вечора зламана віть.

Гойдається вечора зламана віть.—
Ти чуєш, розбратаний сам із собою?
Тепер, недоріко, подайсь за водою
(а нишком послухай — чи всесвіт не спить).

Усесвіт не спить. Він ворухиться, во-
втузиться, гузаний хвацько під боки
мороками спогадів. Луняться кроки.
Це, господи, сяєво. Це торжество:

надій, проминань, і наближень, і на-
вертань у своє, у забуте й дочасне.
Гойдається павіть, а сонце не гасне,
і грає в пожежах мосяжна сосна.

Це довге кружляння над світом і під
кошлатими хмарами, під багряними
торосами замірів. Господи, з ними
нехай порідниться наvernений рід —

отой, що принишк попід товщею неб —
залізних, із пластику, скла і бетону.
Надибую пісню, ловлю їй до тону
шовкового голосу (зацний погреб!).

Поорана чорна дорога кипить.
Нема ні знаку од прадавнього шляху.
Сподоб мене, Боже, високого краху!
Вільготно гойдається зламана віть.

* * * * *

Яка нестерпна рідна чужина,
цей погар раю, храм, зазналий скверни!
Ти повернувся, але край не верне —
йому за трумну пільма кам'яна.
Як тяжко нагодитися й піти,
тамуючи скупу сльозу образи.
Радійте, лицеміри й богомази,
що рідний край мій — царство німоти.
Та сам я єсмь! І є грудний мій біль,
і є сльоза, що наскрізь пропікає
камінний мур, де квітка процвітає
в три скрики барв, три скрики божевіль!..

* * * * *

Ще височів між нас напруглий мур,
і голоси, як маячні, кишіли
обабоки. Кутки подалені
стооко звисли гронами зажур.
Гірлянди зойків ружами цвіли,
затвердло світло, скоро кришталево
із себе засвітилося. Дерев
різьблені крони д'горі підвели.
Цвіли сади щонайряхтіших барв,
ті барви за подзвінням осипались —
і падав грім. Удар, і ще удар.
Летіли, ніби навіжені, коні
моїх надій, шаленств моїх, агоній.

* * * * *

Скучив за степом, скучив за лугом,
скучив за ставом, скучив за гаєм,
скучив за сином, скучив за другом,
скучив за матір'ю, за рідним краєм!
Часом присниться синій барвінок,
сивий полин і сум чебрецевий,
київські сосни, тихий зарінок.
Я не крицевий.
Жодного просвіту, жодної шпари,
тьмяно. Хоч око виколи, темно.
Марне чекати — вибуду кару.
Ждати — даремне.

* * * * *

Як синьо, як біло, як яро горить
усе, що боліло, і все, що болить.
С березня безум, о невідь жадань,
біліє береза, чекає клечань.
Прорвались потоки глухонімі,
повзуть на всі боки, як змії в ярмі.
Потоки струмують, колотиться став,
узгір'я парують, пускаються вплав.
Реве повесіння в оглухлім яру,
це вербне чадіння, оце розгоміння,
оце мерехтіння й журавликів «кру».
З калини сопілка, і гілка бузку,
і перша гагілка, і раннє «ку-ку».
Зелені, аж чорні, шорсткі, аж терпкі,
розбіглись проворні соняшники.

.
А в серці, насподі, в осерді душі,—
шуть-шуть — нашорошені сон-комиші.

* * * * *

Вглядаюсь в осінні стерні —
куди ти біжиш, дорого?
З-за обрію хто поверне,
як холодно і волого?
За ставом праліс холоне,
берез вітражі вогненні
все ваблять — подайся в гони,
за окраї безіменні.
А чий навіжений голос
вештається серед степу?
Блукає старезний Волос
привидом із вертепу.
Та прозимом осінь віє,
німує земля Сварога,
і сонце божеволіє,
бо ж холодно і волого.

* * * * *

Обколоте, в намерзі стогне вікно,
і свічка у шклянці, у пляшці вино,
у горлі застуда, у серці — п'ятьма,
бо виє зав'югою грім-Колима.
Провалля і кручі. Горби і горби.
Сказись од чекання, молінь, ворожби,
чи то заклинання, чи то знавіснінь,
оббризкала стіни чи кров, а чи тінь.
Занадто далеко, занадто ген-ген,
де в леготі-вітрі кучериться клен,
де сонях кружляє, калина цвіте.
Спасибі й на тому, що десь ви єсте,
де ревом німим задихнувся Дніпро,

де в Нестора апокрифічне перо,
бо в горлі застуда, у грудях п'їтьма,
і світ обступає стокрик — Колима.

* * * * *

Колимське сонце стало сторч.
Бог ним махає, мов ковадлом.
Пади-но з каменя на корч
і волю пий, аби не вадило б.
Довкола сопки і горби,
каміння, золото і кості.
Гей, земляки, заходьте в гості,
підданці спільної доби.

* * * * *

Ще трохи краще край Господніх брам
людська душа себе відчути може.
Я спекався тебе, моя тривоже.
Немає світу. Я існую сам.
Довкола вистигла земна товща.
Я магма магми, голос болю болю.
Що ж ти надбав, свою шукавши долю,
о волоконце з вічного корча?
Що ти надбав? Увесь у ґрунт угруз,
з семи небес упав сторч головою.
А справді, є десь небо над тобою —
за кучугурами камінних друз?
А світло — ще народиться колись
у серці п'їтьми, в тускних грудях ночі?
Засвітяться сонця, як вовчі очі
у судну днину. Але — стережись.

* * * * *

Втечу од світу й дамся самоті,
заслуханий, мов кинута бандура
останнім бандуристом у степу.
Хай мною вишумовують вітри,
могили тужать і Дніпро далекий
в низькі баси всиляє хлюпіт свій.
І безоглядно-голі небеса
байдуже задивляються у деко,
а я скажу: то є Господній перст.
Немає ряду зроду-віку нам,
немає ряду. Ти живеш, як пуста,
утеклий світу, давшись самоті.
Немає побратимів у степах,
ні жодної душі, котра б почула
цей зазив-прислухання, зазив-крик.

* * * * *

І знов нестерпні виграють вітри,
ліси і гори вилягають ницьма.
Розбризкано сонця на ліхтарі —
не добереш, котрому з них молитись.
С моторошній, о страшній порі
далекий край твій лагодою марить.
Підбилися в zenit Волосожари,
і каже казку зірка до зорі.
І, білоустий, я кажу: помри,
блукачу дня, зі свічкою своєю.
Бо дибється Гора Терпінь. Під нею —
умри і встань, повержений Антею,
Стікс чорною пойнявся течією,
і жде Харон погідної пори.

* * * * *

По голубих лугах, мов голуб,
кошлатих сонць шугає спях,
волошки в золотих житах
і пелехаті маки долу
геть оклонили головки,
а пам'ять любої руки —
тонкої, білої, гінкої —
перегортає днів сувої.
І золотої й дорогої
нам стане думи на віки.

* * * * *

Уже Софія відструменіла,
відмерехтіла бузковим гроном.
Ти йшла до мене, але не встигла
за першим зойком, за першим громом.
Немов почвара в пекельнім колі,
довкола ж тіні, довкола кволі.
Благословляю твою сваволю,
дорого долі, дорого болю.
Сніги і стужа. Вітри й морози.
Гудки і крики. Чорні прокльони.
Собачий гавкіт. Крик паровоза.
І закладини, і заквагони.
Шпали і фари, пси і солдати,
рейки, і пруття, і загорода.
Впали — і хода. Встали — і хода.
В плече штовхають нас автомати.
Квадратне серце — в квадратнім колі,
в смертнім каре ми падемо долі.

Благословляю твою сваволю,
дорого долі, дорого болю.
На всерозхресті люті і жаху,
на всепрозрінні смертного скрику
дай, Україно, гордого шляху,
дай, Україно, гордого лику.

* * * * *

Ці виски, ці скрики під вітром
здіймаються вгору,
угору, угору, над небо, над вечір, над ніч.
Вигойдуй у леті захоплення душу простору,
у соннім ширянні тримайся і ранку не клич.
Твої серпокрильці проріжуть потьмарені хмари,
де жар вечоровий згасає на попіл і дим,
цей тлум навіженства, неспокою сонні отари
гойдаються в небі, в бездонному небі дзвінкім.
Цей здвиг молодечий, оце наднебесся тривожне,
цей безгук, цей безмір, ця віща,
мов смерть, височінь,
у вас під крилом кружеляє планета вельможна,
і вабить провалля, і надить обачна глибінь.
Ми здужаєм завтра — дзьобами проб'єм крутояри
над кручею річки — світанням пірвемося в лет.
Як дрібно розсипано серць полохливі удари,
як ясно зоріє дорога омріяних мет!
І зорі подвійні, і місяць подвійний блукає,
підвійного руху ми центри серцевих натуг.
У сонному леті мале товариство ширяє
і пильно вдивляється в смерть, що чигає довкруг.

* * * * *

Горить сосна — од низу догори.
Горить сосна — червоно-чорна грива
над лісом висить. Ой і нещаслива
ти, чорнобрива Галя, чорнобри...
Пустіть мене, о любчики, пустіть —
голосить Галя, криком промовляє,
і полум'я з розпуки розпукає,
і Пан-Господь і бачить, і мовчить.
Прив'язана за коси до сосни
біліє, наче біль, за біль біліша.
Гуляють козаки, а в небі тиша,
а од землі — червоні басани.
Ой любі мої легіні, пустіть,
ой додомоньку, до рідної мами.
Зайшлася бідолашна од нестями,
і тільки сосна тоскно тріскотить.
Горить сосна од низу догори,
сосна палає — од гори донизу.
Йде Пан-Господь. Цілуй господню ризу,
ой чорнобрива Галя, чорнобри...
Прости мені, що ти, така свята,
на тім вогні, як свічечка, згоріла.
Ой, як та біла білота боліла,
о як боліла біла білота!

*За читанням
Ясунарі Кавабати*

Розпросторся, душе моя,
на чотири татамі,
і не кулься од нагая,
і не крийся руками.
Хай у тебе є дві межі,
та середина — справжня.
Марне, вороже, ворожить —
молода чи поважна.
Посередині — стовбур літ,
а обабоки — крона.
Посередині — вічний слід
від колиски до скону.
Жаль — ні неба, ані землі
в цій труні вертикальній.
І заврунилися жалі,
думи всілись печальні.
Як то сниться мені земля,
на якій лиш ночую!
Як мені небеса болять,
коли їх я не чую.
Як постав ув очах мій край,
наче стовп осіяний.
Каже: сина бери, карай,
він для мене коханий.
Тож просторся, душе моя,
на чотири татамі,
і не кулься од нагая,
і не крийся руками.

* * * * *

Як хочеться — вмерти!
Аби не мовчати,
ні криком кричати.
Останню зірницю,
обвітрену врано,
останнє спинання
осклілої днини —
діждати — і вмерти!
І вже — не вертати
у спокій глибокий,
де тиша колише,
де пісня затисне
обкладене серце —
ані продихнути —
як хочеться вмерти!
Відмріялись мрії,
віддумались думи,
всі радощі — вщухли,
всі барви — погасли.
Голодна, як проруб,
тропа вертикальна.
Не видертись нею
ні кроком, ні оком,
ні рухом, ні духом,
ні тілом зболілим,
ні горлом, скривілим
од крику.
Владико,
піднось мене вгору,
бо хочу померти.
Та й як перебути —
ці гони чекання,
пониззя безодні,
цей паверх терпіння,

цю муку прелюту,
дай, Господи, вмерти!
Пропастися, забутись,
зійти себе в зойках,
на друзки розпастись,
розвіятись в вітрі,
згубитися в часі
і, вирвавши душу,
піти в безімення!
За пагорбом долі —
снігів сніговиця,
завія дороги,
кушпелиця шалу,
а матірні руки —
осклілим світанням
піднеслі над світом —
шукають навпомац
синівське привиддя —
родимку при оці,
зажурені, згорблені,
схилені плечі.
Як хочеться — вмерти!
Зайти непомітно
за грань сподівання,
за обрій нестерпу,
за мури покори,
за ґрати шаленства,
за лють огорожі,
за лози волань,
шпичаки навіженства,
аби розпластатись
в снігах безшелесних
десь між кучугурами
доль запропалих —
як хочеться вмерти!

* * * * *

Сховатися од долі — не судилось.
Ударив грім — і зразу шкереберть
пішло життя. І ось ти — все, що снилось
як смертеіснування й життєсмерть.
Тож іспитуй, як золото, на пробу
коханих, рідних, друзів і дітей:
а чи підуть крізь сто твоїх смертей
тобі услід? А чи твою подобу
збагнуть — бодай в кінці життя?
Чи серцем не жажнуть ся од ознобу
на цих всебідах? О, коли б знаття...
Та відчайдушно пролягла дорога
несамовитих. Світ весь — на вітрах.
Ти подолала, доле, слава Богу.
На хижім вітрі чезне й ниций страх.

* * * * *

Таке незрушне все — куди не глянь,
немов омите вічності водою,
мене лишило за згасай-бідою,
а доокруг — болото, луки, твань...
Немає нас. Немає нас. Поглянь —
світ світиться, і мерехтить, і стогне.
Ти не розродишся, патлатий вогню?
Іспопели мене, але — нагрять!

* * * * *

Коли найперші сполохи світання
схрестять на небі голубі мечі—
лежи й мовчи. Твоє недосягання
простиме буде. Перші орачі
порушать ниву, досі напівсонну,
тополю збудить трактор край села.
Мовчи, мовчи. Не утекти з полону,
бо оборала серце, облягла
рілля жорстока. Сонце підіб'ється
і чорні заворушаться жуки...
Сміється світ. Недобре так сміється,
і гупають у грудях молотки.
Лежи й мовчи. А буде попри спаді
цей пишний день, і кров'ю підбіжить
строкатий вечір. Стане на заваді
це невситиме пожадання жить.
Тоді згадай: десь за стома морями,
десь на крайсвіті мати є твоя
і ламле руки, ставши коло брами.
А позад неї — вічна течія.

* * * * *

Прийшло — по зустрічі прощання.
Непам'яте, залізна стань.
Ти — за шелом'янем, за гранню
додосвітків і надсмеркань.
Путі задовгі і загострі,
неначе язика вогню.
Сотає жили з тебе простір
горбів, і урвиш, і багнюк.

За безкраєм — спізнай же волю,
туди свій ярий шал винось,
благословляючи сваволю,
котру приобіцяв нам хтось.

* * * * *

Лискучі рури власним сяйвом сліпнуть
іззовні і зсередини. Струмить
високий день. Як спирту штоф, стоїть
осклілий обрій.

Інші в душах тихнуть
і віддаються щедро, як жінки,
твоїй душі, що в сяєві оскліла.
А рідна нива, як вогонь, горіла
і чорні викидала колоски!

* * * * *

Був зал, мов постріл — довгий і гулкий.
Людських облич безмежні анфілади,
безсилі вивільнитися з досади,
і тьмяні риси тінили гілки
намарних слів. Глухоніма вода
пісок порожній довго промивала,
але своє зусилля залишала
в однім мені, і близилась жада
наближення. І ось на погляд мій
пішли партери, бельетажі, гори
балконів піднебесних. Рвали шори
глухі бажання. До осліплених вій
тулилося повітря. І межа
страшила, ніби холодок ножа.

* * * * *

Будинок той, котрого жаль будив
чи на який острішком зойку п'явся
таємний острах, млосно прихилився
до сніжних спантеличених ґрунтів
і віддавався часу течії,
довірівшись його бентежній хвилі.
Шукав опорятунку у знесиллі
і наслухав насторчені гаї,
що скрадно назирці горою брались,
кульгавих сосон скорчена рука
до нього доторкнутися вагалась,
немов до пранцюватого. Із косм
осінніх хмар летіла мжичка,
щоб поріднити вголос суголос
лісів, чия розрада невеличка
могла зарятувати од погроз.

* * * * *

І де він, голос той, блукає —
аж луни падолами йдуть.
Іржить козацький кінь — чекає
на вість чи провість, безвість-путь?
Та ні знаку, ані дороги,
ані іржання, ні коня.
Лиш острогами остороги
все не пускають — навмання
пуститися хоч би й до чорта.
Ти близишся, моя черго?
Ідуть когорти. Йдуть когорти.
А ти все ждеш. А ждеш — кого ти?
А начуваєшся — чого?

* * * * *

Задзюркотіла вічна мерзлота,
прийшла весна — западиста, химерна.
Та ні душі, ні волі вже не верне:
не та бо воля і душа не та.
Ота весна — відлигою, багном,
як ковзанка на витертій grindжолі.
Ні, тут не розмерзається ніколи,
мороз колимський коле колуном.
Вже завтра позатягує струмки,
твоя душа одлегла не відтерпне.
Сип повну квартиру, чорний виночерпе,
допоки не розсохлись маслаки.

* * * * *

Бринить космічна музика струмка,
неначе ним усесвіт обізвався
до себе. Сядь напоруч і змалій
до крем'яха. І най тебе омие
вода прозора. Скалкою небес
і бризком сонця озоветься невідь —
твоя, нерозпочата. Перебудь,
урочу наживаючи годину,
коли себе утратиш. Як чекань
урветься край — і ти, як крик, надтверднеш
і озовешся голосом струмка.

Уже тоді, коли, пірнувши в ліс,
ти пив пожадно тугу підкарпатську,
востаннє причащаючись його
правікової чужості, що склється
і не пускає ближче, вже тоді,
коли, сягнувши урвища стрімкого,
тримаючись окляклыми руками
за голе корневище, вже тоді,
посовгнувшись на глеюватих надовбах,
колючим тремом бралася нога
і терпло серце. Вже тоді, як вечір
плекав твою самотність феєричну
між постатями феєричних пройд
(пільма убгала в жовті колби спогаду
похнюплені тягучі ліхтарі) —
передчуття біди в твій слід ступало
і начування бігло наперед.
Спаскуджене парсунами п'яниць,
розпусників, повій, заброд, ссавущих
і пришелепуватих землячків,
це грішне без гріха глухе містечко
тряслось, гойдалось, мов драговина,
під шептами байдужих баляндасників,
волівши догодити всім і вся —
яким війнуло холодом на мене
в цій вичужілій вітчині, отут,
де край мені здавався серцем серця,
а стогін крові — обрій знакував!
Уже тоді, коли твій рідний люд —
ці милі, грішні, славні, чесні лиця
зашелестіли, засичали разом
над головою в тебе, вже тоді,
коли в осонні дорогих околиць
ти чув тривожний безрух, а вода

здубілими артеріями бігла,
на тебе коні мчали (він це, він! —
вкрай спантеличені казали здвиги
і жовті пальці тицяли... ій-йік),
будучина писала навмання
своє сьогодні вкрадене. Тоді вже,
коли останні строїлись святки
(Свят-вечір був, і коляда, і гамір
дитячої дзвінкої коляди),
ти чув про це. Коли незнаним Львовом
ішов наздогад, близячи свій час
(аж ось, аж ось, аж ось ти, мить прощання,
що обігнала зустріч), вже тоді,
коли, сподіючись щасливих зичень,
нас виглядали сонми хорих з клініки,
а урочистий вікопомний спів
був греблею для гомінких трамваїв
і перехожих спізнених, збагнув я:
це все — одне прощання понадмірне —
з Вітчизною, зі світом, із життям *.

* * * * *

Немає Господа на цій землі:
не стерпів Бог — з-перед очей тікає,
аби не бачити нелюдських кривд,
диявольських тортур і окрутенства.
В краю потворнім є потворний бог —
почвар володар і владика люті

* Напередодні арешту Стус лікувався у Моршині, в Карпатах, під час різдвяних свят був у Львові, ходив з друзями колядувати. Його було заарештовано по поверненні до Києва 13 січня 1972 р. (Примітка упорядника).

скаженої — йому нема відради
за цю єдину: все трощити в пень,
і нівечити, і помалу неба
додолю попускати, аби світ
безнебим став. Вітчизною шалених
катованих катів. Пан-Бог — помер.

* * * * *

Такий близький ти, краю мій,
і безнадійно так далекий.
У вирій відлетять лелеки,
а ти пробудь один — і скній.
Ізвомплена душе, ярій!
Коли докучили ці втеки—
в лет, до вогненної пашеки.
Як він ощирився, стозмій!
Іще в цій тиші гробовій
колись почувеш: орлій клекіт
шикує молоді шереди
всіх наших змагань і надій.

* * * * *

Коли б не ти — оця зима
мені була б, як нескінченна
оскліла вулиця. Для мене
без тебе і життя нема.
Коли б не знав, що в тиші тиш
і в пільмі темені немає
твоєї свічки, що світає
попід безоднею узвиш—
я збожеволів би давно.

Що день за днем, що рік за роком
вглядаюся в сумне вікно—
і бачу мигдалеве око.
Вітчизно, Матере, Жоно!
Недоля ця, коли б не ти,
мене б косою підкосила,
а ти всі крила розкрилила
і на екрані самоти
до мене крізь віки летіла
і шепотіла, шепотіла:
Це ти, мій сину. Муже, ти!

* * * * *

Самого спогаду на дні,
як зірка у криниці,
вона з'являється мені—
і світить, і святиться.
Із темряви, з безодні літ,
із забуття і тиші
вона зродилася на світ,
неначе доля віща.
І все ячала, все росла,
боліла і болила,
допоки в тебе увійшла,
аж дух пірвався з тіла.
І зайнялась мені зоря
і обняла півнеба
громовим гуком Кобзаря
і сурмами погребя.

* * * * *

На золоту солому
лягає червінь дня.
Десь мати пише втому,
як призьбу — навмання.
Надії озеречка
довкола тьмавих вій,
як курячі яєчка
в соломі золотій.
Вже й день скінчиться скоро,
і супокій паде,
і сон сховає змору
в колодязі грудей.

* * * * *

І пензель голосу сягає сфер
і пише голубим на порцеляні
небес понурих. Спроба відживити
весь безмір мертвих зойків і очей
крилом метелика. Лиши світам
безсиле спромагання надлетіти
до вічності, щоб свій спинити плин.
Коли діточа пучка молитовна
затвердне зіркою. Здревілий дух
постане ув огромі порожнечі.
І скрем'яніє на зорю сльоза.
Бринить крило метелика прозоре
забутим співом.

Жди себе.
Колись.

* * * * *

Хоч покоти м'ячем по цій дорозі—
надсадний погляд скинеш за собою—
і ніяк зачепитися на ній:
там радощі, вже й пам'яті не варті,
там горе в борозні леміш лишило
і ніяк утекти її, проклятої,
ні збутися, ні спекатися — ні.
Той погар доль, осмалені хрести
знакують путь охлялої вітчизни,
блукає мати битим бойовиськом,
ламає руки, плаче і клене:
— Кринице незглибима, доки ще
до тебе воду лляти джерелову,
щоб не всихала? Крові б наточила
зі своїх вен, щоб било джерело!

* * * * *

І що кигиче в мертвій цій пустелі?
«Киги-киги» — мов чайка з-за Дніпра.
С семигори горя, цвинтар велій—
і я тут згину, як прийде пора?
Киги-киги — за ким ти тужиш, пташко?
Киги-киги — й тобі своя біда?
Терпи, хоч як і тяжко, як і тяжко.
Тут наша кров солона і руда.
Сюди ми йшли — Займанщину обсісти,
козацькими кістками облягти.
Невже тобі живцем у землю лізти,
коли недолі — не перемогти?

Кигикнуло — і далі полетіло,
а може, все причулося мені?
І вже болить душа, на дуб здубіла
у чужиниці, ой, у чужині.

* * * * *

Ждання — витратне. Ти — пунктир смертей
душі живої. Спекайся чекання
і глянь відважно в померк існування,
котре на нас ані зведе очей.
Чого ж ти варт без рятівних подоб,
живих конань, що в піжмурки з тобою
воліють гратись? Прихистись — бідую,
прикрий добою свій порожній лоб.
Чого ж ти варт, згубивши машкару,
що панциром холодним біль студила?
Тепер душа втікає твого тіла,
у серці залишаючи діру.

* * * * *

Відчув себе, й досить. А чуєш, бідо,—
три серця, рохпухлі наповна.
І не береженого Бог береже,
а здумана мука жертовна.
Жертовна молитва, жертовна клятьба,
жертовна любов і прокльони.
Довіку не буде із мене раба,
душа поневажить полони.

Ій радісно вмерти, бо світ цей сліпить,
бо суще не любить живого.

Чигає на тебе засліплення мить.
Та все проривайся до Бога.

* * * * *

Мов ящірка, що між пісків сліпучих,
в розпеченому блудячи камінні,
напризволяще свій лишає хвіст,
виносячи бодай обривок тіла,
аби на ньому вигоїти дух,
що вже смертельно захворів на пам'ять,
так течія приземлених бажань,
ласуючи парсун потворні трумни,
мене затисла в шпарі животіння
і вимовила владно: — Так живи.—
Затих горішній поверх інтермедій,
останнє дійство хилиться додолу,
і мурів цих займистою виставою
прокинулася темінь горова.

* * * * *

На схід, на схід, на схід, на схід,
на схід, на схід, на схід!
Зболіле серце, як болід,
в ночах лишає слід.
Тепер провидь у маячні:
десь Україна — там,

уся — в антоновім огні,
на докір всім світам.
До неї ти від неї йдеш,
в горбаті засвіти.
Цей обрій — наче чорна креш
гіркої гіркоти.
До неї ти від неї йдеш,
страсна до неї путь —
та, на котрій і сам падеш,
і друзі — теж падуть.

* * * * *

Там зелена суріпа цвіла,
де чорніє могила.
Шурф занедбаний, спалий. І виселок-сон,
не побачений сином завчасне.
Колихалася далеч тривожно і ясно.
І зелена суріпа цвіла.
Скорбний почет, і п'яна служниця могил,
оповідки її божевільні.
Терикони недільні,
як прочани, що вибились з сил.
Скраю світу, обабіч міського села,
батько спить, як замріяний орлик.
Нишкома запроміняться сльози у горлі —
там зелена суріпа цвіла.

ВАСИЛЬ
СЫНЪ

Портрет роботи
Віктора Зарецького,
60-ті роки.

Мамині руки

З сестрою Марією

Батьківська
хата

Солдатська
відпустка

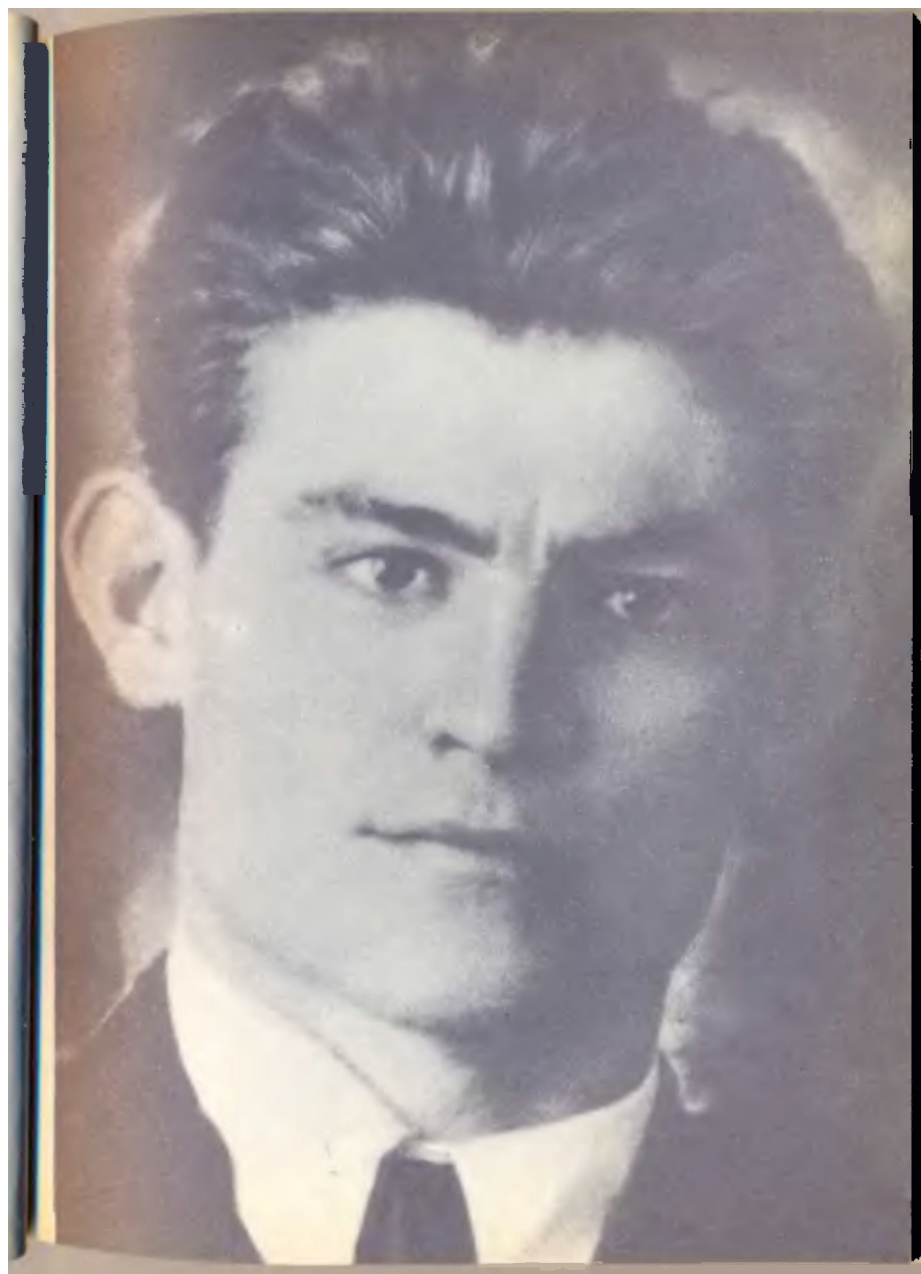

З друзями:
К. Манжула (справа),
і М. Колісник (зліва)

Біля батьківської
хати

Випуск
українського відділу
історико-філологічного факультету
Донецького педінституту,
1959

З выпускного
альбому

На семінарі
в Одеському будинку творчості,
1963

З друзями та однокурсниками.
На знімку: В. Захарченко, В. Стус,
А. Лазаренко, О. Орач,
В. Голобородько, В. Міщенко;
60-ті роки

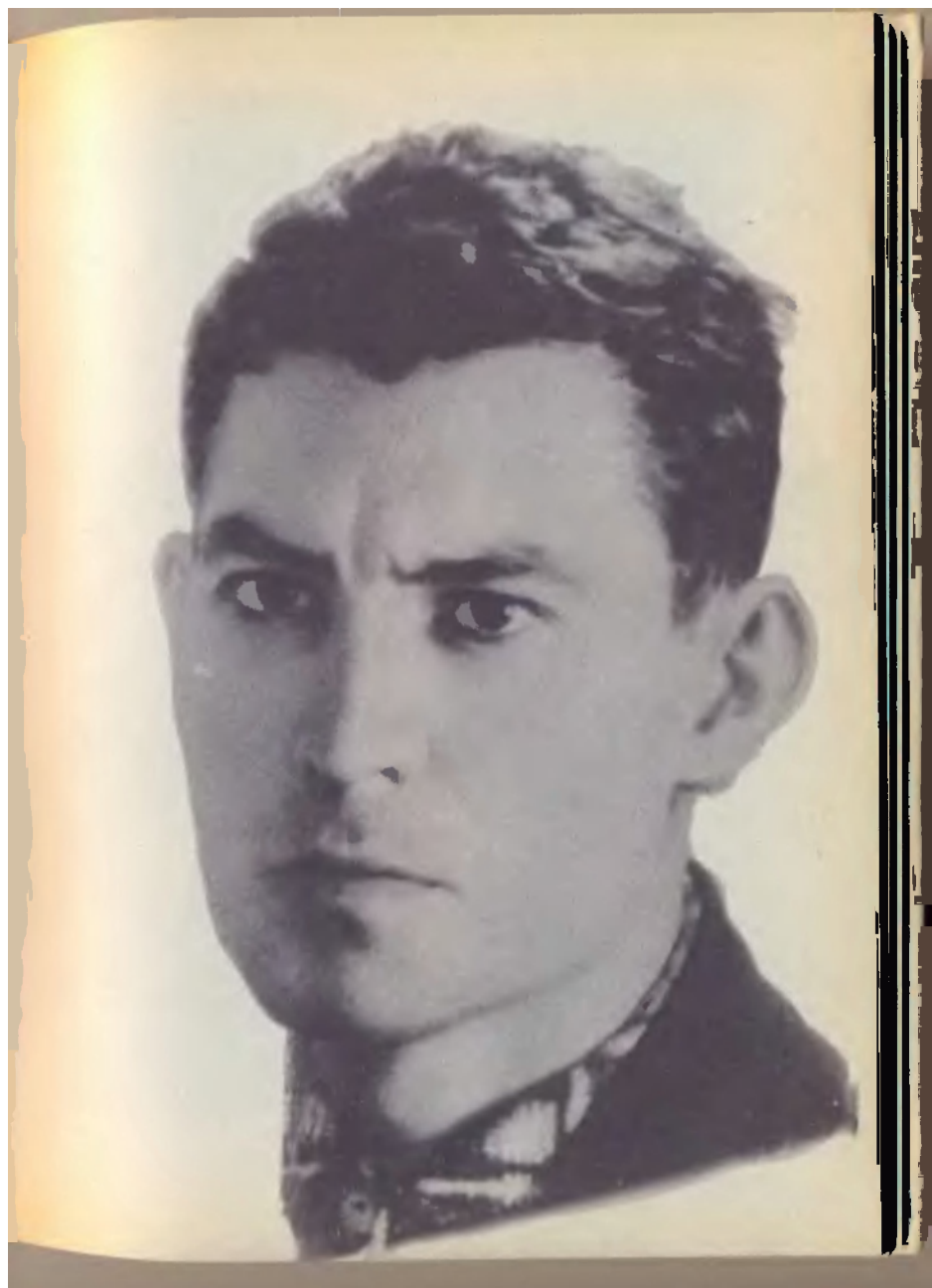

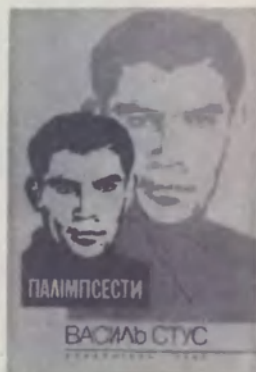
З Євгеном Сверстюком

З двома Іванами
(Світличним та Гелем)

Різні видання
творів

ВАСИЛЬ СТУС

Свіча в свічальні
Світ в свічальні
РОЗВІД

ВАСИЛЬ СТУС

Листопад 1977

З сином

Похорон
Алли Горської,
1970

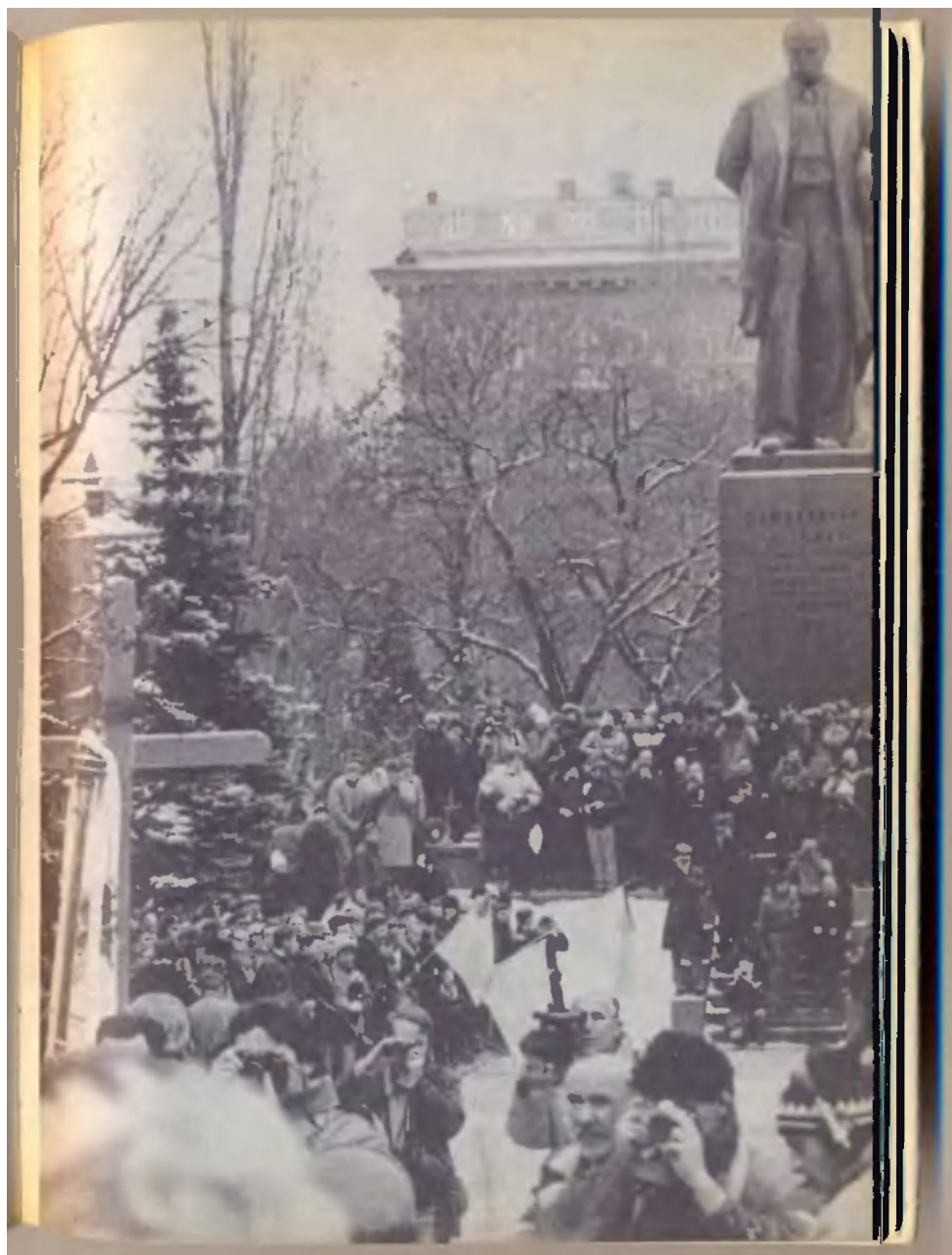

На Колимі

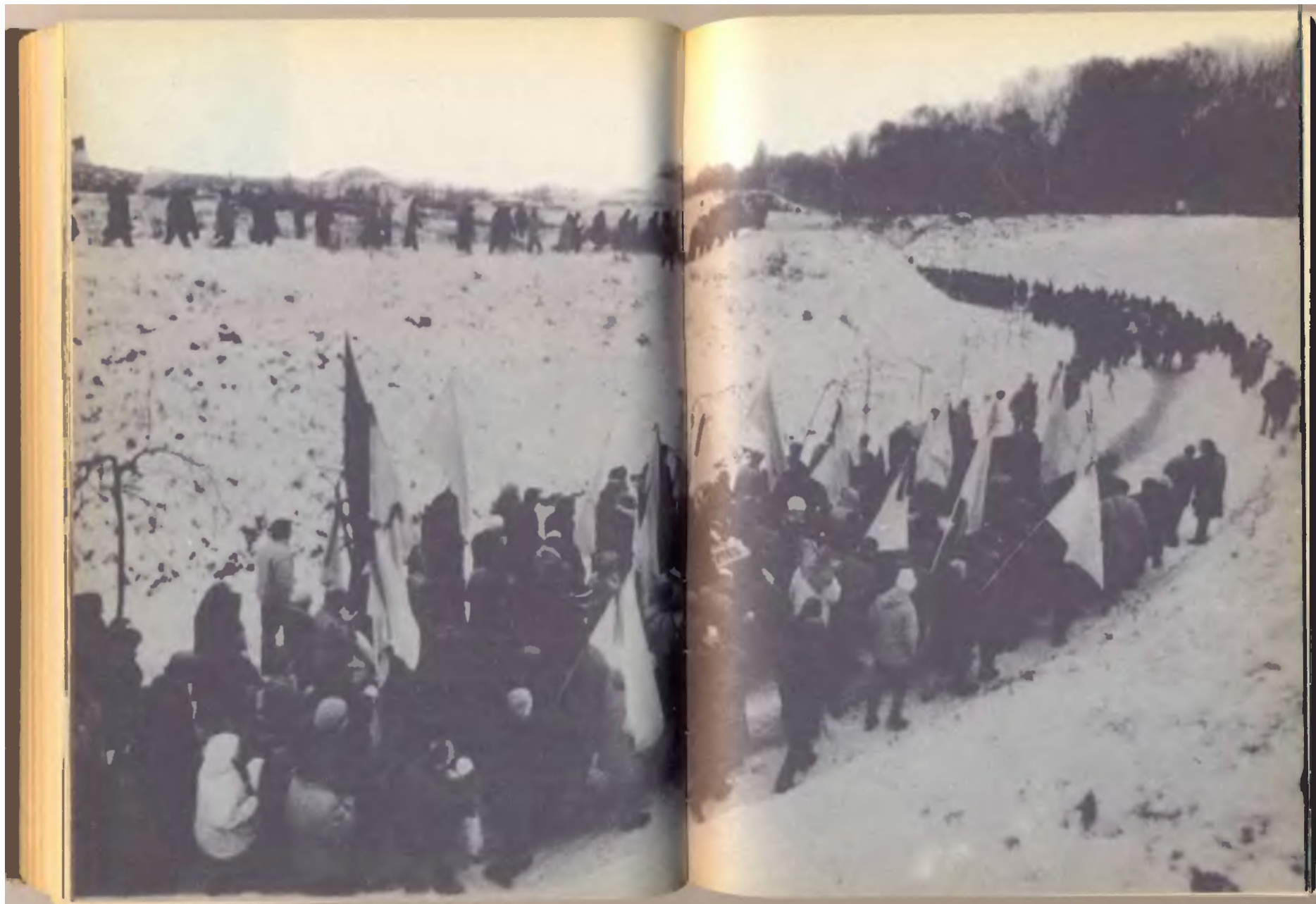
Переполох в Києві
19 листопада 1989 р.

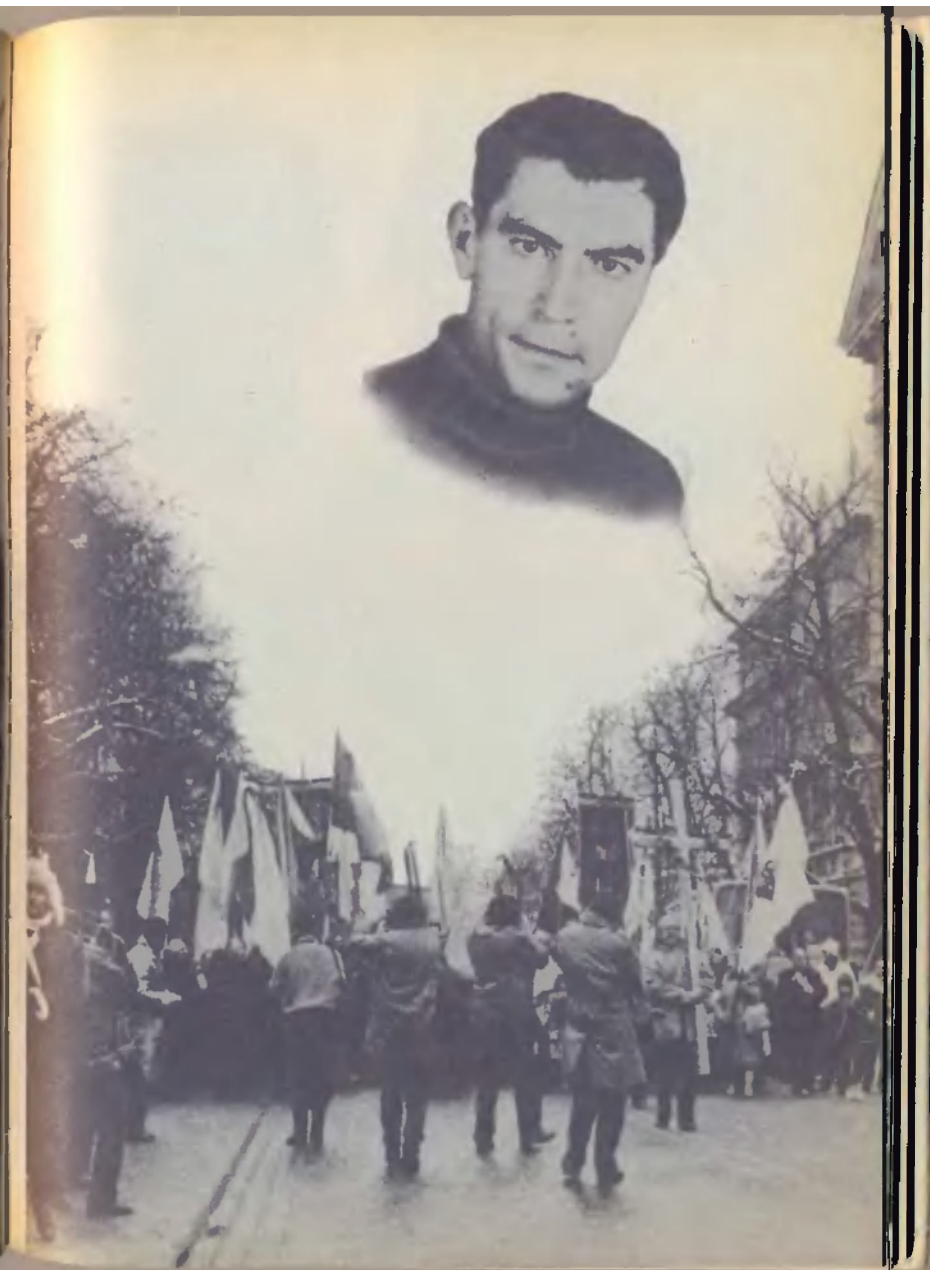

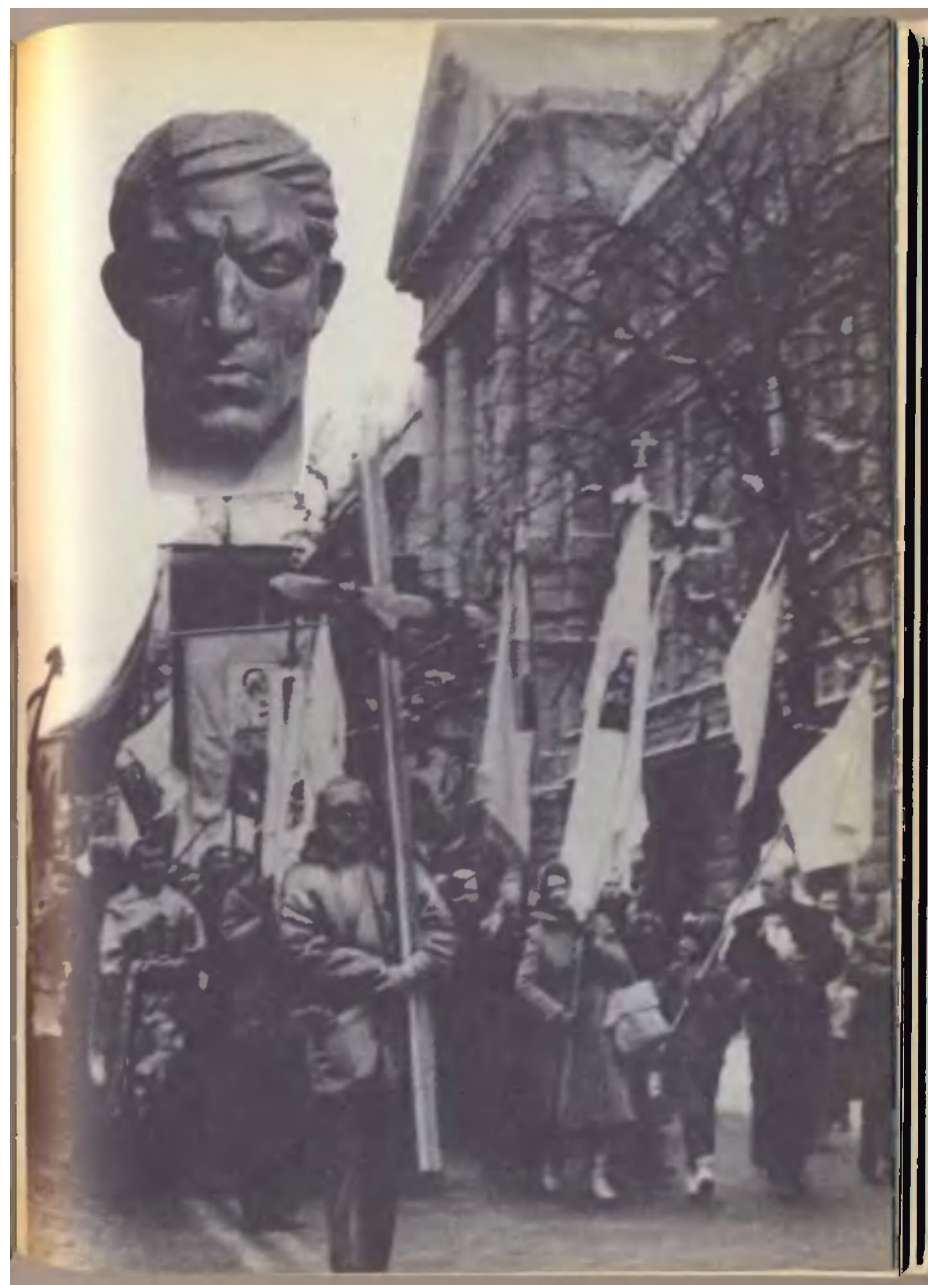

Скульптурний портрет
роботи Бориса Довганя

* * * * *

Іду до вас — ви всі попереду
за зримим обрієм моім.
Полеглі обернулись твердю,
де має бути рідний дім.
Лягли в підмурок, звели крокви
і вигнали високий дах.
У вічних сні вам сняться кроки —
залізні кроки — по серцях.
Гримкочуть цвинтарі-дороги,
ми ж беремось за перевал.
Горить сузір'я Козерога
крізь крик, і кров, і смертний шквал.

* * * * *

На колимськiм морозі калина
зацвітає рудими слізьми.
Неосяжна осонцена днина,
і собором дзвінким Україна
написалась на мурах тюрми.
Безгоміння, безлюддя довкола,
тільки сонце, і простір, і сніг.
І котилося куль-покотьюлом
моє серце в ведмежий барліг.
І зголілі модрини кричали,
тонко олень писався в імлі,
і зійшлися кінці і начала
на оцій чужинецькій землі.

* * * * *

С Боже мій, така мені печаль,
і самота моя — така безмежна,
нема — вітчизни. Око обережно
обмацує дорогу — між проваль:
ото — мій шлях повернення. Чи — не.
Ото мій шлях. Світ за очі. Єдине.
Пробач мені, кохана Прикраїне,
і, матере, не проклени мене.
Я геть подався. Шалом. Навмання
я геть подався, стомлений од люті.
Рожеві сопки, кригою окуті,
а понад ними — чорне вороння.
І сліпне вечір. Контур гір — немов
з картону вирізаний для декору,
і вся тобі дорога — вниз чи вгору.
Пішов туди. Пішов туди. Пішов.

* * * * *

Докучило! Нема мені вітчизни,
нема мені вітчизни — ні-ні-ні.
Душа горить в смертельному вогні,
разить мене — од запаху трутизни.
Отак мені — чим далі од Вітчизни,
тим легшає, тим тяжчає мені.
Невже я сам-один на цілий світ,
вогненний скалок вікового гніву,
пізнав себе і долю цю зрадливу,
щоб проклинати чужинецький світ?
Нема мені коханої землі,
десь під грудьми пече гірка калина,
сміється божевільна Україна
у смертнім леті на чужім крилі.

* * * * *

Душ спресованих мерзлота
вічна,
крига нагло зібганих сліз
мріє.
Стук оброслих товщею серць
ніжний,
бризки сонця між чагарів
жальні.
А дорога — ота спадна —
втята,
обірвався — летів-летів —
бився
об каміння, об валуни
чорні.
Серцем навстіж одкритим сторч го-
ловою,
та мовчала пустка, мовча-
ла пустеля.
Тільки дикий олень блукав, по-
пасався,
надто холодно, надто смерть
звична,
і немає сонця тобі і —
нікому.
Душ спресованих мерзлота —
вічна,
крига криги росте, гора —
сяйва,
сивий дим, а чи чад, а чи
стогін,
ой, і місяць розлючений — пес
дикий.
Лиш модрини гудуть, гудуть мо-
дрини,

а модрини висвистують
тонко,
що заблуканий в сопках пестун
скоро
без ведмедиці в пург-снігах
згине.
Ой, і світяться дим-вогні,
наче
бурштинова зелень гучна,
кута,
і навалюються на нас ку-
чугури.
Снігу? Ночі? Безмежжя? Тиш?
Хто зна.

* * * * *

На Колимі запахло чебрецем,
і руто-м'ятою, і кропивою.
Кохана сестро, дякую! З любов'ю
паду в про тебе спогади лицем.
А й спогади: сліпна коротка мить,
і ти в сльозах — обранена об мужа.
Квадратний отвір вахти, і байдужа
сторожа. І дрібненький син кричить:
«Татусю, до побачення!» А ми
вдивляємося в те, що на екрані
яви чи снива. О мої кохані
розлучні лада. Від рамена — крик,
високий зойк — у дві гінкі долоні,
неначе рури, мов многоколонні
голосники атлантових музик.

* * * * *

О земле втрачена, явися
бодай у зболеному сні
і лазурово простелися,
пролийся мертвому мені!
І поверни у дні забуті,
росою згадок окропи,
віддай усеблагій покуті
і тихо вимов: лихо, спи!..
Сонця хлопчуться в озерах,
спадають гуси до води,
в далеких пожиттєвих ерах
мої розтанули сліди.
Де сині ниви, в сум поійняті,
де чорне вороння лісів?
Світання тіні пелехаті
над райдугою голосів,
ранкові нашепти молільниць,
де плескіт крил, і хлюпіт хвиль,
і солодавий запах винниць,
як гріх, як спогад і як біль?
Де дня розгойдані тарілі?
Мосянжний перегуд джмелів,
твої пшеничні руки білі
над безберегістю полів,
де коси чорні на світанні
і жаром спечені уста,
троянди пуп'янки духмяні
і ти — і грішна, і свята,
де та западиста долина,
той приярок і те кубло,
де тріпалася лебедина,
туге ламаючи крило?
Де голубів вільготні лети
і бризки райдуги в крилі?

Минуле, озовися, де ти?
Забуті радощі, жалі.
О земле втрачена, явився
бодай у зболеному сні,
і лазурово простелися,
і душу порятуй мені.

* * * * *

Щодня, щогодини бомбардую думками
образ твій, Сфінксе.
Але ти кам'яний. Збагнути їх
ти не здатен.
А здригаєшся од моїх зойків, наче од
сейсмічних поштовхів.
З тебе облітає все, що не належить
вічності.
І залишається твердь, та, до котрої ти
примусово приріднений.

* * * * *

Нічна хмарина зупинилась над.
І ранку жде. А вечір не минає.
Стоїть, як мрець, що трумну покидає,
аби переповісти сто досад.
Це вже напевне літо почалось
чи тільки зачерпнуло молодої
води з потоку. Що мені з тобою
робити, серце? Бо заповзялось
до мене так, що й ну. Це біла ніч?
Чи біла маячня, чи сніг травневий,

чи білий біль мій, а чи полудневий
непроминальний сон мій? До узбіч
прилипла зірка, чи жар-птиця, чи
прорубано вікно, щоб Україну
побачити в чвертьока, поки згину
на вічній мерзлоті. А помовчи,
не ремствуй-бо. Нічна хмарина
спинилась, висне, гейби пелерина.
Рубай вікно в скляному небі. Рине
чи смерк, чи ранок — на мою сльозу.

* * * * *

Довкола мене цвинтар душ
на білім цвинтарі народу.
Бреду в сльозах. Шукаю броду.
Над вишнями літає хрущ.
Весна. І сонце. І зело.
Стоять сади, немов кульбаби.
Сп'янілі зорі, наче краби,
вп'ялися в небо. Творять тло.
Свіча горить. Горить свіча —
а спробуй, відшукай людину
на всю велику Україну.
Мигочуть тіні з-за плеча.
Безмовні тіні. На лиці
лиш очі і уста безгубі.
Шепочуть: ми підданці згуби,
і мерзлі сльози на щоці.
Ми розминулися з життям.
Не тим, напевне, брались шляхом
і марне марим вороттям
на первопуть свою.

* * * * *

Не здайся — веснам. Легше — зимам
не здатися. Не здайся весні.
Спасенної тримайся криги,
пречистої тримайся туги,
шаленої тримайся муки
і так існуй, бо це — життя.

* * * * *

Ніч блукає, наче кінь стриножений,
по байраках, виярках, степах.
Відпусти мене, ясновельможний:
бачу Україну в тьмяних снах.
Світить сонце Колими з-за взгір'я.
Добрий ранок? — На добраніч, мій
дивен краю. Золотаве пір'я
од жар-птиці тулиться до вій.
Спить кохана. Мати спить. І навznak
по вечірній зморі впавши, син
міцно спить. О далеч непролазна,
о розлуко, ствердла на бурштин.

Не поспішай — хай осінь і не жде,
кличаючи діброву походом,
хай горне листя полум'я руде,
мов лис крадеться жухлою травою.
Підгуский не колотиться твій став,
а виспокоївсь — висквів — не зрухнеться.
Хай вимріяний милої рукав
лише до спроневири надається.
Не поспішай. Схились до того пня,
котрий на пагорбі, як гриб, чорніє,
і пригадай, збагнувши навмання,
як тихо довгий вік твій струменіє,
як упокорила течія
твоїх бажань, твоїх волянь забутих.
О господи, не видно і не чути,
де та межа — твоя а чи чия.
Підгуский не колотиться ставок,
тож не спіши проставити бемолі
на це опале листя, віти голі,
на безоглядний час, потік і крок.

* * * * *

Мете надворі снігова пороша,
вишневе гілля торгає шибки,
заткала вікна поніч волохата,
десь голосно потріскує мороз,
а ми, накинувши на двері клямку,
сухі доліна підкладаєм в грубу
(ти сіла на маленькому ослінчику,
тонкі долоні звисивши сумні)
і сторожко радіємо — допоки
на дверях клямка, в серці певнота.
Поклавши гострі лікті на коліна,
напростуєм свої сумні долоні,
як пам'ять про небачених дітей.
На плитці тонко чайник деренчить.
Останньою цигаркою втішаючись
і гріючи долоні до вогню,
я думаю про те, що то є щастя —
отак сидіти з любою дружиною,
її плеча торкаючись плечем.
І думаю, допоки хуга зла
і поки свище снігова пороша,
схиляючи на сон, ми пересидимо,
перечекаємо годину-дві —
і запливе маленька наша хижка
в високозоряну голчасту ніч.
Парує шклянка чаю на стільці,
цитринове кружальце звеселяє
тарілочку блакитну. Тиша тиш
геть поснувала всі ходи і виходи, а ми
вивищені Господнею долонею,
неначе відірвалися від падолю,
підносимося у надвишшя темені,
котре нас не оступить, не обранить
і не обгасить жовтої свічі.

* * * * *

Той спогад: вечір, вітер і печаль
пронизливого тіла молодого,
що в двері уступилося, халат
пожбурило на спинку крісла й тонко
пішло, пішло, пішло по смертній лінзі,
аж понад стелю жальний зойк завис.
Вікно — велике й синє. Жовті штори
приспущені недбало. Чорний стіл
іскулився, тремтить на ньому шклянка
тонкого скла — дзень-дзень, дзень-дзень. Пора
наблизитись, в тугий вогонь пірнути,
так зграбно скутий білим свічником.
Чаруй мене, чаруй мене, чарунко
далеких берегів, куди я плавом
пливу, пливу, пливу — й не допливаю,
бо зносить часу хвиля навісна.
Лиш вечір той, і вітер, і печаль,
і ти, як грудка крику молодого,—
світаєте під сонцем опівнічним
і виспокоїтись не даєте.

Вона лежить, як зібгана вода,—
усепокірна і усеприймаща.
І геть здирає з неї шкаралущу
глуха, як пуща, вікова жада.
Як водограй, піднісся пагорб хіті,
щоб дужче бути спаленим дотла.
Коли, як млість солодка, увійшла,
ввігналася в її устяж одкриті
звогнілі надра пружна і движка,
нестерпна, живодайна і убивча
шалена міць. І втіха таємнича
її протнула — з ніг до борлака.
Порожня руро, під ядром волянъ
дерися вгору, не зривайся з кручі,
як задвигтіло кишло згаг дрімучих
у реві родив, натерпу й конань.

Вбери-но білу сукню
на тіло на прогінне,
нехай я, переждалий,
од шалу затремчу.
Вбери пречисту сукню,
і озирнись лукаво,
і зваб мене прожогом,
аби я звисочів.
Вбери-но гарну сукню,
не дай мені уздріти
далекі перегони
пролопотілих літ.

Вбери дівочу сукню,
обдай тим сьйним сьйвом,
нехай відчую: медом
мені твій танцескік.
Вбери-но славну сукню
на тіло молодече,
на вигронені перса
і лебідь живота.
О захвате — несила
од думи продихнути:
зорить мені у душу
безсмертний погляд твій.

* * * * *

В мені уже народжується Бог,
і поступово одмінє душу,
і повнить груди холодом, і світлом
мене донищує. Вітаю, певний дню!
Безкрайо розсувається овід,
земля даліє, наче тьмяна зірка,
і голова моя, налита сонцем,
вже передсмертну радість прочува.
Благослови мене, блаженна мить —
раптове самоспалення і вічне
навернення до тіла. Проминання
і входження знеацька — в сто світів,
де кожен надмолодь. Бо не живу
у жодному. Лише перебуваю,
мов на гостині. Надивляйтесь — марно:
до них не буде більше вороття.
Хіба що пам'ять: тут лупили шкіру
живцем із мене. Пам'ять. От і вже.

Благослови мене, мій певний дню,
початись там, де щойно закінчився,
закінчуватись там, куди повік
тобі наказано путі-дороги.
Немилосердний дню, — благослови.

* * * * *

Так явно світ тобі належать став,
що, вражений дарованим багатством
оцього дня, відчув як святотатство:
блукати лісом, йти межі отав,
топтати ряст, аби спізнати в зорі
наближення своїх гріховних прав.
Вертай назад і, добротою хорий,
розтань росою димною між трав.

* * * * *

Ту келію, котра над морем
(гуде басове жалюзі!),
ми, смертній віддані жазі,
очима нетерпляче борем.
А за вікном — крізь чадний гуд,
крізь пугача ощадні крики
твій шанталавий, без'язикий,
твій недорікуватий люд.
Пустеля. Спогади. І дух
морських лагун і риболовлі.
Такий театр на безголов'ї —
аж пір'я сиплеться, аж пух.

Гуде басове жалюзі,
йде репетиція страждання,
прем'єра самопочинання
і досвіт сонця наразі —
немов божественне наслання.

* * * * *

Ніч — хай буде тьмяніша за темну.
День — хай буде ще чорніший за ніч.
Хай проллється нам — твоє потаємне
в сяєві ласки — найсвітліше з облич.
Хай пробуде в віках — десниця твоя простерта,
багряна твоя тога і голубий хітон.
Треба славно — раз судилося вмерти —
перебути — вік свій, а не покон.
Треба щедро — серцем одним, устами
ледь розпуклими — розпелюстити втіхи гін,
всевідради! Сонце бо йде — за нами.
Набирай же — свій смертельний розгін.
Треба щиро — день за днем перебути.
Треба ніжно — вилоскотати шал
серця. Треба виринути зі скрути,
як із рури — срібногорлий хорал.
Хай багаття вигорить геть на порох,
д'горі зрине весь голубиний дух —
спогадає і нерозумний ворог,
спогадає і незбагнений друг.

* * * * *

Оце моє видіння — всіх ночей
намарне збавлених. Засяла зірка.
Як біль скипіла — в ярий крик кричить.
І червоніє гонами терпіння
твоя дорога. Спепелілий степ
зобіч куріє. І лежать запечені,
задерши вгору ратиці, воли.
Крізь погар цей, крізь чорний чад століть,
немов видінь пекельних, я зближаюсь,
дрібненьких квітів несучи букет.
Цей стислий спів, цей сизий надим туги,
цю головешку болю, цей туман
вселенських холоднеч — в руках одвиклих —
тож як пронести і куди нести?
Де ти єси, де ти єси, Велика
моя Скорбото, Матере? Оце
ти заломила руки на півнеба
вогнем вечірнім? Це на цілий край
наволікаєш яру цю запону
страстотерпіння тиші й німоти?
Так лунко озивається мій крок,
не чуючи дороги. Ти летиш,
ідеши, пливеш, чи сніши, чи маячнею
засилюєш свою жагу собою,
аби відтерпло серце ворухке?
Це ти. Це ти. Це ти. Це все довкола
ява твоя. Це, може, я на всі
стобереги просторений. Не мучся.
Поглянь угору — бачиш-но — зоря,
на біль скипіла, в ярий крик волає.
Край починається і в муці твердне,
щоб завтра заряхтіти кришталем.

* * * * *

І край чужинецький тебе опочив,
довкола лиш сопки й розпадки,
а від товариства, з ким дружбу водив,
ні чутки, ні звістки, ні гадки.
Полон у полоні, межі стомежа,
ти вся за горбами й горбами,
натхнення і хворого серця іржа,
з синами, хрунями, рабами.
Ти тут довершишся, моя самото,
моя чужино безберега,
розлуко-незустріче, вічна мето,
красуне, князівно, сердего.

* * * * *

Сколок місяця висне понад сопками,
сколотими на самім чолопочку, гір
гола брила.
Селище сховалось у заглибині,
ліхтарі, ліхтарі, лі —
в тужних німбах.
Ой і мороз, ой і зорі голчасті неб!
Підземелля рушиться, ру-
ой і зойки знімілі!
Та дорога, та скрадна, що за перевал,
угорнулась мороком
пам'яті.
Але Ти, Ти — пробуваєш, як Дівич-Дух,
і тремтиш, наче Спах-Сльоза,
як пелюстка на кайданах —
рожевієш.

Це і є, це і є, задля чого жив,
задля чого побачив світ,
довго зводився, шкереберть
падав, щоб освіжитись.

* * * * *

Стовпами кригу облягло
і кучугури намело,
стовпами криги задубило
і улещати почало.
А наді мною небо — неб,
іде луною спів-погреб,
і тьмаві зойки звісток-бід
у кожен мій ступають слід,
від снігу зір до снігу сопок
і десь там гаснуть потаймир.
А між торосами крижин
я сам-один і враг-вражин,
як перебіжний гін неону,
втікаю думами з полону
до україн, до домовин.
І де ті сопки, й де вже я?
Червоний біль од нагая
в очах розходиться стоколом —
бреду чи горами, чи долом?
О доле, доленько моя!

З ціложиттєвого ждання
 ти смерть на кілька літ відтрутив,
 аби почути пахощ рути
 і в неї впасти навмання —
 з усіх розлук — на обокрай
 Вітчизни — і яви, і мрії.
 Я не скорився вам, злодії,
 вітаю, рідна, прощавай,
 кохана. Забарні слова,
 що з тіла мертвого летіли
 і споминами душу гріли,
 що, наче дошка гробова,
 позаклякала на всевік.
 З ціложиттєвого полону
 паду в твоє, Вітчизно, лоно —
 твій пасічник і войовник.
 С дні мої — роями бджіл
 гуділи смертно і медяно
 і гріли серце полум'яне
 по цвинтарях живих могил.
 Я єсмь, Вітчизно, як і ти,—
 еси на всевіки і віки.
 Бо з мого крику рвуться ріки
 цнотливої, як куля, мсти.

* * * * *

А Ти — відтята, стята, нежива,
відторгнута, чужа, сумна, ворожа,
пройдисвітів береш до свого ложа,
аби не гнула нас заброд божва.
І як тепер пізнати, де мій брат,
і як сестру пізнати? По риданню
тонкоголосому. Як зойкне дланню —
аж задрижить тюремних вахт квадраг.
Стоїть твій муж — опроти ста століть,
де й нам опроти ста століть стояти
і навіжену матір виглядати,
що з білих божевіль до нас біжить.

* * * * *

Спішать додому козаки,
до України в гості,
праворуч — вижовклі кістки,
ліворуч — білі кості.
А ця урубана пуга,
збатожена дорога,
не вирветься з-під батога
до отчого порога.
Я шапку зняв, я очі тру —
вдивляюся довкола —
і аніяк не доберу —
це так пустельно-голо?
Лиш сопки, сланці і сніги,
лише хребти кушаві
своїї не діждуть черги
у всій ганьбі і славі.

* * * * *

Верстаю шлях — по вимерлій пустелі,
де мертвому мені нема життя,
за обріями спогаду — оселі
ті, до котрих немає вороття.
А все ж — бреду, з нізвідки до нікуди,
а все ще сподіваюся, що там,
де кубляться згвалтовані іуди,
мале є місце і моїм братам.
Побачити б хоч назирці, впівока
і закропити спраглий погляд свій.
Зміїться путь — вся тьмяна, вся глибока,
і хоч сказися, хоч збожеволій.
Бо вже не я — лише жива жарина
горить в мені. Лиш нею я живу.
То пропікає душу Україна —
та, за котрою погляд марно рву.
Та є вона — за міражів товщею,
там, крізь синь-кригу світиться вона —
моєю тугою, моєю маячнею
сумно-весела, весело-сумна.
Тож дай мені — дійти і не зотліти,
дійти — і не зотліти — дай мені!
Дозволь мені, мій вечоровий світе,
упасти зерням в рідній борозні.

* * * * *

І прийде, і згуртує, й поведе
через тороси й вікові завалля,
і напростує гнівною скрижаллю:
доволі длатись, вас майбутнє жде.
Минуле-бо через віки гряде,
теперішнє звістує дальні далі,
як три човни, у плині позосталі,
та тільки веслярів нема ніде.
Ніде нема веселих веслярів,
веселої води ніде немає,
отож і він, богоявлений, дляє
свій щедрий порив і спостерігає.
Нараз — ривок — він, як вирун, ступає
у ніч, у воду зоряну — й гряде.

* * * * *

Між світом і душею виріс мур.
Тож грайся в хованки, аби не розпізнали
тебе крізь товщу спогадів змертвілих,
думок отерплих і крижин чуття.
В обмерзлу душу зашпори зайшли,
і нехить прикорочує бажання
шукати шпари, вічно потерпаючи,
що світ тебе помітить і уб'є
смертельною своєю ваготою.
Там вітер видуває душі з тіл,
ламає дерева, і хилить трави,
і творить багатолику порожнечу,
що розквітом знесилена украй.
Така потома всюди! Скільки доль

загублено! А скільки бережуть,
аби покласти в узголів'я смертне
про чорний день. Така потома всюди!
Між світом і душею виріс мур.

* * * * *

В чорній калюжі, осклілій,
затканій німотою, всівся,
мов срібний павук,
ліхтар вечірній (губи в губи —
спиває із неї стужу).
Надсадна, фосфорована
вчорашнім спогадом, його
мерехтлива душа б'ється,
мов епілептик. Поверх нього
промигнули дві людські тіні,
оторочені злістю, чорні
й лискучі, як оксамит.
Калюжа подалася за тіньми
слідом, але вкололась
об жалкі торочки німування
і, надірвавши набухлі жили,
розбилась на скалки.

* * * * *

Червневий сніг — на безоглядній сопці,
модрини граціозні — де-не-де.
А ти — в коробці, геть тісній коробці,
душа ж, як дуб, — нічого вже не жде.
Повзуть горби, неначе птероптахи.
Господні сфінкси, загадка буття.
Ти надто щедрий, Боже, — стільки жаху
вергаєш на мале моє життя.
Потерпли руки, спрагли в горлі крики,
а вседорога вужиться, як вуж.
Хрести модрин. † запропалі лики.
І дріт колючий замість харалуж.

* * * * *

Усе, мов сон, пробігло й знебуло.
Хіба ж не ти довлієш, злобо, дневі?
Знов спроневіра спалює чоло,
і дивен див біжить поверхи древа,
і тінь біжить — поверхи давніх днів.
І заволока — на ошроття часу.
Поезіє, красо моя, окрасо,
я перед себе чи до себе жив?

* * * * *

Навпроти — графіка гори,
і сніг, і чорні сланці.
О, хоч на мить заговори,
чиї лежать тут бранці.
Там, за розпадкою, за горбом, —
забутий паділ дикий
чиїм розораний ребром,
чиїм продертий криком?
Танцюю на пеклі, навісний,
свої заллявши сліпи.
Сюди приходять навесні
із України липи.
Дрібненьким листям лопотять,
тонкі ламають руки.
І мовчки до небес кричать
і наслухають гуки.
О чорна графіка гори,
о мертва кров пролита —
заговори, заговори,
повідж, кого тут скрито!
Яка священна таїна
про злочини бувалі.
Снується темінь навісна
у вимовклім проваллі.

* * * * *

Терпи, терпи — терпець тебе шліфує,
сталить твій дух — отож терпи, терпи.
Ніхто тебе в недолі не врятує,
ніхто й не зіб'є з власної тропи.
На ній і стій, і сгій, допоки скону,
допоки світу й сонця — стій і стій.
Хай шлях до раю, пекла чи полону —
тримайся далі розпачу й надій.
Торуй свій шлях, той, що твоїм назвався,
той, що обрав тебе, як побратим.
До нього змалку ти заповідався
сумним осердям, поглядом сумним.

*Автопортрет
зі свічкою*

Тримай над головою свічку,
допоки стомиться рука, —
ціле життя. Замало — нічку.
Довкола темінь полохка.
Літають кажани, як кулі.
Луною студиться щока.
Де ви, крилаті? Гулі-гулі,
як вам нестерпно — без небес?
Аж очі підвели, поснули.
О ні, ти не один воскрес!
Як в бодню — пугачеві скрики.
Десь бродить землячок-Дантес.
О шанталавий, недорікий,
а чи поцілиш ти мене?
Свіча в задумі — не мигне.

* * * * *

Як добре сіятись під небом,
ісклавши в копи хліб смертей,
і пильнувати сон очей,
бо мед гріхів цідити треба
в спижові кадуби ночей.
І тяжко віриться, що роки
по наших душах протрублять,
і гори згорблені високі
враз западуться, і витoki
прорвуть грудей смертельну гать.

* * * * *

Полудне. Спекa. Тиша. Спокій.
По загородах горобці
колошкають твій сон глибокий,
і вартового мірні кроки,
і спалах сонця на щоці.
Полудне. Закипає далеч
журною піною видінь.
Пісок. Безмежжя. Чорна галич,
мов сяйва вертикальна тінь.
Полудне довжиться колюче,
ростуть із серця шпичаки,
аж ген по прірві — кручі, кручі,
котрими бавляться хмарки.

* * * * *

Немов рубін у чорнім адамашку,
обачно критий білим німуванням, —
так снінь моїх озерце шарлатове
лямує оберемок начувань,
що ось-ось-ось прокинуся — і дивна
розкішна квітка заполочі бризне
зрадливою сльозою. Весь той чар
самонаближень, упізнань і врочень,
що визріли у невіді душевній
і стежать, стежать, стежать зизим оком,
а чи я втраплю на свою стежу —
і весь той чар почезне. Шарлатово
жахтить душа од повівів світанку
голчасто-синіх і, себе впізнавши,
ховається, мов равлик, в тишу тиш.
Пречисті з'яви ці. І почезання
пречисті теж. І хороше чекати,
і любо омилятися. І маги
за побратима свого двійника.
Ти мій не ворог, ні? Авжеж, не ворог.
Не побратим, а ні? Не побратим.
А хто ж ти є? Я твій суворий янгол,
народжений до твого живоття.
А як же приязнь? Тільки через сфери
спізнілих лун. А німування нащо?
Аби чекав, чекав і начувався,
коли я вирну з-за твоїх плечей.

* * * * *

З забуленими берегами озеро, ковток
води між виспраглому лісу
дубового, як кров, бо антрацитна
у надрах розговлялася жага.
Високе сонце. Верески спижеві.
Округлі плечі вздовж гінкої шиї.
Неспокій на душі. Лівіше серця —
як раннє підпадьом — нагальний біль.
А спондилова глина крем'яніє
і так натужно теше мить дозріння.
(Але чого? Ненатлого кохання
чи тугою накликаних розлук?)
Цвів деревій. Тим цвітом губи пахли,
і спекою, і літом, і журбою
ненатлою. А бронзове волосся —
мені мов яра памороч було.
Отой прощальний змах тонкоголосий
тремтливої руки, той голий накрик,
пунктирами — щербатий яр, той пагорб —
яким зигзагом путь тобі значив!

* * * * *

Наслання — от і вже.
Піт заливає очі,
нас дума вічно врочить,
але не береже.
І скоро стрілить в ціль
ця стислість навіжена
і знищить (і про мене)
задавнений біль.

Як часу остюки
устрягли в серце спрагле,
коли прозріння нагле
торкається щоки.
Облудливих порад
ти був зазнав чимало,
а як до діла стало—
упав за рядом ряд.
Пізнаєш ти ачей
Господніх воць наслання
в поконі квітування
і виквіті смертей?
А перемігся — ти?
А серцем перемігся?
О дух мій, не гнітись
од чаду самоти.
Із випатраних гнізд
зриваються орлята
у безвість вирушати,
де басамань борізд.
Нема куди піти,
нема куди подітись,
гнітитись, гнітитись,
а долі не втекти.
По жилах час тече,
а просвітку не видко.
Життя сувору нитку
проклята Парка тче.

* * * * *

О передсмертні шепоти снігів
напровесні, як Колима святкує
свій першотравень. Як вода струмує!
Як пильно сланик куш свій насторчив —
до сонця, сонця — наче шестирук,
напризволяще кинутий в пустелю
своїх горбатих зойків. Лелю, лелю —
під кригою — земного серця стук.

* * * * *

Замерехтіло межі двох світів
щось невідомо-знане. Ярі барви,
по ньому заструмили, мов жалінь,
тоненькі леза. Погляд мій взяли.
Вітрило пружне віщих начувань,
я сам пустився плавом за собою —
не стільки од вітрів, як од чекань
і спогадів. Як барви тріпотіли,
єднали поцілунками світи!
Метке осердя сталим серцем стало,
як протяг полохкого досвіт-сну.
Заворушилось небо. Ожило
весняним добрим громом. Глас Господній
начитує старозавітну книгу
(вільготний вітер горне сторінки).

За шелом'янем виспраглих видінь,
зникомий, чую: на долонях долъ,
поміж обачних пальців потекло,
немов пісок, дощами перемитий,
моє життя. До нього не дорослий,

я, майже немовля, ввійшов у мить
неподоланну. Тарілки литавр —
площини вишу й долу — колихались,
як мідь уроча. Тяжко набрякало
осердя, прагнучи знайти мене,
спостигнути і трепетом обдати.
Як я губився в тих долонях долі!

Трени

М. Г. Чернишевського

1.

Народе мій, коли тобі проститься
крик передсмертний і тяжка сльоза
розстріляних, замучених, забитих
по соловках, сибірах, магаданах.
Державо напівгонця, напівтьми,
ти крутишся у гадину, відколи
тобою неспокутний трусить гріх
і докори сумління дух потворять.
Казися над проваллям, балансуй,
усі стежки до себе захарашуй,
а добре знаєш — грішник усесвітній
світ за очі од себе не втече.
Це божевілья пориву, ця рвань
всеперелетів — з пекла і до раю,
це нависання в смерть, оця жага
розтлінного
весь білий світ розлоти
і все товкти, товкти зболілу жертву,
щоб вирвати прощення за свої
жахливі окрутенства — то занадто
позначено по душах і хребтах.

Тота сльоза тебе іспопелить,
і лютий зойк заврунеться стожало
ланами й луками. І ти збагнеш
обнавіснілу всенищівність роду,
Володарю своєї смерті, доля—
всепам'ятка, всечула, всевидюща—
нічого не забуде, не простить.

2.

Виснажуються надра: по світах,
по диких нетрях, криївках і кублах
розсовано твій рідний суходіл.
Німі, нерозпізнанні вже уста,
серця студені, тьмою взяті очі
і шкарубкі долоні, де вже доль
не розпізнаєш лінії. То рештки
душі твоєї, що напівжива.
О болю, болю, болю, болю мій!
Куди мені податися, щоб тільки
не трудити роз'ятреної рани,
не дерти горла криком навісним?
Стою, мов щовб, на вічній мерзлоті,
де в сотню мишачих слідів угнались
розпадки тьмаві — і скупі сльози,
що на морозі мерзне, ледь тамую:
це ж ти, мій краю, в цятках крові — ти!
Займанщино пекельна! Де не скинь
страпатим оком — то охлялі надра,
то рідний край пантрує звідусюди.
«Це ж я (на голос Йорика) — це ж я».

3.

Чотири вітри полощуть душу,
у синій вазі стеблина яра,
у вирві шалу, в світ-завірюсі
чорніє безум хитай-води.

Біля колчану хвостаті мітли,
під борлаками, як запах бозу,
убрався обрій вороноконій
у смерк, у репет, у крик, у кров.
Новгородці, новгородці!
Загородила пуга дорогу.
У синій вазі стеблина яра.
Як білий бісер — холодний піт.
О білий світе сторчоголовий —
опріч опричнин — куди подітись?
Кошлатий обрій вороноконій
йде берегами ридай-ріки.

4.

Боже, не літості — лютості,
Боже, не ласки, а мсти,
дай розірвати нам пута ці,
ретязі ці рознести.
Дай нам серця неприкаяні,
дай стрепіхатий стогнів,
дум смолоскипи розмаяні
між чужинецьких вогнів.
Пориве, пориве, пориве,
ревом порвемося в лет.
Бач — розсвітається зариво,
хай і на смерть, а вперед.
Благословенна хай буде та
куля туга, що разить
плоть, щоб її не марудити
в перечеканні століть.
Боже, розплати шаленої,
Боже, шаленої мсти,
лютості всенаученної
нам на всечас відпусти.

5.

Зрадлива, зраджена Вітчизна в серці дзвонить
і там росте, наш пригнітивши дух.
Ви, нею марячи, зазнайте скрух і скрух —
і най вас Бог, і най вас Бог боронить.
Розкошлані на всіх вітрах вагань,
як смолоскипи молодого болю,
в неволі здобули для себе волю,
ногою заступивши смертну грань.
Щедрує вам безсмертя щедрий вечір
в новій Вітчизні — по громадді спроб.
Отож не ремствуйте, що вам на лоб
поклав Господь свій світлий перст нищівний.

* * * * *

Ще вруняться горді Славутові кручі,
ще синіє річки замріяна гладь,
та вже проминув тебе птахом летючим
твій час, твій останній. Попереду — падь.
Ще сонце високе, ще небо глибоке,
та серце замало грудей не пірве.
Урвались, подались прекрасні мороки,
і щось тебе кличе, і щось тебе зве.
Розкрилені висі твої пронеслися,
попереду прірва. І ока не мруж.
Ти бачиш розхрестя дороги? Молися,
бо ще ти не воїн і ще ти не муж.
Ревуть пароплави, гудуть паровози,
і аероплани прокреслюють слід.
Чіпляйся за кручу, як терен колючий,
чіпляйся за небо, як яблуні цвіт.

Бо вже ослонився безокрай чужинний.
Бо вже чужинецький ощирився край.
Прощай, Україно, моя Україно,
чужа Україно, навіки прощай.

* * * * *

Ми вже твої коханці, смерте:
життя нам світить крізь туман.
Але возрадуйся тепер ти,
як місячний засіявсь лан.
... Блукає музика багряна
на гострожалім чолопку.
Сидить зозуля, горем п'яна,
і просторікує: «ку-ку».
Ми соку випили з берези,
ми з річки випили води,
а явори довготелесі
в долині хрумали льоди.
І свидина вже бралась жаром,
грушанка прогортає сніг,
земля парує понад яром,
відчувши заплід, наче гріх.
І як то добре на узліссі
згубити стежку лугову,
упавши навznak на траву,
як немовлятко у колисці.

* * * * *

Йди з-перед очей, відродо,
почезни, мето моя!
Бреду Гефсиманським садом,
така мені досада,
душа мов не своя.
Дзюркоче вода нагірня,
як проповідь марноти.
Зірко моя вечірня, доле моя
безмірна, дорога моя
стозірна — і сам — проти себе — ти.
Ходив, і навчав, і бачив,
та дибився дух дарма.
Сили, що бог настачив,
віку, що він назначив,
невже для тебе нема?!
Лють мене пробирає,
душу стрясає лях.
Світ — і без нас сконає,
скільки жне-пожинає,
нищити він мастак...

* * * * *

Хлющить вода. І сутінь за вікном,
прищухлі айстри, вгорнуті у морок.
Здається, відучора був вівторок
(межиочі ударив колуном).
Пливе земля. І спокій сподіваний —
як тиша тиші. Як кінець кінця.
Хлющить вода. Так час біжить захланний,
наближує мене до реченця.
Від спогадів самі чорніють вирви.
Дорогу розміновано — рушай!
Благословенні сходження і прірви,
і славен рідний і нищівний край!

* * * * *

Наді мною синє віко неба;
сіро-чорна шлакова труна
геть обмила душу. Так і треба:
вже остання лопнула струна,
вкрай напнута сподіванням. Досить.
Бо немає стерпу. Твій кінець
умовляє, навчає, просить:
згинь, коли спромога. Хай їм грець,
тим літам, що будуть непрожиті.
Тож бери собі останній шлюб,
бо не зійде на камені жито
і сухий не розів'ється дуб.

* * * * *

Неначе стріли, випущені в безліт,
згубилися між обидвох країв,
проваджені не силою тетив,
а спогадом про образи почезлі,
летять понад землею долілиць,
ані собі, ні світові не раді,
і лячно задивляються в свічада
людських озер, колодязів, криниць.
Так душі наші: майже неживі
пустилися в осінні перелети,
коли відчули: найдорожчі мети
на нашій окошилися голові.
В дорозі довгих самопоминань
під знадою земного притягання
проносяться від ранку до смеркання.
Крило торкає холодок вагань.
Обабіч — чужаниця-чужина.
Під кожним під крилом — чужа чужина.
І даленіє дальня Україна,
ошукана, оспала, навісна.
Дивлюсь — і мало очі не пірву:
невже тобі — ні племені, ні роду.
За сині за моря лети по воду,
однаково — чи мертво, чи живу.

* * * * *

Верни до мене, пам'яте моя,
нехай на серце ляже ваготою
моя земля з рахманною журбою.
Хай сходить співом горло солов'я
в гаю нічному. Пам'яте, верни
із чебреця, із липня жаротою.
Хай яблука останнього достоя
в мої, червонобокі, виснуть сни.
Нехай Дніпра уроча течія
бодай у сні у маячні струмує,
і я гукну. І край мене почує.
Верни до мене, пам'яте моя.

«Страсті по Вітчизні»

(Післяслово упорядника)

«: думка така: поет повинен бути людиною. Такою, що повна любові, долає природне почуття зненависті, звільнюється від неї, як од скверни. Поет — це людина. Насамперед. А людина — це насамперед добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а — робив би коло землі...

Ще — ціную здатність чесно померти. Це більше за версифікаційні вправи!»

Так писав Василь Стус у кінці 60-х років в автобіографічному нарисі «Двоє слів читачеві».

Слова прекрасні. Та головне — це не просто слова. Це виважене кредо — не здеклароване, а засвідчене життям. За тими словами — діло, вчинок. За тими словами — доля. Життя і творчість. Життя і смерть.

Зовнішня канва життя Василя Стуса нескладна і вкладається у кілька визначальних дат. Народився 1938 р. на Вінниччині, дитинство і юність минули на Донбасі. Після закінчення філологічного факультету Донецького педінституту в кінці 50-х років учителював, відбув армію, працював у газеті. На початку 60-х років в «Літературній газеті» з'явився перша публікація віршів молодого поета з напутнім словом Андрія Малишка. 1963 року вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві. Жадібно вбирав у себе атмосферу духовного відродження 60-х років. Працював над дисертацією на тему «Джерела емоційності поетичного твору». Багато писав, перекладав з Гете, інших німецьких поетів, Гарсія Лорки. З'явилися перші журнальні публікації не лише окремих віршів, а й критичні нариси («Най будем щирі» у ж. «Дніпро» — про творчість молодих поетів). 1965 року його було відраховано з аспірантури

«за систематичне порушення норм поведінки аспірантів і співробітників наукових установ», а конкретно — за протест проти хвилі арештів у середовищі українських «шістдесятників» у серпні 1965 р.

На цьому «нормальне» життя скінчилося. Почалися поневір'яння, випадкові роботи для заробітку, постійна загроза звільнення або «за власним бажанням», або за скороченням штатів. У друк не проривалося нічого, хіба що кілька перекладів під псевдонімом. 1972 року Стуса разом з іншими українськими інакодумцями було арештовано й засуджено. 1979 р. він повернувся до Києва після ув'язнення в Мордовії і колимського заслання. Через вісім місяців — новий арешт і засудження на 15 років. У спецтаборі для політв'язнів на Уралі він і помер 4 вересня 1985 р. Було йому сорок сім. Похований у безіменній могилі на табірному цвинтарі. Тільки у листопаді 1989 р. прах Стуса було перенесено на Батьківщину.

Якщо скористатися Франковим визначенням, Василь Стус був «цілий чоловік». Рідко випадає зустріти людину такої цілісності, такої одержимості, такої чистоти. Він належав до тих, хто сприймає ідеї, моральні постулати й принципи екзистенціально, будуючи своє життя за цими законами. Облуду, фальш, насильство над думкою він не приймав органічно і реагував на них оголеним нервом, не прикрито, відкидаючи такі природні для всіх нас захисні реакції. Він був нездатен до компромісів зі своїм сумлінням — навіть тих звичних житейських, на які, не помічаючи цього, йде кожна людина з тверезим глуздом. Такого «тверезого глузду», такої житейської дипломатії він не визнавав, натомість завжди був внутрішньо готовий до самоспалення. «Наш єдиний оптимізм — у прямото-янні» — в цьому визнанні весь Стус.

Саме в цьому плані можна говорити про шевченківську струну, про Шевченків дух у творчості Стуса. Адже Шевченко являє нам класичний приклад єдності долі й творчості, єдності «внутрішньої» і «зовнішньої» людини. Ремінісценції з Шевченка, якими буквально пронизана Стусова поезія, сприймаються як щось значно глибше, ніж цитування. Творчість поета не можна увити собі поза Шевченковою стихією. Це «голос духу», ґрунт, на якому стояв.

Те, що інкримінувалося Стусові тоді, в 60–70 роках, пов'язано передусім із загостреним, одвертим, беззастережним неприйняттям атмосфери епохи, яку тепер прийнято називати епохою застою, з прагненням винести на суд божий і людський всі ті болючі проблеми нашого розвитку, які вперто замовчувалися. Стусові болі і його гранично загострені інвективи в істотних моментах перегукуються з тим, про що сьогодні говоримо одверто.

«Я боровся за демократизацію,— писав В. Стус у листі до Президії Верховної Ради СРСР від 7 серпня 1976 р.,— а це оцінили як спробу звести наклеп на радянський лад, мою любов до рідного народу, занепокоєння кризовим станом української культури закваліфікували як націоналізм, моє невизнання практики, на ґрунті якої вирости сталінізм, берівщина та інші подібні явища, визнали як особливо злобний наклеп. Мої вірші, літературно-критичні статті, офіційні звернення до ЦК КП України, Спілки письменників і до інших офіційних органів сприйняли як доказ пропаганди та агітації».

Поет мужнів, набирав знань і голосу на хвилі післякультурного оновлення 60-х, коли почали відкриватися цілі материки забороненого, коли було зроблено серйозні кроки по шляху осмислення

нашого досвіду, по шляху правди. І коли вітри перемінялися, зійти з цього шляху не зміг і не схотів. Він не тільки не міг реалізувати себе, свої колосальні творчі потенції, він просто не годен був вижити у тій задушливій атмосфері.

*Там вітер видуває душі з тіл,
ламає дерева, і хилиє трави,
і творить багатолику порожнечу,
що розквітом знесилена украї.
Така потома всюди! Скільки долъ
загублено! А скільки бережуть,
аби покласти в узголів'я смертне
про чорний день. Така потома всюди!
Між світом і душею виріс мур.*

(«Між світом і душею...»)

Так, максималізм оцінок і висновків, гранична загостреність болю й осуду, абсолютне неприйняття облуди й фальшу, небажання прилучатися до «відьомських шабашів фікцій» (Ліна Костенко)... Зважити, перетерпіти, перемовчати, щоб дочекатися, — то вже не був би Василь Стус. З листа: «Експресивність моєї натури — холод, жар — локомотиви моїх віршованих занять і водночас найтяжчі бичі, що вицвюохкують проти мене».

«Не одлюби свою тривогу ранню», — писав Стус в одному з ранніх віршів. В атмосфері такої постійної тривоги жив і формувався як поет. Тривога — за моральне знелюднення людини, за прірву між словом і ділом, між світлою ідеєю і парадоксами її реального здійснення. Тривога за долю своєї культури й мови, коли «вже навіть немовлятко й те обіцяє стати нашим катом і порубати віковий поріг, дідівським вимшілий патріотизмом...»

Цільність і всеохопність його патріотизму — вражає. За кожним помислом, за кожним образом — Україна. З листа: «Горить мені в душі така збірка «Страсті по вітчизні» (у якомусь із віршів: «і тільки

по вітчизні страсті горять, як зорі на шпилі»). Може, я помилився, назвавши колимську збірку інакше. Її треба було назвати саме так». Віді-рваність від рідної землі та «розлука, ствердла на бурштин», тільки посилили відчуття синівського зв'язку з рідною землею. Часом вона вбачається йому «байдужою», «осоружною» навіть, «рідною чужиною», та все одно це найбільша його святиня, його духовний порятунок:

*С земле втрачена, явися
бодай у зболеному сні,
і лазурово простелися,
і душу порятуй мені.*

Творчий доробок Василя Стуса, незважаючи на його страдницьку долю, та непереборні, здавалося б, труднощі, які поставали на шляху творчості (адже те, що було створено за колючим дротом, за його словами, «легше було написати, ніж зберегти»), — досить великий. Першу свою збірку «Зимові дерева» наприкінці 60-х років поет запропонував видавництву «Радянський письменник». Незважаючи на схвальні відгуки (одним з перших рецензентів був Іван Драч), збірка так і не побачила світу. У 70-му році без будь-якої надії на опублікування Стус підготував другу збірку під промовистою назвою «Веселий цвинтар» — цікавий поетичний документ протесту проти інтелектуальної задухи, параду абсурдів, імітації живого життя, якої органічно не приймав його дух, мовби поетичний репортаж із цвинтаря живих душ. Тут розгортається своєрідний театр абсурду, з'являються абсурдно-гротескові химери, оригінальні сюрреалістичні колажі, прозирає щось від старого Босха й одночасно від супермодерного Далі... На такому емоційному ґрунті постали його гіркі вірші-зойки «Звіром вити, горілку пити», «Отак живу, як мавпа

серед мавп», «Цей біль, як алкоголь агоній», «Сто дзеркал спрямовано на мене». Поезія «Веселого цвинтаря» сповнена передчуття неминучої Голгофи, рішучості лишитися собою наперекір сваволі, не роздвоїтися «на себе і страх», як герой його вірша «Еволюція поета».

«Палімпсести» — вершинна частина доробку Стуса. Назвою цією (палімпсестами називали в давнину пергаменти, на яких стерто первісний текст і по ньому написано новий) об'єднано все створене поетом у неволі з вкрапленнями більш ранніх поезій, які йому були особливо дорогі. Поезія була в тих умовах гідною формою існування людини творчої і внутрішньо незалежної. Завдяки творчості мовби розсувалися мури, падали грати — ти вільний у своїй державі Поезії... Це було й опором, і рятунком, давало життєві сили. «Мої вірші, — писав про аналогічну ситуацію відомий російський письменник Варлам Шаламов, що також став жертвою репресій, — приклад душевного опору розтліваючій силі таборів».

Якби життя Стуса склалося інакше, пролягало б у звичному, спокійнішому річищі, без трагічних випробувань, якби він як поет зазнав природного художнього саморозвитку, то, без сумніву, ми мали б поета в розвої, інтелектуально наповненого, з високою мистецькою ерудицією, органічним освоєнням світового мистецького досвіду, що для поезії української з її вічно актуальною небезпечною провінціалізму — життєво важливо. Можливо, ширшими були б тематичні обрії його поезії, багатшою — жанрова палітра, ми мали б якісь непередбачувані й плідні знахідки в царині форми тощо. Але то був би інший поет, не той Стус, якого ми знаємо, — без того інтенсивного духовного самоспалення, без тієї дивовижної сконденсованості

ідеї. Феномен Стуса постав саме на *такому* історичному й моральному ґрунті. І він, до речі, вповні усвідомлював це, був свідомий своєї долі і свого покликання: «благословляю твою сваволлю, дорого долі, дорого болю». З листів до матері: «Не оплакуй моїх фотокарток, мамо... це щастя: мати таку долю, як у мене. ...Чуюся добре, бо нікому не зробив зла, бо дбав не тільки про себе. І від того мені світло на душі». «Я пишу вірші і гадаю, що колись то потрібне буде моєму народові. А що мене мучать за них — то що зробиш? ... комусь же треба підставити свої плечі. Ось я й підставив свої. І мушу триматися».

*Торуй свій шлях, той, що твоїм назвався,
той, що обрав тебе, як побратим.
До нього змалку ти заповідався
сумним осердям, поглядом сумним.*

(«Терпи, терпи — терпець тебе шліфує...»)

Поезія Стуса не екстенсивного, а інтенсивного типу. Вимушена, зумовлена обставинами життя «самособоюнаповненість» (його термін), обмеженість і повторюваність тематичного матеріалу компенсується експресивною вичерпаністю його. «Біда так тяжко пише мною», — влучно зауважив поет. Його вірші — мовби поетична іпостась, поетичне друге втілення тієї «біди», в якій він жив і яку окреслив як «смертеіснування — життєсмерть».

Поетичне слово Стуса в кращих своїх проявах енергійне, м'язисте, гранично виразне попри безсумнівну ускладненість і рафінованість його словника, сповнене внутрішнього вогню, щомиті готового вибухнути. Подібне до його неординарного скульптурного обличчя... Це поезія, так би мовити, чоловіча, чужа сентиментальній розслабленості, на яку частенько хибує наша поезія. Навіть в інтимних віршах сила, напруженість чуття, лаконізм і разом

з тим несамовитість його вияву. Не розслаблюватися — «мужній і сам себе помножуй» — тільки так можна вистояти. «Безплотність поезії, — писав він, — біда, якої зазнають або надто молоді поети, або надто старі. А поезія — посередині: там, де людина вже не надто романтична і ще не надто мудра. Там, де людина живе, а не збирається жити чи спогадує пережите».

Найкращі здобутки поета, як це часто буває в мистецтві, постають на гребені зіткнення, єдності протилежностей: з одного боку, несамовита пристрастність, нагнітання, злет («ярій, душе»), з другого — філософічна заглибленість, розважливість, десь у глибині нуртують бурі, а на поверхні — прозорість, лагідна округлість форми («спокій вичинений»). Саме цим, мабуть, близький поетові його улюблений Рільке, якого він перекладав у найтяжчі хвилини свого життя, Рільке, який поезію розглядав не як почуття, а як досвід.

«Робіть так, — радив поетові-початківцю О. Ангелюку, — щоб Ваші вірші нагадували мішки, наповнені камінням диким — такі ж були ваговиті, муляки й природні. Робіть все для того, щоб у вірші було не слово, а предмет, не «небо», а велич і синь його, не «стіл», а стільниця подлубана і чотири ніжки, не «дерево», а коріння, міцне й оволохатіле, чорне, підтліле, за яким тягнеться пуд землі, а стовбур, на якому 'кийсь гевал вирізав: «Коля+Лена=любов», порепаний, грубий, крона з рясним листям, припошеним дорожнім порохом і збитим градом.

Будьте собою, будьте людиною — єдиною! — на Землі, людиною, що не знає ніяких витолочених філософій, забобонів, а є дикуном, тобто прекрасною людиною, що може творити світ за своєю подобою — прихилити неба, коли треба, накликати бурю, людиною, якій ніщо не чуже — ні найнижчий низ, ні найвища вись».

Стус виробив свій поетичний словник, в якому багато архаїзмів, актуалізованих і специфічно забарвлених відповідно до задуму, і новотворів, непростих і неоднозначних. Але такий уже закон справжньої поезії: варто здатися на волю вільного плину образної думки, довіритися шаманству слова — і все стане на свої місця, все виявиться зрозумілим, таким, що не потребує прискіпливої точності прямого словникового значення, аби виконати свою поетично-комунікативну функцію. «...То, певне, й доля Орфея, — писав він у листі до дружини, — чути знаду голосної темені, не піддатися їй, а виходити з музичної темені, як з ночі». Справді, він завжди «виходить з темені», тяжіє до прозорії образної кристалізації у слові. Особливо виразно це відчутно, якщо поглянути на перші рядки його віршів, кожен з яких — поезія в мініатюрі. «Сосна із ночі виплила, як щогла», «Тюремних вечорів смертельні алкоголі», «Там тиша. Тиша там. Суха і чорна», «Гойдається вечора зламана віть», «І стало тихо, і святочно, й вічно», «Схились до мушлі спогадів — і слухай», «Ніч блукає, наче кінь стриженожений»... Це — іскорки великого поетичного вогню, у слові зафіксовано мить і піднесено її до рівня поезії — з її мимовільною ненав'язливою афористичністю, коли поетична фраза, образ мовби самі влягаються у сприймання, закарбовуються в пам'яті, стають символом моменту, настрою, життєвої ситуації, найтонших порухів душі, того незбагненного, яке підвладне лише поезії: «Користуємося паралелями, натяками, аби назвати невимовлене, бо воно таке мале й зникне, що найменше слово дужче за нього і може вбити...» (з того ж листа).

Поет такої інтелектуальної наповненості, такої вибухової експресії, такої образної культури міг би

бути окрасою будь-якої найрозвиненішої із світових літератур. Його поезія традиційна за формою, та панує в ній та глибина й виваженість думки, гостро оригінальна кристалізація образу, що відповідає самій суті поезії як одвічного «діалогу душ» поета і читача. Така поезія завжди сучасна, навіть якщо в ній немає суто зовнішніх новацій. Це поезія філософська, причому філософічність її проявляється не на рівні цитування або тлумачення тих чи тих положень, як це в нас нерідко буває. Це своє, виражене поетом осмислення основних засад буття людини, роздум над її місцем у природі й суспільстві, над її моральним самовизначенням у такому непростому й недосконалому сучасному світі (з листа: «Головний мотив бачу — людська душа перед вічністю високого неба, фізичні й духовні борсання в неокрайому морі щоденності...»). У багатьох визначальних моментах Стусові близька філософія екзистенціалізму, передусім ідея «трагічного стоїцизму». В екзистенціалізмі людина не розглядається як об'єкт, що має чіткі, раз назавжди окреслені обриси. Вона не просто є, вона *стає* людиною, вона у становленні, як, зрештою, і весь світ. Структура «я» сприймається як відкрита структура, а існування — як активне оволодіння буттям, як «будування себе». Така система поглядів, безперечно, близька Стусовій концепції людини. Все це, очевидно, зумовлює і особливий характер образного освоєння й відтворення поетом природи — як прадавнього й завжди відкритого для людини храму, куди вона несе свої болі й сумніви, де відновлює свої сили й відроджується для життя: «будемо горді — в своєму горі, будемо тверді — в своїх злигоднях».

П'ять років минуло від дня смерті Василя Стуса. За ці роки чимало змінилося в нашому житті.

Повертається, стаючи вагомим складником нашого духовного буття, багато з того, що було заборонено, що намагалися викреслити з нашої пам'яті і нашої свідомості. Починає потроху пробиватися на шпальти української преси і поезія Василя Стуса. «Інтелігенція офіціозу, — читаємо в його нотатках «З таборового зошита», — прагнучи жити, простує до безславної смерті, ми, в'язні історії, — ідемо в життя (коли тільки воно прийме нас?..). Такий час настає. Час нових впізнавань і нових осмислень. І справджуються слова поета: «Народе мій, до тебе я ще верну».

Запропоновані увазі читача вірші відібрано з рукописів і списків поезії Василя Стуса, які збереглися в рідних і друзів поета. Використано також закордонні видання його творів, зокрема «Зимові дерева» (1970) й видані 1986 р. збірки «Свіча в свічаді» й «Палімпсести».

«Зимові дерева», як уже згадувалося, було запропоновано автором до видання у «Радянському письменнику». Рукописна збірка «Веселий цвинтар» датується 1970 р. Вісім віршів, написаних 1971 р., — від вірша «Людя, рокованим на смерть» до «Перевиховання» — збереглися в архіві упорядника. «Палімпсести» об'єднують вірші поета, написані в місцях позбавлення волі й на засланні. Вони збереглися в кількох авторських списках, тому маємо варіанти багатьох віршів, які часто суттєво відрізняються один від одного з огляду на умови, в яких доводилося творити (з листа: «Немає ні книжок, ні зошитів моїх з попередньою роботою. Починати завжди все спочатку — то сізіфова праця, яку я маю dokonувати»). Точне датування цих поезій здебільшого неможливе, тому їх умовно

поділено на дві частини: написане у слідчому ізоляторі, в таборі і написане у засланні.

Поезії Стуса останніх років життя було об'єднано ним у збірці «Птах душі». В листі до дружини у грудні 1983 р. писав: «Закінчую свою збірку «Птах душі» — відчайдушно прозову, майже без пафосу, неримовану, прозових інтонацій, сумно-спокійну, без надриву. Стоїчну — такий її музичний ключ». Ці поезії і досить численні переклади після смерті поета не було повернуто його рідним.

Наша збірка — перша спроба видання поезії Василя Стуса на його Батьківщині. З часом, безперечно, з'явиться повне видання його поетичних творів (з осмисленням різних варіантів, з уточненням датування), перекладів, статей, листів (епістолярна спадщина поета винятково цікава, тут є справжні шедеври епістолярного жанру). Це наш обов'язок не тільки перед пам'яттю поета, а й перед завтрашнім днем, в який ми повинні увійти морально очищені й духовно збагачені.

Михайлина Коцюбинська

Зміст

«Василь Стус — поет трагічної долі» (Переднє слово Івана Драча)	1
Двоє слів читачеві	7

Із збірки «Зимові дерева» (1958—1969)

«Не одлюби свою тривогу ранню»	12
«З надвечір'я визирав ніч»	12
«Коли я один-однісінький»	13
«Ліс випустив мене з своїх обіймів»	14
«Я знаю»	15
«Навкруг Землі мої кружляли мрії»	16
«Гусне вечір сурою корана»	17
«Мені здається — я живу завжди»	17
«Сто років як сконала Січ»	18
Біля гірського вогнища	19
Безсонної ночі	20
«Звіром вити, горілку пити...»	21
Останній лист Довженка	22
«Не відповідаєш? Мовчиш?..»	23
«Минає час моїх дитячих вір»	24
«Скільки в небі шамотіння снігопаду!»	24
Під диким сонцем	25
Молодий Гете	27
Накликання дощу	28
«Утекти б од себе геть світ за очі»	29

«Не можу я без посмішки Івана»	30
«Даруйте радощі мої»	31
Із циклу «Костомаров у Саратові»	33
«За роком рік росте твоя тюрма»	33
«Не побиваюся за минулим»	34
«Незграбно ворон кружеля»	35
«Добрий день, мій рядок кароокий»	36
«Жовтий місяць, а ще вище — крик твій»	37
«Присмеркові сутінки опали»	37
«Отак живу: як мавпа серед мавп»	38

Із збірки
«Веселий цвинтар»
(1970)

Над осіннім озером	42
«Мені здається, що живу не я»	43
«Порідшала земна тужава твердь»	43
«Тато молиться богу»	44
«Посадити деревце»	44
«На Лисій горі догоряє багаття нічне»	45
«Відлюбилося»	46
«Ось вам сонце...»	46
«Ярій, душе...»	48
«Попереду нарешті порожнеча»	48
«Вони сидять за столом»	49
«Сповнений почуття вдячності»	50
«Я знав майже напевно»	51
«Вмирає пізно чоловік»	52
«У тридцять літ ти тільки народився»	53

Вертання	54
«Як страшно відкриватися добру»	55
«Напередодні свята»	56
«Утрачено останні сподівання»	56
«Цей корабель виготовили з людських тіл»	57
«Чоловік підійшов до меморіуму»	57
«Спочатку вони вбивали людину»	58
«У Прохорівці — сни, мов ріки»	58
«Сидимо біля погаслого вогнища»	59
«Вечірній сон. І спогади. І дощ»	59
«Цей біль — як алкоголь агоній»	60
«В мені уже народжується Бог» (I)	60
«У цьому полі, синьому, як льон»	61
«Чого ти ждеш? Скажи — чого ти ждеш?»	62
«День величався і пишався»	63
«Досить крові, — продекламував кат»	64
«Сто дзеркал спрямовано на мене»	64
«Націлений у небо обеліск»	64
«Я блукав містом своєї юності»	65
«Зазираю в завтра — тьма і тьмуца»	66
«Вдається чи ні»	67
«Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік»	68
«То все не так. Бо ти не ти»	70
Вертеп	70
«Громадяни, дотримуйтесь тиші»	71
«Один лиш час і має совість»	73
«Людям, рокованим на смерть»	74
«Дівчина, довгошия, мов сарна»	74
«Три скелети сидять за кавою»	75

«З білої ночі потойбічності»	75
«Вміння бути циніком»	75
Еволюція поета	76
Виховання	76
Перевиховання	77

*Із збірки
«Палімпсести»
(1972–1979)*

І. 1972–1976

«Церква святої Ірини»	82
«Душа ласкава, наче озеро»	83
«Світання, мов яйця пташині»	83
«У порожній кімнаті»	84
«Схились до мушлі спогадів — і слухай»	84
«За мною Київ тягнеться у снах»	85
«Вже цілий місяць обживаю хату»	85
«Як моторошний сон — ці дні і ночі»	86
«Довкруг — обрізано жалі»	86
«Весь обшир мій — чотири на чотири»	87
«Посоловів од співу сад»	87
«На однакові квадрати»	88
«Тільки тобою білий святиться світ»	89
«Недовідомі закипають грози»	89
«Мені постав ти в доброті і гніві»	90
«І діл поплив. Поплив рікою»	90
«Весь ранок сонце світить справа»	91
«Ця чорнота попереду — давно»	91
«Ти, моя маленька сестро»	92

«Вечірнє сонце дибється при спаді»	93
«Бриніли по обранених ярах»	93
«Збудився врано синій-синій птах»	93
«Зворохобилися айстри»	94
«Отак би й я: розклав багаття десь»	95
«Гора за горою»	95
«Уже моє життя в інвентарі»	96
«Мені зоря сіяла нині вранці»	96
«Там, за безкраєм, там, за горою»	97
«О не дивуй, о не дивуй мені»	98
«Ти десь за білим забуттям»	98
«Усевитончуваний зойк»	99
«Алея — довга і порожня»	99
«Горобчик цвіркнув на бантині»	101
«Тюремних вечорів смертельні алкоголі»	101
«Невже ти народився, чоловіче»	102
«Нерозпізнанне місто дороге»	102
«Колючий посмерк повз, немов їжак»	103
За літописом Самовидця	104
«Зачервоніє горобина»	105
«Не зближуйся. На відстані спинись»	105
«Коли б, коли б ви мали, голуби»	106
«Два вогні горять, з вітром гомонять»	106
«Дерева в маячні, шалене миготіння»	107
«...У небо, у надвищ, у стужу прелюту»	107
«Стелили білі обруси»	108
«І небо стало меншати мені»	108
«Ти десь живеш на призабутім березі»	109
«Господи, гніву пречистого»	110

«Біда так тяжко пише мною»	111
«Осики лист каро-зелений»	111
«Вся сцена полетіла шкереберть»	112
«Ніч осідала і влягалась падолом»	112
«Вся в жужелиці, поросі, вугіллі»	113
«Запахло сонцем, воском і зелом»	114
«Геть спогади — з-перед очей»	114
«Сосна із ночі випливла, як щогла»	115
«Там тиша. Тиша там. Суха і чорна»	115
«Упали роси на зелені вруна»	116
«Між співами тюремних горобців»	117
«Вельможний сон мене здолав»	117
«Із себе виклич лева і збагни»	117
«Ще видиться: далекий край чужий»	118
«Деперсоналізація душі»	118
«Наблизь мене, Боже, і в смерть угорни»	119
«Розспіваний сніг, розлінований лижами, ранній»	120
«І джерело напругле і круте»	121
«І вимінились небо і земля»	121
«Це просто втома. Втома — і смертельна»	122
«О Боже, тиші дай! О Боже, тиші!»	123
«Як тихо на землі! Як тихо»	124
«Хтось чорний-чорний бродить довкруги»	124
«Дивлюсь на тебе — і не пізнаю»	125
«Наснилося, з розлуки наверзлося»	126
«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе»	127
«Цей спалах снігу, тьмяно-синя тінь»	127
«Дім наліг на дім»	128
«Сумні і сині, наче птиці»	129

«Немов крізь шиби, кроплені дощами»	29
«Сто плах перейди, серцеокий»	30
«Недоля вже нитку сурову снує»	32
«Ти тіль, ти притіль, смерк і довгий гуд»	33
«Як добре те, що смерті не боюсь я»	33

II (1976—1979)

«Гойдається вечора зламана віть»	34
«Яка нестерпна рідна чужина»	36
«Яка нестерпна рідна чужина»	36
«Ще височів між нас напруглий мур»	36
«Скучив за степом, скучив за лугом»	37
«Як синьо, як біло, як яро горить»	37
«Вглядаюсь в осінні стерні»	38
«Обколоте, в намерзі стогне вікно»	38
«Колимське сонце стало сторч»	39
«Ще трохи краще край Господніх брам»	39
«Втечу од світу й дамся самоті»	40
«Г знов нестерпні виграють вітри»	40
«По голубих лугах, мов голуб»	41
«Уже Софія відструменіла»	41
«Ці виски, ці скрики...»	42
«Горить сосна — од низу догори»	43
За читанням Ясунарі Кавабати	44
«Як хочеться — вмерти!»	45
«Сховатися од долі — не судилось»	47
«Таке незрушне все — куди не глянь»	47
«Коли найперші сполохи світання»	48
«Прийшло — по зустрічі прощання»	48

«Лискучи рури власним сяйвом сліпнуть»	149
«Був зал, мов постріл — довгий і гулкий»	49
«Будинок той, котрого жаль будив»	50
«І де він, голос той, блукає»	150
«Задзюркотіла вічна мерзлота»	51
«Бринить космічна музика струмка»	51
«Уже тоді, коли, пірнувши в ліс»	152
«Немає Господа на цій землі»	153
«Такий близький ти, краю мій»	154
«Коли б не ти — оця зима»	54
«Самого спогаду на дні»	155
«На золоту солому»	156
«Пензель голосу сягає сфер»	56
«Хоч покоти м'ячем по цій дорозі»	157
«І що кигиче в мертвій цій пустелі?»	157
«Ждання — витратне. Ти — пунктир смертей»	158
«Відчув себе, й досить. А чувш, бідо»	158
«Мов ящірка, що між пісків сліпучих»	159
«На схід, на схід, на схід, на схід»	159
«Там зелена суріпа цвіла»	160
«Іду до вас — ви всі попереду»	161
«На колимськiм морозі калина»	161
«О Боже мій, така мені печаль»	162
«Докучило Нема мені вітчизни»	162
«Душ спресованих мерзлота»	163
«На Колимі запахло чебрецем»	164
«О земле втрачена, явися»	165
«Щодня, щогодини бомбардую думками»	166
«Нічна хмарина зупинилась над»	166

«Довкола мене цвинтар душ»	167
«Не здайся — веснам. Легше — зимам»	168
«Ніч блукає, наче кінь стриножений»	168
«Не поспішай — хай осінь і не жде»	169
«Мете надворі снігова пороша»	170
«Той спогад: вечір, вітер і печаль»	171
«Вона лежить, як зібгана вода»	172
«Вбери-но білу сукню»	172
«В мені уже народжується Бог» (II)	173
«Так явно світ тобі належать став»	174
«Ту келію, котра над морем»	174
«Ніч — хай буде тьмяніша за темну»	175
«Оце моє видіння — всіх ночей»	176
«І край чужинецький тебе опочив»	177
«Сколок місяця висне понад сопками»	177
«Стовпами кригу облягло»	178
«З ціложиттєвого ждання»	179
«А Ти — відтята, стята, нежива»	180
«Спішать додому козаки»	180
«Верстаю шлях — по вимерлій пустелі»	181
«І прийде, і згуртує, й поведе»	182
«Між світом і душею виріс мур»	182
«В чорній калюжі, осклілій»	183
«Червневий сніг — на безоглядній сопці»	184
«Усе, мов сон, пробігло й знебуло»	184
«Навпроти — графіка гори»	185
«Терпи, терпи — терпець тебе шліфує»	186
Автопортрет зі свічкою	186
«Як добре сіялись під небом»	187

«Полудне. Спека. Тиша. Спокій»	187
«Немов рубін у чорнім адамашку»	88
«З зазубреними берегами озера»	189
«Наслання — от і вже»	189
«О передсмертні шепоти снігів»	191
«Замерехтіло межі двох світів»	191
Трени М. Г. Чернишевського	192
1. «Народе мій, коли тобі проститься»	192
2. «Виснажуються надра: по світах»	193
3. «Чотири вітри полощуть душу»	193
4. «Боже, не літості — лютості»	194
5. «Зрадлива, зраджена Вітчизна в серці дзвонить»	195
«Ще вруняться горді Славутові кручі»	195
«Ми вже твої коханці, смерте»	196
«Йди з-перед очей, відродо»	197
«Хлющить вода. І сутінь за вікном»	198
«Наді мною синє віко неба»	198
«Неначе стріли, випущені в безліт»	199
«Верни до мене, пам'яте моя»	200
«Страсті по Вітчизні». (Післяслово упорядника)	201

Литературно-художественное издание

Стус

Василий Семенович

ДОРОГА
БОЛИ

Стихотворения

Составитель
Козюбинская
Михайлина Фоминична

Київ, видавництво
«Радянський письменник»

На українському мові

В книзі
використані архівні фотографії

Макет
та художнє редагування
Н. В. М'яковської
Технічний редактор
Н. М. Самойличенко
Коректор
А. М. Голик

ИБ № 3398

Здано на виробництво 27.03.90. Підписано до друку 20.06.90. Формат 70×100¹/₃₂. Папір друкарський № 1. Гарнітура банниковська. Друк офсетний. 0,4 умовн. друк арк., 11,21 умовн. фарбовідб., 0,22 обл.-вид. арк. Тираж 48000 пр. Зам. 0—92. Ціна в справі крб. 0 к. Видавництво «Радянський письменник». 252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.
Київська книжкова фабрика «Жовтень». 252053, Київ-53, вул. Артема, 25.

Долгое время изъятая из литературной жизни, сегодня поэзия Василя Стуса (1938 — 1985 гг.) возвращается к читателям, ее публикуют газеты и журналы, рождаются песни на стихи поэта, его творчество входит в сценические постановки... Книга «Дорога боли» составлена из уцелевших рукописей и списков поэзии В. Стуса, сохранившихся у родных и друзей поэта.

Стус В. С.

- С88 Дорога болю: Поезії / Упоряд. та післямова М. Х. Коцюбинської. — К.: Рад. письменник, 1990. — 222 с. іл. 32 с.
ISBN 5-333-00864-7

Протягом довгого часу вилучена з літературного життя, сьогодні поезія Василя Стуса (1938–1985 рр.) повертається до читачів, її публікують газети й журнали, народжуються пісні на вірші поета, його твори входять до сценічних вистав... Книгу «Дорога болю» складено з уцілілих рукописів і списків поезій В. Стуса, які збереглися в рідних та друзів поета.

С 4702640202-122
М223(04)-90 БЗ.36.28.89

ББК84Ук7

